

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANABİLİMDALI
CUMHURİYET TARİHİ BİLİM DALI

SUAT HAYRİ ÜRGÜPLÜ HÜKÜMETİ (20 ŞUBAT 1965-27 EKİM 1965)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MELİHA ARDA

İSTANBUL 2016

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANABİLİMDALI
CUMHURİYET TARİHİ BİLİM DALI

SUAT HAYRİ ÜRGÜPLÜ HÜKÜMETİ (20 ŞUBAT 1965-27 EKİM 1965)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MELİHA ARDA

TEZ DANIŞMANI: DOÇ.DR. Ş.CAN ERDEM

İSTANBUL 2016

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek lisans öğrencisi Meliha ARDA'nın "Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti (20 Şubat 1965-27 Ekim 1965)" konulu tez çalışması jürimiz tarafından Türk Tarihi Anabilim Dalı, Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı yüksek lisans tezi olarak oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile başarılı bulunmuştur.

İmza

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Ş. Can ERDEM
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

Üye : Doç. Dr. Bülent BAKAR
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

Üye : Doç. Dr. Ercan KARAKOÇ
Üniversitesi Yıldız Teknik Üniversitesi

ONAY

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu'nun 15 / 06 / 2016 tarih ve 2016/12-06 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Okan YESİLOT
Müdür

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖNSÖZ	III
ÖZET	IV
ABSTRACT.....	V
KISALTMALAR.....	VII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

HÜKÜMETİN KURULUŞU VE YAPISI

1.1.1965 Mali Yılı Bütçe Görüşmeleri ve Üçüncü İnönü Hükümeti'nin Sonu ...	11
1.2.Yeni Hükümet Teşkili İçin Yapılan Görüşmeler ve Geçici Bütçe Tasarısının Onaylanması	15
1.3.Koalisyon Protokolünün İmzalanması ve Bakanlar Kurulu'nun Açıklanması	19
1.4.Hükümet Programının Açıklanması ve Güvenoyu Oylaması.....	21

İKİNCİ BÖLÜM

İÇ GELİŞMELER

2.1.Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu Hakkında Yapılan Tartışmalar.....	24
2.2.1965 Mali Yılı Bütçe Müzakereleri ve Bütçe Kanununun Kabulü	32
2.3.Zonguldak Olayları	36
2.4.Petrol Meselesi.....	39
2.5.Toprak Reformu Tartışmaları	45
2.6.Aşırı Cereyanlara Karşı Mücadele.....	48
2.7.10 Ekim 1965 Genel Seçimleri	49

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DIŞ GELİŞMELER

3.1.Kıbrıs Meselesi ve Ürgüplü Hükümeti'nin Kıbrıs Politikası.....	52
3.1.1.Kıbrıs Meselesinin Kısa Tarihçesi	52
3.1.1.1.Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Teşkiline Kadar Yaşananlar.....	52
3.1.1.2. Kanlı Noel Olayları	54

3.1.1.3.Yunan Uyrukluların Sınır Dışı Edilmeleri	55
3.1.1.4.Johnson Mektubu.....	55
3.1.2.Ürgüplü Hükümeti'nin Kıbrıs Politikası.....	56
3.2.Ermeni Tehcirinin 50.Yılı Münasebetiyle Düzenlenen Beyrut Mitingi	57
3.2.1.1915 Ermeni Tehciri	57
3.2.2.Lozan Barış Anlaşması ve Ermeni Sorununun Çözümü.....	59
3.2.3.Soykırım Kavramının Ortaya Çıkışı ve Ermenilerin Soykırım İddialarının Başlangıcı.....	60
3.2.4.Beyrut Mitingi (1965)	61
3.3.Tunus Cumhurbaşkanı Habib Burgiba'nın Türkiye'yi Ziyareti (1965).....	64
SONUÇ.....	68
BİBLİYOGRAFYA.....	69
EKLER	73
ÖZGEÇMİŞ.....	86

ÖNSÖZ

1961- 1965 yılları arasında kurulan üç koalisyon hükümetinin ardından 20 Şubat 1965'te Suat Hayri Ürgüplü başkanlığında IV. Koalisyon Hükümeti kurulmuştur. Türkiye'de kurulan Koalisyon Hükümetleri hakkında genel çalışmalar mevcut olmakla birlikte IV. Koalisyon Hükümeti'ne dair Kaan Gaytancıoğlu'nun “ Türk Siyasal Yaşamında IV. Koalisyon hükümeti” adlı makalesinin dışında bir çalışmaya rastlanmamıştır. Gerek Gaytancıoğlu'nun makalesi gerekse diğer çalışmalarda oldukça yüzeysel bir şekilde ele alınan bu konu hakkında şu ana kadar yapılmış herhangi bir tez çalışması da bulunmamaktadır.

Kuşkusuz 1961'den başlayarak günümüze kadar olan süreçte kurulan koalisyon hükümetleri üzerine yapılan tez, makale ve kitap çalışmaları bize rehber olmuş, ancak konumuzu aydınlatmakta yetersiz kalmıştır. Bu sebeple Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti olarak da bilinen bu hükümetin kuruluşundan yıkılışına kadar geçen süreç, dönemin gazetelerinden gün gün taranmıştır. Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergileri de çalışma sırasından başvuru ana kaynaklar olmuştur. Bunun yanı sıra Forum, Yön, Kemalizm, Gençlik, Akis gibi süreli yayınlardan istifade edilmiş, gerekli görüldüğünde Resmi Gazete ve Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'ne de başvurulmuştur. Nitekim çalışmamız bu yönüyle IV. Koalisyon Hükümeti hakkında yapılan ilk tez çalışmasıdır.

Tez, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Girişte, IV. Koalisyon Hükümeti'nden önce kurulan koalisyon hükümetlerinden bahsedilmiş ve bu hükümetlerin yapısı, iç ve dış politikaları genel hatlarıyla ele alınmıştır. Birinci bölümde Ürgüplü Hükümeti'nin kuruluşu, hükümet programı, koalisyon protokolüne dair bilgiler bulunmaktadır. İkinci bölümde TRT tartışmaları, petrol meselesi, Zonguldak olayları, toprak reformu gibi hükümetin gündemini uzun süre meşgul eden önemli gelişmeler ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Üçüncü bölümde ise hükümetin dış politikasının şekillendiren Kıbrıs meselesi başta olmak üzere Tunus Cumhurbaşkanı Burgiba'nın Türkiye'ye gelişi ve Ermeniler tarafından tertip edilen Beyrut mitingine yer verilmiştir.

Son olarak, değerli danışman hocam Doç. Dr. Ş. Can Erdem'e, katkılarından dolayı teşekkürü borç bilirim. Ayrıca çalışmalarım sırasında maddi ve manevi desteğini benden esirgemeyen meslektaşım Alpaslan Kallımcı'ya de teşekkür ederim.

ÖZET

Partilerin parlamentoda tek başına çoğunluğu sağlayamadığı durumlarda genellikle koalisyon hükümeti modeli uygulanmıştır. Türk kamuoyu ise bu modelle 15 Ekim 1961 seçimleri sonucunda tanışmıştır. 1961 Anayasası'nın getirdiği yeni seçim sistemi küçük partilere meclise girme olanağı sağlarken büyük partilerin oylarını düşürmüş, tek bir partinin hükümet kurmasını zorlaştırmıştır. Ekim sonuçları da bunun göstergesi olmuş; CHP en fazla oyu almasına rağmen tek başına hükümet kuracak çoğunluğu sağlayamamıştır. Böylece Türkiye'de tek partili hükümetler dönemi sona ermiş ve 1965 seçimlerine kadar sürecek koalisyon hükümetleri dönemi başlamıştır.

Türkiye'de 1961- 1965 yıllarında dört farklı koalisyon hükümeti kurulmuştur. Bunlardan ilk üçü CHP lideri İsmet İnönü tarafından, dördüncüsü ise Bağımsız Kayseri Senatörü Suat Hayri Ürgüplü tarafından teşkil edilmiştir. Üçüncü İnönü Hükümeti'nin istifası üzerine, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel yeni hükümeti kurma görevini Bağımsız Kayseri Senatörü Suat Hayri Ürgüplü'ye vermişti. Tarafsız bir başbakan olan Suat Hayri Ürgüplü AP, CKMP, YTP ve MP ile yaptığı görüşmelerden sonra bu partilerle yeni hükümetin hedef ve planlarını içeren bir koalisyon protokolü imzalamıştır.

20 Şubat 1965'te kurulan Ürgüplü Hükümeti'nde MP, CKMP ve YTP genel başkanları görev almazken meclis dışından gelen Süleyman Demirel başbakan yardımcılığı görevini üstlenmiştir. Ayrıca başbakan dışında bağımsızlara görev verilmemiştir. 26 Şubat 1965'te hükümet programı açıklanmıştır. Daha çok yapılması planlanan işler ve temennilerden oluşan program, daha önceki hükümetleriyle oldukça benzerlik göstermesine rağmen 4 Mart'ta yapılan güven oylamasıyla Meclis tarafından kabul edilmiştir.

TRT tartışmaları, Petrolün millileştirilmesi, toprak reformu, aşırı cereyanlarla mücadele gibi konular iç politikada hükümeti uğraştıran ana meseleler olmuştur. Hatta bu konular, koalisyon ortakları arasında da zaman zaman anlaşmazlıklar yaratarak koalisyonun varlığını tehdit etmiştir. 8 ay iktidarda kalan Ürgüplü Hükümeti, Kıbrıs meselesini milli bir dava olarak görmüş, dış politikasını da bu çerçevede şekillendirmiştir. Nitekim iç meselelerde fikir ayrılığına düşen AP, CKMP, YTP, CKMP ve CHP Kıbrıs sorununda ortak bir tavır sergilemiştir.

ABSTRACT

When a party can not constitute majority at the parliament, usually the coalition government model is adopted. Turkish public has met this model after the elections dated 15th October 1961. The new election system introduced by the 1961 Constitution has enabled small parties to participate in the parliament, thus decreasing the votes of the big parties it was made difficult for a single party to form a government. The result of October elections was an indicator to this. Although CHP has got the highest votes, they were not able constitute majority to form the government alone. In this way single party government era has reached to an end and a new era of coalition governments has started which would last until 1965 elections.

Between 1961 and 1965 four different coalition governments have been established in Turkey. First three were established by the leader of CHP, İsmet İnönü and the fourth was established by the Independent Senator of Kayseri, Suat Hayri Ürgüplü. After the resignation of the Third İnönü Cabinet, President Cemal Gürsel has handed over the mission of establishing a new government to the Independent Senator of Kayseri, Suat Hayri Ürgüplü. Being an independent Prime Minister Suat Hayri Ürgüplü has signed a coalition protocol with AP, CKMP, YTP and MP consisting the targets and plans of the new government after completing his negotiations with these parties.

Non of the leaders of MP, CKMP and YTP parties have participated in Ürgüplü Government which has been established on 20th February 1965, whereas Süleyman Demirel who was not a member of the Parliament, was assigned as the Assistant of the Prime Minister. Non of the independent members of the Parliament, except the Prime Minister have participated in this government. On 26th February 1965 the Government Program was announced. Although the program had many things in common with the previous Government Plan, consisting mostly the work plans to be accomplished and wishes, has been accepted by the Parliament after the vote of confidence held on 4th of March.

Concerning the internal politics, arguments about Turkish Radio and Television, nationalising of oil, land reform, struggle with the extreme trends were the main issues that the Government had to deal with. These issues have been the major difficulties for the Government to work hard and from time to time have threatened the existence of the coalition due to the disagreements on the issues. Ürgüplü Government, remaining in

power for eight months has regarded the Cyprus question as a national cause and shaped its foreign policy within this respect. As a matter of fact although AP, CKMP, YTP and CHP have dissented in internal questions, they have presented a common attitude about Cyprus question.

KISALTMALAR

a.g.e	: Adı geçen eser
a.g.m	:Adı geçen makale
a.g.t	: Adı geçen tez
AP	: Adalet Partisi
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Bkz.	:Bakınız
C.	:Cilt
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
CSTD	: Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi
EKİ	: Ereğli Kömür İşletmeleri
EKOAK	: Ethniki Organosis Kyprion Agoniston
MMTD	: Millet Meclisi Tutanak Dergisi
MP	: Millet Partisi
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
s.	: Sayfa
TRT	: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TMTF	: Türkiye Milli Talebe Federasyonu
T.P.A.O	:Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
YTP	:Yeni Türkiye Partisi

GİRİŞ

Koalisyon, birbirine lehimlenmek, kaynamak anlamına gelen Latince “Coalescere” kökünden türemiş bir kelimedir. Devletler hukukunda “ittifak” anlamında kullanılan bu kelime, siyasi hukukta ise, genellikle, siyasi partilerin hükümet kurmak maksadıyla meydana getirdikleri güç birliğinin adıdır. Bu birliğin üyelerinin kurduğu hükümete de “koalisyon hükümeti” adı verilir.¹

Koalisyon hükümeti, esas itibariyle mecliste tek başına mutlak çoğunluğu sağlayacak bir partinin bulunmaması durumunda ortaya çıkan bir hükümet şeklidir. Böyle bir durumda hiçbir parti tek başına hükümeti kuramayacağından meclisteki muhtelif partilerin birleşerek mutlak çoğunluğu sağlayıp hükümet teşkili için çalışmaları gerekir.

Mecliste bir partinin tek başına hükümet kurabilmesi için yapılan seçimler sonucunda mevcut milletvekilliklerinin yarısından fazlasını alması gerekir. Mesela 450 milletvekili bir mecliste, bir partinin tek başına hükümet kurabilmesi için 226 oy alması yeterlidir. Ancak bu çoğunluğun sağlanamadığı durumlarda muhtelif partiler ekseriyetle “koalisyon hükümeti” modelini benimseme yoluna giderler.²

Hiçbir partinin parlamentoda tek başına çoğunluğu sağlayamadığı veya koalisyon kuramadığı durumlarda başvurulan bir başka çözüm yolu da “azınlık hükümeti” modelidir.³ Bu durumda herhangi bir parti ya da yeterli çoğunluğu sağlayamayan bir koalisyon, hükümet kurabilmek için meclisteki diğer parti veya partilerin desteğine ihtiyaç duyar. Nitekim bu destek sağlanıp yeterli sayıda oya ulaşıldığı takdirde hükümet kurulabilecektir.

Koalisyon hükümetlerinin oluşturulması aslında bir pazarlık sürecini de beraberinde getiriyordu. Çünkü koalisyonun oluşabilmesi için partilerin ilk önce bir protokol üzerinde anlaşması ardından da parlamentodaki bakanlıkları paylaşması gerekiyordu. Protokol metninin önemli bir kısmı hükümet programını içerdiğinden partiler, bu konuda mümkün mertebe kendi çizgilerine yakın bir program belirlemeye çalışıyorlardı. Bakanlıkların paylaşımı ise koalisyonda yer alan partilerin gücü ve isteğine göre değişmekte ve pazarlık sürecini kızıştırırmaktaydı. Genellikle en çok oyu alan parti en fazla bakanlığa sahip olurken bazen partilerin siyasi ve toplumsal

¹ Cumhuriyet, İlhan Arsel, “Koalisyon Hükümeti”, 5 Mart 1965.

² Fuad Aleskerov, Hasan Ersel, Yavuz Sabuncu, **Seçimden Koalisyona Siyasal Karar Alma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999, s.145.

³ Fuad Aleskerov, Hasan Ersel, Yavuz Sabuncu, **a.g.e.**, s. 165-166.

görüşleri ve yatırım yapmak istedikleri alanlar bakanlıkların paylaşımında belirleyici olan unsurlardı.⁴

Azınlık hükümetlerinde ise hükümetin kurulabilmesi için destek veren parti veya partilerin bakanlıkları paylaşması gibi bir durum söz konusu değildi. Çünkü bu partiler hükümette yer almayı sadece oylarıyla, geçerli çoğunluğun sağlanması için, destek vermekteydiler.

“Koalisyon”, “koalisyon hükümeti” kavramları Türkiye’de 1961 Anayasası’nın getirdiği ikili meclis ve yeni seçim sistemi ile gündeme gelmiştir. 1961 Anayasası’na göre Türkiye Büyük Millet Meclisi; Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu olmak üzere ikili bir meclisten oluşmakta, bu meclislerin üye sayıları ve üye seçim sistemleri birbirinden farklılıklar arz etmekteydi.

Buna göre Millet Meclisi toplam 450 milletvekillinden teşekkül edecek ve milletvekili seçimleri tek dereceli, genel, eşit ve gizli oyla “nispi temsil” usulüne göre yapılacaktı.⁵ Her il, bir seçim bölgesi olarak kabul edilecek ve seçimler 4 yılda bir yapılacaktı. Ayrıca 30 yaşını doldurmuş her Türk, milletvekili seçilebilecekti.

Cumhuriyet Senatosu ise genel oyla seçilen 150 üye ile cumhurbaşkanının seçtiği, kontenjan senatörü adı verilen, 15 üyeden oluşacaktı. Ayrıca Milli Birlik Komitesi Başkanı ve üyeleri ile eski cumhurbaşkanları, yaş kaydı gözetmeksizin, Cumhuriyet Senatosu’nun tabii üyesi olarak kabul ediliyorlardı. Senatör olmak için 40 yaşını doldurmuş ve yüksek tahsil yapmış olmak gerekiyordu. Kontenjan senatörlerinin ise 40 yaşını doldurmuş, çeşitli alanlarda seçkin hizmet vermiş olmaları aranan şartlardandı ve seçilecek bu 15 senatörün en az 10’u bağımsız olmak zorundaydı.⁶ Cumhuriyet Senatosu seçimlerinin tek dereceli, genel, eşit ve gizli oyla “çoğunluk” usulüne göre yapılması belirlenmişti.⁷ Cumhuriyet Senatosu üyeliğinin süresi ise 6 yıldır ve süresi dolan üyeler tekrardan seçilebiliyordu. Fakat 150 üye ve 15 kontenjan senatöründen seçilen üyelerin üçte biri, her iki yılda bir yenilenecekti.⁸

Kurucu Meclis tarafından 27 Mayıs 1961’de kabul edilen Anayasa, 9 Temmuz 1961’de halkoyuna sunulmuş ve % 61,5 “evet” oyunu alarak yürürlüğe girmiştir.⁹

⁴ Fuad Aleskerov, Hasan Ersel, Yavuz Sabuncu, *a.g.e.*, s. 165-166.

⁵ **TC.Resmî Gazete**, 30 Mayıs 1961, Sayı 10815.

⁶ Suna Kili, **Türk Anayasaları**, Tekin Yayınevi, İkinci Basım, İstanbul 1982, s.96.

⁷ **TC.Resmî Gazete**, 30 Mayıs 1961, Sayı 10815.

⁸ Suna Kili, *a.g.e.*, s.98.

⁹ Seçil Karal Akgün, **27 Mayıs: Bir İhtilal Bir Devrim Bir Anaysa**, ODTÜ Yayıncılık, Ankara 2009, s.204.

Anayasayla eş zamanlı olarak Seçim Yasası¹⁰ da tamamlanıp yürürlüğe girdiğinden Kurucu Meclis, 15 Ekim 1961 tarihinde genel seçimlerin yapılması kararını almıştır. Seçmen kütüklerine kayıtlı seçmenlerin % 81,4'ünün oy kullandığı 1961 genel seçimlerine CHP, AP, YTP ve CKMP olmak üzere dört parti katılmıştır. Bu partilerin aldıkları oy oranları ve bu oranlar doğrultusunda kazandıkları sandalye sayısı şöyledir:¹¹

Partiler	Millet Meclisi Seçimleri	Senato Seçimleri
CHP	%36,7 - 173	%37,2- 36
AP	%34,8- 158	%35,5- 71
CKMP	%14-54	%13,5-16
YTP	%13,7-65	%14-27
Bağımsızlar	%0,8-0	%0,4-0

15 Ekim seçimlerinin sonuçları incelendiğinde partilerin aldığı oy oranına göre elde ettiği koltuk sayısının Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu'nda farklılık gösterdiği görülmektedir. Bunun sebebi daha önce de belirttiğimiz gibi iki meclisin de seçim sistemlerinin birbirinden farklı olmasıdır. “çoğunluk” sistemi bir ilde en çok oyu alan partinin, o ilin tüm milletvekilliklerini de alması esasına dayandığından iki partili sistemin doğmasına yol açarken, küçük partilerin seçimi kazanma ve meclise girme şansını azaltmıştı. “Nispi temsil” sistemi ise illerdeki milletvekilliklerini, partilerin aldığı oy oranına göre dağıttığından küçük partilere de mecliste temsil edilme şansı yaratmıştır.¹²

CHP % 36,7'lik bir oranla en fazla oyu almıştı, fakat bu oy CHP'nin tek başına hükümet kurabilmesi için yeterli değildi. Bu tablo, “koalisyon” modelinin benimseneceğinin göstergesiydi. Nitekim seçimlerin hemen ardından hangi partiler arasında koalisyon kurulabileceği tartışmaları başlamıştı. Bu tartışmalar uzayıp giderken

¹⁰ 24 Mayıs 1961'de “Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Kanunu”, 25 Mayıs 1961'de de “Milletvekili üyelerinin seçimi kanunu” kabul edilmiştir. Bu seçim kanunlarının Resmi Gazete'de yayınlanış tarihi 30 Mayıs 1961'dir.

¹¹ Hikmet Bilâ, **CHP 1919-1999**, Doğan Kitapçılık, İstanbul 1999, s.192.

¹² Nedim Yalansız, “Türk Siyasal Yaşamında Koalisyon Hükümetleri (1961- 1980)”, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir 2002, s.19.

bir karara varılamayınca, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, 10 Kasım 1961'de hükümeti kurma görevini CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'ye vermiştir.¹³

Hükümet kurmak için çalışmalara başlayan CHP yönetimi, 16 Kasım 1961'de Adalet Partisi ile koalisyon protokolü imzalamıştır. Böylece hem siyasal hem de ideolojik açıdan farklı tabanlara sahip bu iki partinin kuracağı hükümet, Türkiye'nin ilk koalisyon hükümeti olma özelliğini taşıyacaktı.

İsmet İnönü, 20 Kasım 1961'de CHP- AP koalisyon kabinesini açıklamıştır. Bu kabinede, tüm ısrarlara rağmen, AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala görev almazken İsmet İnönü, başbakanlık görevini üstlenmiştir. Ayrıca bakanlıklar da iki parti arasında eşit olarak paylaşılmıştı.¹⁴ 27 Kasım 1961'de de hükümet programı açıklanmıştı. Yeni Kabine 2 Aralık'ta ise Meclis'ten güvenoyu almış, 351 milletvekilinin katıldığı bu güvenoyu oylamasında 269 lehte, 4 aleyhte, 78 çekimser oy çıkmıştır.¹⁵

CHP- AP koalisyon hükümeti dönemine genel olarak bakıldığında tartışılan konuların başında eski DP'lilerin affı¹⁶ meselesinin geldiği görülmektedir: AP'liler genel affın bir an önce çıkmasını ve tutuklu eski DP'lilerin serbest bırakılmasını isterken CHP'liler ise buna karşı çıkmıştı. Bu sebeple af konusu hem Meclis'te hem de basında tartışılan önemli bir mesele haline gelmiştir.

Hükümetin geçirdiği en önemli tehlike ise Ankara'da Harp Okulu Komutanı Albay Talat Aydemir önderliğinde 22 Şubat 1962'de gerçekleştirilen darbe girişimi olmuştur. Albay Talat Aydemir ve ekibi Meclis'in feshedilmesini ve seçim kanunlarının değiştirilerek yeniden seçimlere gidilmesini istemekteydi.¹⁷ Af konusunun gündeme gelmesi, 27 Mayıs'a zarar vereceği düşünüldüğünden, ordudaki bazı subayları rahatsız etmişti. İşte Albay Talat Aydemir ve emrindeki küçük rütbeli subaylarda bu durumdan

¹³ N. Yalansız, a.g.t., s.38.

¹⁴ N. Yalansız, a.g.t., s.38.

¹⁵ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi (MMTD)**, Dönem: 1, Cilt: 1, Toplantı: 1, Birleşim: 16, 02.02.1961, s.179-180.

¹⁶ 27 Mayıs 1960'ta ordunun yönetime el koyması üzerine Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes başta olmak üzere Demokrat Parti yöneticileri tutuklanarak yargılanmak üzere Yassıada'ya götürüldü. Bir yılı aşan yargılamaların ardından Yassıada Yüksek Adalet divanı 15 Eylül 1961'de sanıklar hakkında alınan kararları açıkladı. Bu kararlara göre sanıklardan 15'i idama, 31'i müebbet hapse, 408'i de çeşitli suçlardan hapse mahkûm edildi. 133 sanık da beraat etti. İdama mahkûm edilen 15 sanıktan; Celal Bayar, Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın infazı MBK tarafından onaylandı. Ancak sonradan Celal Bayar'ın idam cezası, 65 yaşını doldurduğundan dolayı, müebbet hapse çevrildi. 16 Eylül'de Hasan Polatkan ve Fatin Rüştü Zorlu; 17 Eylül'de de Adnan Menderes İmralı Adası'nda infaz edildi. İdama mahkûm edilmiş olan diğer sanıkların da cezaları müebbet hapse çevrildi. İşte Demokrat Parti'nin bıraktığı boşluğu doldurarak, DP tabanından oy alma gayesiyle siyasi arenaya çıkan AP, tutuklu bulunan bu eski DP'lilerin affı için uğraşıyordu. YTP ve CKMP de af meselesinde AP ile aynı görüşü paylaşıyordu. Yassıada kararları için Bkz. Tempo Kitapları-9, **1923-1993 Türkiye'nin 70 Yılı Gün Gün Cumhuriyet Tarihi**, Cilt: 1, İstanbul 1994, s.169-170.

¹⁷ Nedim Yalansız, a.g.t., s.54.

rahatsız olanlardandı ve bu nedenle hükümeti düşürmek ve yönetime el koymak istemişlerdi.

Hükümeti düşürmek adına yapılan bu darbe girişimi başarısızlıkla sonuçlanmış Albay Talat Aydemir başta olmak üzere 22 Şubat olayını gerçekleştiren tüm subaylar tutuklanmış ve 24 Şubat 1962’de 21 subay emekliye sevk edilmiştir. Bu sayı daha sonra 73’e kadar çıkmıştır.¹⁸

Yaşanan bu olayların ardından hükümet, “Tedbirler Kanunu” olarak bilinen kanunu çıkarmak için çalışmalara başlamıştı. Bu kanunla 27 Mayıs 1960 İhtilali’nin getirileri güvence altına alınarak, yurttta sükûnet ve güvenliğin sağlanması amaçlanmıştı. Meclis’te yaşanan tartışmalara rağmen “Tedbirler Kanunu”, diğere bir adıyla “Anayasa nizamını, milli güvenlik ve huzuru bozan bazı fiiller hakkında kanun” 5 Mart 1962’de kabul edilmiştir. Kabul edilen bu kanun özetle 27 Mayıs 1960 İhtilali’ni söz, yazı, resim, karikatür, haber gibi yollarla eleştirenlerin, 27 Mayıs’ı eleştirip Demokrat Parti iktidarını övenlerin, mensup oldukları partinin feshedilmiş Demokrat Parti iktidarının devamı olduğunu ileri sürerek propaganda yapanların bir yıldan beş yıla kadar hapis cezasına çarptırılacağını belirtiyordu.¹⁹

22 Şubatçıların affının gündeme gelmesi, siyasi af meselesini de tekrardan alevlendirmişti. Özellikle AP kanadında kıpırdanmalar dinmek bilmiyordu. Hükümette yaşanan bu af tartışması, hem iç politikada hem de dış politikada aksaklıklara sebep olup, hükümeti iş yapamaz hale getirdiğinden Başbakan İsmet İnönü 30 Mayıs 1962’de istifa etmiştir.²⁰ Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk koalisyon hükümeti olan bu hükümet, 7 ay gibi kısa bir süre iktidarda kaldıktan sonra, İnönü’nün istifasıyla birlikte görevden ayrılmıştır.

Birinci Koalisyon hükümetinin çekilmesi üzerine Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, yeni hükümetin bir an önce kurulabilmesi için AP genel başkanı Ragıp Gümüşpala, YTP Genel Başkanı Ekrem Alican ve CKMP Genel Başkanı Hasan Dinçer ile görüşmeler yapmıştı. Ancak bu görüşmelerden istenilen sonuç alınamayınca hükümeti kurma görevi yine Malatya Milletvekili İsmet İnönü’ye kalmıştır.²¹

¹⁸ Nedim Yalansız, a.g.t., s.55.

¹⁹ **TC.Resmi Gazete**, 7 Mart 1962, Sayı 11053.

²⁰ Tekin Önal, “İnönü Hükümetleri Dönemindeki İç ve Dış Gelişmeler (1961-1965)”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2010, s.163.

²¹ Nedim Yalansız, a.g.t., s.60.

16 Haziran 1962’de başlayan koalisyon görüşmelerinin ardından CHP-YTP-CKMP ve bağımsızlardan oluşan dördü bir koalisyon hükümetinin kurulmasına karar verilmişti. Verilen bu karar üzerine 24 Haziran 1962’de CHP, YTP, CKMP Genel Başkanları ve bağımsızlar adına da Necmi Ökten koalisyon protokolünü imzalamıştır. Protokolde af konusuna da değinilerek özel af kanununun 1962 yılının Ekim ayında TBMM’ye sevk edilerek yine bu ay içinde de yürürlüğe gireceği belirtilmiştir.²²

İsmet İnönü’nün 25 Haziran 1962’de açıkladığı yeni kabinede 22 bakanlıktan 1 tanesi Bağımsız Milletvekillerinden Necmi Ökten’e verilmişti. Başbakan İsmet İnönü hükümet programını ise 2 Temmuz’da Meclis’te açıklamış ancak program konusunda yaşanan tartışmalardan ötürü güvenoyu 7 Temmuz’da alınmıştır. 397 kişinin katıldığı güven oylamasına 259 kişi lehte, 134 kişi aleyhte oy verirken, 4 kişi de çekimser kalmıştır.²³

Güvenoyu alan hükümet 3 Eylül’e kadar tatile girme kararı almıştı. Tatil bitince tekrar göreve başlayan hükümet kendisini af tartışmalarının içinde bulmuştur. 17 Eylül’de Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan’ın idamlarının birinci yılı olması sebebiyle, sokaklarda olaylar yaşanmış ve yaşanan bu olaylar af tartışmalarının boyutunu arttırmıştır.²⁴

12 Ekim 1962’de Meclis’te “Anayasa’yı İhlal Suçundan Mahkûm Edilenlerin Cezalarının Kısmen Affı Hakkında Kanun Tasarısı” tartışılarak yasalaşmıştı. Bu tartışmalarda parti meclis grubu adına söz alan milletvekillerinin yaptığı konuşmalar, genel olarak, partilerin bu tasarı hakkındaki görüşlerini yansıtmıştır.

Adalet Partisi adına söz alan Ali Naili Erdem ve Millet Partisi adına söz alan Kazım Arar konuşmalarında affın bir bütün olduğunu, kısmî affın yerine küllî affın memleketin huzuruna hizmet edeceğini dile getirmişti.²⁵ CKMP adına söz alan Seyfi Öztürk’te AP ve MP’nin görüşlerine katıldıklarını, genel affın gerekli olduğunu belirtmiş ve “hata beşeri af ilahidir” diyerek affın önemini vurgulamıştır.²⁶

YTP adına söz alan Şekip İnal ise affın kısmî olmasının memleketin menfaatleri ve milletin arzularının bir neticesi olduğunu, bu sebeple de kısmî affın memlekete

²² Tekin Önal, a.g.t., s.164.

²³ MMTD, Dönem: 1, Cilt: 6, Toplantı: 1, Birleşim: 110, 07.07.1962, s.257.

²⁴ Nedim Yalansız, a.g.t., s.83.

²⁵ MMTD, Dönem: 1, Cilt: 8, Toplantı: 1, Birleşim: 129, 12.10.1962, s.6-9.

²⁶ MMTD, Dönem: 1, Cilt: 8, Toplantı: 1, Birleşim: 129, 12.10.1962, s.10.

istenen huzuru büyük ölçüde getireceğini söyleyerek, partisinin kısmî affi desteklediğini ifade etmişti.²⁷

CHP adına konuşma yapan İbrahim Öktem tasarımı onayladıklarını ancak af tasarısının mahiyet ve mesnedi üzerinde yapılan tartışmaları, milli huzur için, faydalı görmediklerini dile getirmişti. Tasarımın Meclis'te onaylanmasından sonra söz alan Başbakan İsmet İnönü bu Kısmî Kanunu'nun, genel af isteyen zihniyetle affa karşı olan zihniyet arasında bulunan bir ölçü olduğunu ifade etmişti. İbrahim Öktem'in sözlerini destekler nitelikteki bu konuşmanın devamında İnönü, bundan sonra af meselesinin siyasi istismar konusu olmaması ve huzursuzluk yaratmaması gerektiğini de belirtmiştir.²⁸

Millet Meclisi'nde onaylanan Kısmî Af Kanunu, 16 Ekim'de Cumhuriyet Senatosu'nda tartışmaya sunulmuş ve yapılan görüşmeler neticesinde oylanarak kabul edilmiştir. 149 üyenin katıldığı oylamada Kanun'u 126 kişi kabul ederken, 23 kişi de reddetmiştir.²⁹

Senatoda yapılan oylamaya red oyu veren senatör isimlerinin yer aldığı liste³⁰ oldukça dikkat çekicidir, çünkü bu listede çoğunluğu 27 Mayıs İhtilali'ni yapan, emekli askerler oluşturmaktaydı. Ayrıca bu askerlerin birçoğu da eski MKB üyesiydi. Bu durum, 27 Mayıs İhtilali'ni yaparak DP iktidarına son veren askerlerin, kısmî de olsa affa karşı olduğunun somut bir göstergesiydi.

23 Şubat 1963'te bir Kısmî Af Kanunu daha çıkarılmış, dolayısıyla tekrardan gündeme gelen bu af tartışmaları koalisyonu içten sarsmıştı. Yeni çıkartılan Kısmî Af Kanunu'nun kabulüyle İstanbul'da 394, Ankara'da 123, Adana'da 94, İzmir'de 129 kişi tahliye edilmiştir.³¹ Bu tahliye haberlerinin içinde en çok ses getiren eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın tahliyesi olmuştu. 65 yaşını doldurduğundan şartlı olarak 22 Mart 1963'te tahliye edilen Celal Bayar başta AP olmak üzere eski DP bayraktarlarını hareketlendirmişti. Bu durum özellikle ordu içerisinde bazı gruplarda rahatsızlık yaratmıştı.

²⁷ MMTD, Dönem: 1, Cilt: 8, Toplantı: 1, Birleşim: 129, 12.10.1962, s.12.

²⁸ MMTD, Dönem: 1, Cilt: 8, Toplantı: 1, Birleşim: 129, 12.10.1962, s.30-31.

²⁹ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi (CSTD), Dönem: 1, Cilt: 5, Toplantı: 1, Birleşim: 92, 16.10.1962, s.487.

³⁰ Redd oyu veren senatörler: Sezai Okan, Suphi Karaman, Kamil Karavelioğlu, Fahri Özdilek, Mehmet Özgüneş, Sıtkı Ulay, Ahmet Yıldız, Muzaffer Yurdakuler, Sami küçük, Suphi Gürsoytrak, Osman Köksal, Mucip Ataklı, Ekrem Acuner, Emanullah Çelebi, Vehbi Ersü, Selahattin Özgür, Mehmet Şükran Özkaya, Haydar Tunçkanat, Sadi Koçaş, Rafet Aksoyoğlu, Burhanettin Uluç, Esat Çağla, Nevzat Sengel. ; CSTD, Dönem: 1, Cilt: 5, Toplantı: 1, Birleşim: 92, 16.10.1962, s.488.

³¹Nedim Yalansız, a.g.t, s.97.

Ordu içerisinde rahatsızlığın giderek artması üzerine 21 Mayıs 1963'te Koalisyon Hükümeti bir darbe tehlikesiyle daha karşı karşıya kaldı. 22 Şubatçılar olarak adlandırılan Albay Talat Aydemir ve beraberindeki askerler iktidarı ele geçirmek için ikinci kez harekete geçmişti. Ancak Talat Aydemir ve arkadaşlarının bu girişimi de başarısız oldu.³²

Af tartışmaları koalisyonu yıpratırken 17 Kasım 1963'te yapılan yerel seçimlerin sonuçları özellikle CKMP ve YTP'de huzursuzluk yaratmış. Nitekim bu huzursuzluk koalisyonun dağılma sürecini de hızlandırmıştı.

1963 seçimlerinin sonuçlarına baktığımızda, il genel meclisi oylarının sayılarına göre, 1961'de % 14,0 oy alan CKMP'nin oyları % 3,6'ya, 1961'de % 13,7 oy almış YTP'nin oyları da % 6,5'e düşmüştü. AP ise oylarını % 34,8'den % 45.48'e çıkarmıştı. Yine bağımsızlar 1961'deki %0,8'lik oyunu, 1963'te %5.24 çıkartırken, CHP'nin oy oranında ise kayda değer bir artış olmamıştır.³³

Oy sonuçlarından da anlaşılacağı üzere, YTP 1961'de aldığı oyların % 50 sini, CKMP ise %75'inden fazlasını kaybetmiştir. CKMP ve YTP'nin bu eriyen oylarının AP'ye gittiği anlaşılmaktaydı. CKMP'den ayrılan Osman Bölükbaşı ve arkadaşlarının kurduğu MP'nin, yerel seçimlerde 3.09 oy alması da CKMP'nin oylarının düşmesinde etkili olan diğer bir faktördü.

YTP ve CKMP aldıkları oylardaki bu düşüşün sebebinin hükümette iken yıpranmış olmalarına bağladıklarından, hükümette kalmanın kendilerine daha fazla oy kaybettireceğini düşünmüşlerdi. Bunun üzerine 26 Kasım'da CKMP, 27 Kasım'da ise YTP hükümetten çekilmiştir.

Başbakan İsmet İnönü ise bu sırada, 22 Kasım'da uğradığı bir suikast sonucu öldürülen başkan Kennedy'nin cenaze törenine katılmak için gittiği, Washington'daydı. Türkiye'de yaşananları telgraf ile öğrenen İnönü, döner dönmez 2 Aralık 1963'te hükümetin istifasını Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e sunmuş ve böylece İkinci Koalisyon Hükümeti de sona ermiştir.³⁴

³² Nedim Yalansız, a.g.t, s.98.

³³ 1963 seçim sonuçlarının istatistik verileri için Bkz. Kaan Gaytancıoğlu, "Türk Siyasal Yaşamında IV. Koalisyon Hükümeti (20 Şubat 1965- 20 Kasım 1965)", **Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 1, Ocak 2013, s.56.

³⁴ Muzaffer Ayhan Kara, **Türk Siyasal Yaşamında 1961 Sonrası Bir Olgu KOALİSYONLAR**, Otopsi Yayınları, İstanbul 2004, s.79.

İsmet İnönü'nün başkanlığında kurulan bu iki hükümet deneyiminden sonra, CHP içerisinde muhalefette kalma görüşü ağırlık kazanmış ve 9 Aralık 1963'te toplanan CHP grubu, partinin hükümette görev almamasını kararlaştırmıştır. Bunun üzerine Cemal Gürsel hükümeti kurma görevini AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala'ya verdi, ancak Gümüşpala diğer partilerle anlaşamayınca hükümeti kurma görevi tekrardan İsmet İnönü'ye kaldı.³⁵

21 Aralık'ta Kıbrıs'ta Türklere yönelik saldırıların başlaması ve 23 Aralık'ta da EOKA tarafından üç Türk vatandaşın öldürülmesi üzerine İsmet İnönü, hükümeti bir an önce kurmak için harekete geçmişti. İç politikada yaşanan bu hükümet bunalımı, dış politikada da Türkiye'yi zor durumda bırakacaktı. Bunun farkına varan İsmet İnönü, bağımsızlarla hükümeti kurma görevini üstlenmiş ve 25 Aralık 1963'te hükümeti kurmuştur.³⁶

25 Aralık'ta bakanlar kurulu listesinin Meclis'te açıklanmasından sonra söz alan Başbakan İsmet İnönü, hükümetin ilk iş olarak Kıbrıs'ta cereyan eden hadiseler hakkında gerekli olan tedbirleri, süratle alacağını belirtmişti. Kıbrıs olaylarının yaşandığı bu kritik süreçte hükümetin güvenoyu alıp iş başı yapabilmesi için Meclis'ten yardım ve destek beklediğini de konuşmasında dile getirmişti.³⁷

30 Aralık'ta programını açıklayan CHP-Bağımsızlar Hükümeti, 4 Ocak 1964'te Meclis'ten güvenoyu almıştı. 401 kişinin katıldığı oylamada 225 kişi lehte, 175 kişi aleyhte oy verirken 1 kişi de çekimser kalmıştır.³⁸

AP, CKMP ve MP, yeni hükümete kırmızı (aleyhte) oy verirken YTP ise beyaz (lehte) oy vermişti. Azınlık hükümeti olarak adlandırılan bu hükümetin Meclis'ten güvenoyu almasındaki en önemli etken "Kıbrıs Sorunu"dur.³⁹ Kıbrıs olaylarının şiddetini arttırdığı bu dönemde, kısa bir süre içinde hükümetin kurulması iç ve dış politikada Türkiye'nin menfaatine olmuş ve 22 gün süren hükümet bunalımı sona ermiştir.

CHP-Bağımsızlar Hükümeti'ni uğraştıran en önemli mesele Kıbrıs meselesi olmuştur. Kıbrıs meselesinin halli için Yunanistan, İngiltere ve BM ile görüşme yapan Türk hükümeti Kıbrıs'ta yaşanan çatışmaları önleyememiş, hatta Kıbrıs Rumlarının

³⁵ Hikmet Bilâ, *a.g.e.*, s.205. ; Muzaffer Ayhan Kara, *a.g.e.*, s.80.

³⁶ Muzaffer Ayhan Kara, *a.g.e.*, s.81.

³⁷ **MMTD**, Dönem:1, Cilt:24, Toplantı: 8, Birleşim: 19, 25.12.1963, s.27-28.

³⁸ **MMTD**, Dönem:1, Cilt:24, Toplantı: 8, Birleşim: 25, 04.01.1964, s.200.

³⁹ Nedim Yalansız, *a.g.t.*, s. 123-124.

lideri Makarios'un yapmış olduğu Türk aleyhtarı çıkışlar sorunun hallini daha da zorlaştırmıştır. Nitekim Türkiye'nin adaya müdahale etme ihtimalinin ortaya çıkması üzerine 5 Haziran 1964'te Amerikan Başkanı Johnson Türkiye'yi ihtar eden ünlü mektubunu göndermiştir.

Johnson, mektubunda Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale etmesi durumunda Sovyet tehdidiyle karşı karşıya kalabileceği ve bu durumda da NATO'nun Türkiye'yi koruyamayacağı belirtilmişti. Ayrıca 1947 yılında Amerika ile yapılan askeri yardımlaşma anlaşması gereğince Türkiye'ye verilen askeri malzemenin Amerika'nın izni olmadan kullanılamayacağı, dolayısıyla da Kıbrıs harekâtı sırasında bu malzemelerin kullanılmasına Amerika Birleşik Devletlerinin müsaade etmediği uyarısı yapılmıştı.⁴⁰

Mektubun son kısmında ise Johnson, Başbakan İnönü'yü Kıbrıs meselesini daha detaylı görüşmek üzere Amerika'ya davet etmişti. Bu davet üzerine Amerika'ya gitmeye karar veren İsmet İnönü, hükümetin Kıbrıs politikası için Meclis'ten güvenoyu istemiş, böylece bir dış mesele olan "Kıbrıs sorunu" aynı zamanda bir iç mesele haline gelmişti. Nitekim 19 Haziran 1964'te hükümetin Kıbrıs politikası 194 kırmızı oya karşı 200 beyaz oyla güvenoyu almıştır.⁴¹

21 Haziran'da Amerika'ya giden İnönü Başkanlığındaki Türk heyeti yaptığı görüşmeler neticesinde Kıbrıs konusunda istediği başarıyı elde edememiştir. Böylece uzun bir süre daha Kıbrıs meselesi ile uğraşmak zorunda kalan Üçüncü İnönü Hükümeti, 13 Şubat 1965'te yapılan bütçe görüşmeleri sırasında güvensizlik oyu almıştı. Bunun üzerine Başbakan İsmet İnönü istifasını sunmuş ve 14 ay işbaşında kalan CHP- Bağımsızlar Koalisyonu sona ermiştir.

⁴⁰ Johnson Mektubu'nun tam metni için Bkz. Tempo Kitapları-9, **1923-1993 Türkiye'nin 70 Yılı Gün Gün Cumhuriyet Tarihi**, Cilt: 1, İstanbul 1994, s.182-186. ; Nihat Erim, **Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs**, Ajans- Türk Matbaacılık, Ankara 1975, s.304- 309.

⁴¹ **MMTD**, Dönem: 1, Cilt: 31, Toplantı: 3, Birleşim: 109, 19.06.1964, s.73.

BİRİNCİ BÖLÜM

HÜKÜMETİN KURULUŞU VE YAPISI

1.1.1965 Mali Yılı Bütçe Görüşmeleri ve Üçüncü İnönü Hükümeti'nin Sonu

1965 yılı bütçe görüşmeleri henüz Meclis'te görüşülmeye başlamadan, bütçe tartışmaları kamuoyunun gündemini işgal etmeye başlamıştı. Başta AP olmak üzere, muhalif parti liderleri bir araya gelerek bütçeye kırmızı oy verilmesi için propaganda faaliyetleri yürütmüştü. Nitekim bütçe görüşmelerinin tarihi yaklaştıkça yapılan basın toplantıları da partilerin, görüşmeler sırasında alacağı tavrı netleştiriyordu.

Bu konuda ilk açıklamayı yapan CKMP, bütçe oylamalarında kırmızı oy vereceğini beyan etti. Ardından YTP meclis grubu da 11 Şubat'ta yaptığı toplantıda bütçeye kırmızı oy vermeyi kararlaştırmış ve bir bildiri yayınlayarak, bu kararını kamuoyuna duyurmuştu.⁴²

YTP'nin bu açıklaması diğer parti liderlerini de, bir araya gelip ortak bir karar almaya sevk etmişti. Bunun üzerine MP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı ve beraberindeki heyet AP Genel Başkanı Süleyman Demirel'le görüşmüştü. Toplantının sonunda iki parti lideri yan yana poz vererek fotoğraf çektirmiş ancak bütçe hakkında net bir açıklama yapmamıştı.⁴³ Osman Bölükbaşı ve Süleyman Demirel'in bu görüşmesi, ilerleyen günlerde siyasi bir birlikteliğin doğacağını göstermesi olmuştur.

11 Şubat'ta Cumhurbaşkanı Gürsel ile görüşen İsmet İnönü ise görüşmeden sonra yaptığı basın açıklamasında bütçe görüşmeleri sırasında kırmızı oyların fazla çıkması durumunda hükümetin çekileceğini duyurmuştur.⁴⁴

1965 mali yılı bütçe kanun tasarısı müzakereleri 12 Şubat'ta Meclis'te görüşülmeye başlamış ilk sözü alan Maliye Bakanı Ferit Melen, uzun bir konuşma yaparak 1965 yılı bütçesini sunmuştur.⁴⁵ Muhalefet parti temsilcilerinin de söz alarak bütçeyi tenkit etmesi tartışmaların uzayıp gitmesine sebep olunca, görüşmelerden bir sonuç alınamamış ve müzakerelerin 13 Şubat'ta devam etmesine karar verilmiştir.

Meclis'te yapılan bütçe görüşmeleri bir sonraki güne bırakılınca 12 Şubat akşamı Süleyman Demirel'in daveti üzerine muhalefet liderleri bir araya gelmiş, gece geç saatlere kadar devam eden bu toplantıya MP, CKMP ve YTP adına temsilciler katılmıştı. Bu toplantı dörtlü bir koalisyon oluşturulacağı söylentilerinin ortaya

⁴² **Milliyet**, 12 Şubat 1965.

⁴³ **Milliyet**, 12 Şubat 1965

⁴⁴ **Milliyet**, 12 Şubat 1965

⁴⁵ **Ulus**, 13 Şubat 1965

çıkmasına sebep olmuştu. Nitekim AP Genel İdare Kurulu'nda alınan kararlar da bunu doğrular nitelikteydi. Bu kararlara göre ya AP, CKMP, MP ve YTP'nden oluşacak dörtlü bir koalisyon kurulacak ya da koalisyon hükümetinin kurulması hakkında anlaşmaya varılamazsa AP, bu üç partinin de desteğini alarak tek başına hükümet kuracaktı.⁴⁶

AP Genel Kurulunda alınan bu kararlar, toplantıda diğer parti liderlerine de bildirilmişti. 4 saat 50 dakika süren toplantının bitiminde yayınlanan müşterek tebliğ toplantının içeriği hakkında bilgi veriyordu.⁴⁷ Tebliğde yer alan açıklamaya göre toplantıda genellikle, mevcut hükümetin düşmesi durumunda, derhal yeni bir hükümetin kurulması ve bunu sağlayacak şart ve hazırlıklar gibi konular üzerinde durulmuştu. Ayrıca hükümet buhranına sebep olmamak için muhalefet partilerinin üzerine düşen vazifeyi yapacağı da bildirilmişti.⁴⁸

Yapılan bu açıklamalar muhalefet partilerinin bütçeye kırmızı oy vererek, hükümetin düşürülmesi ve ardından da yeni hükümetin kurulması için anlaşmaya vardıklarının bir göstergesiydi ki Meclis'te yapılan bütçe oylamasının sonuçları da bunu doğrulayacaktı.

13 Şubat'ta yapılan görüşmelerde bütçenin tümü üzerinde müzakereler bitince, bütçenin maddelerine geçmek için oylamaya başvurulmuş 424 kişinin katıldığı oylamadan 225 red, 197 kabul ve 2 çekimser oy çıkmıştır.⁴⁹ Bütçenin tümü üzerinde görüşmelerin bitmesini bekleyen muhalefet liderleri, bütçenin maddeleri oylanırken verdikleri kırmızı oylarla, 1965 mali yılı bütçesini reddetmişlerdi.

Bütçe oylaması bitip Meclis dağıldıktan sonra, Bakanlar Kurulu kısa bir toplantı yaparak oybirliğiyle hükümetten çekilme kararı almıştı. Toplantının bitiminde İnönü, Başbakanlık Müsteşarı Haldun Derin vasıtasıyla Cumhurbaşkanı Gürsel'e istifa mektubunu göndermiştir. İstifa mektubunda İnönü, 1965 yılı bütçe oylamasının hükümet için güvenoyu mahiyetinde olduğunu, oylama sonucunda da 225 red oyuna karşı 197 oyla hükümetin azınlıkta kaldığını bu nedenle de başkanı olduğunu hükümetin istifasını istediğini belirtmiştir.⁵⁰ Cemal Gürsel ise mektuba verdiği cevapta istifayı

⁴⁶ **Milliyet**, 13 Şubat 1965.

⁴⁷ **Son Havadis**, 13 Şubat 1965.

⁴⁸ **Son Havadis**, 13 Şubat 1965.

⁴⁹ **MMTD**, Dönem: 1, Cilt: 36, Toplantı: 3, Birleşim: 57, 13.02.1965, s.152. ; **Milliyet**, 14 Şubat 1965.

⁵⁰ **Milliyet**, 14 Şubat 1965. ; **Cumhuriyet**, 14 Şubat 1965.

kabul ettiğini bildirerek yeni hükümet kuruluncaya kadar vazifeye devam edilmesini rica etmiştir.⁵¹

İnönü başkanlığındaki CHP-Bağımsızlar Hükümeti'nin istifası çeşitli tepki ve yorumlara sebep olmuştu. Cumhuriyet gazetesi köşe yazarı Ecvet Güresin, hükümetin düşürülmesinin ardında birçok sebep olduğunu söylemiştir. Ona göre muhalefet partileri, hükümeti düşürerek İnönü'süz bir iktidarın da memleketi idare edebileceğini halka göstermeyi planlamıştı. Ayrıca Güresin'e göre hükümetin düşürülmesinin bir başka sebebi de seçimlere 7 ay gibi kısa bir sürenin kalmış olması ve bu süre zarfında iktidarda olmanın seçimlerde avantaj sağlayacağını düşünülmesiydi.⁵²

Hükümetin düşürülmesi ya da istifası üzerine yapılan tartışmalarda en çok ses getiren konu Amerika'nın bu olayda etkisinin olup olmadığıydı. Amerika Büyükelçisi Raymond Hare'nin, güvenoyu oylamasından önce, AP ve CKMP Genel Başkanlarını ziyaret etmesi bu tartışmaların çıkmasına sebep olmuştu.

Özellikle, öğrenci oluşumlarının bu konuda vermiş olduğu tepkiler dikkat çekmekteydi. İlk olarak 14 Şubat'ta Türkiye Milli Talebe Federasyonu, İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği, İstanbul Teknik Üniversitesi Talebe Birliği ve Yüksek Okullar Talebe Cemiyeti ortak bir bildiri yayınlamış ve bildiride şu hususları dile getirmişti:⁵³

“T.B.M.M. bütçe görüşmeleri sırasında CHP hükümetine karşı, AP'nin CKMP, MP, YTP ile işbirliği yapması ve neticede hükümeti düşürmesi gerçekte iktidar ile muhalefet arasında olan ve her demokratik ülkede rastlanan bir hal ise de, olayların gerçek yüzü hiç böyle değildir.

Sistemli bir şekilde Amerikan Büyükelçisininin CKMP ve A.P. yi ziyaret etmesi ve CKMP lideri Ahmet Oğuz'un son beyanati birleştirildiğinde işin aslı ortaya çıkmaktadır.

Amerikan emperyalizminin, geri kalmış ülkelerde oynadığı Vietnam, Kongo olaylarının bir başka perdesini Türkiye'de sahneye koymanın hazırlıkları içinde olduğu gözden kaçmamaktadır(...)”

Öğrenci oluşumlarının hazırladığı bu bildiriye cevap, 15 Şubat'ta AP İstanbul Gençlik Teşkilatından gelmiştir. AP Gençlik Teşkilatı, bazı gençlik teşekküllerinin konuyu çarpıtarak iftira attığını ve bu teşekküllerce yayınlanan bildirilerin komünist propagandasının bir örneği olduğunu savunmuştur.⁵⁴

⁵¹ MMTD, Dönem: 1, Cilt: 36, Toplantı: 4, Birleşim 58, 16.02.1965, s.162.

⁵² Cumhuriyet, 15 Şubat 1965.

⁵³ Cumhuriyet, 15 Şubat 1965. ; Milliyet, 15 Şubat 1965. ; Ulus, 15 Şubat 1965.

⁵⁴ Cumhuriyet, 16 Şubat 1965.

İnönü Hükümeti'nin istifasında “Amerika'nın parmağı” olduğunu öne süren gençlik oluşumları 16 Şubat'ta yayınladıkları ikinci ortak bildiriye ise Amerika'nın Ankara Büyükelçisi Raymond Hare'nin “İstenmeyen adam” olarak ilan edilmesini ve Başkan Johnson tarafından geri çağrılmasını istemiştir.⁵⁵

Bildirilerin ard arda yayınlaması üzerine 17 Şubat'ta TMTF Başkanı Ahmet Gürüz Ketenci, İstanbul Teknik Üniversitesi Talebe Birliği Başkanı Uygut Ayas, İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği Başkanı Toktamış Ateş, Yüksek Okullar Talebe Cemiyeti Başkanı Dinçer Şekerci ve Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti Başkanı Taylan Ergenç'in Basın Savcılığı tarafından ifadesi alınmıştır.⁵⁶

Gençlik teşekküllerinin tepkilerinin yanı sıra Raymond Hare, Kim ve Akis gibi yayın organları tarafından da eleştirilmişti. Bu eleştirilerde Hare, İnönü Hükümeti'nin çekilmesinden sorumlu tutulmuş bu sebeple de Türkiye'nin iç işlerine karışmakla suçlanmıştı.

Raymond Hare ise tüm bu iddialara karşı AP ve CKMP'ye yaptığı ziyaretin önceden planlandığını, bu ziyaretle hükümetin istifası arasında bir bağlantı olmadığını açıklamış, meselenin sadece “kronolojik bir tesadüf” ten ibaret olduğunu belirtmiştir.⁵⁷

Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel de bazı dış güçlerin tesiri ile hükümet buhranı yaratılmak istendiği yolundaki söylentilere: “ Türkiye Devleti ve Türk milleti, dışarıdan oynatılabilecek, zayıf bir varlık değildir” diyerek cevap vermiştir.⁵⁸

Dış politikada Türk- Sovyet yakınlaşmasının yaşandığı bir dönemde Amerika Büyükelçisi Hare'nin muhalefet parti liderleri ile görüşmesi, bütçe oylamasının yapılması ve İnönü Hükümeti'nin istifa etmesi gibi olaylar ard arda yaşanmıştı. Bu durum akıllara olaylarda Amerika'nın tesirinin olabileceği fikrini getirmişti. Ancak bazı yorumlara göre de yabancı bir devlet adamının siyasi partileri ziyaret ederek, o siyasi partilerin liderleriyle görüşmesi doğal bir olaydı ve burada Hare'nin şanssızlığı zamanı iyi ayarlayamamış olmasından kaynaklanmıştı.⁵⁹

⁵⁵ **Milliyet**, 17 Şubat 1965. ; **Cumhuriyet**, 17 Şubat 1965.

⁵⁶ **Milliyet**, 18 Şubat 1965.

⁵⁷ **Cumhuriyet**, 24 Şubat 1965.

⁵⁸ **Milliyet**, 14 Şubat 1965.

⁵⁹ **Milliyet**, 15 Şubat 1965.

1.2.Yeni Hükümet Teşkilî İçin Yapılan Görüşmeler ve Geçici Bütçe Tasarısının Onaylanması

Yeni hükümet teşkilî için ilk görüşmeler 15 Şubat Pazartesi günü saat 9:30'da başlamıştır. Çankaya'da yapılan bu toplantıya İnönü Hükümeti'nin çekilmesini sağlayan AP, CKMP, YTP ve MP liderleri katılmıştı.⁶⁰ Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, Türkiye'nin politik, iktisadî şartlarını ve hükümetin düşmesinden doğan durumu belirten bir açılış konuşmasından sonra sözü parti liderlerine bırakmıştı.

Tek tek söz alan parti liderlerinden YTP Genel Başkanı Ekrem Alican, Parlamentoda en kalabalık grup olan AP'nin yeni kurulacak hükümette çoğunluğu oluşturarak sorumluluğun büyük bir kısmını üstleneceğini ve bu sebeplerden dolayı da AP'li bir şahsın başbakan olması gerektiğini savunmuştu. CKMP lideri Ahmet Oğuz da bu görüşü destekleyen bir konuşma yapmıştı.⁶¹

AP Genel Başkanı Süleyman Demirel, parlamento üyesi değildi ve Anayasa'ya göre parlamento üyesi olmayan bir kişi başbakan olamazdı ancak Cemal Gürsel'in "Gerekirse Demirel'i Senatör yaparım"⁶² şeklindeki açıklaması Demirel için bir umut olmuştu. Böylece başbakan olma ihtimali gündeme gelen Demirel, toplantıda söz alarak başbakan adayı olmaktan şeref duyacağını vurgulamıştı.

MP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı ise yaptığı konuşmada koalisyonda dört partinin de eşit şartlarda temsil edilmesini ve bakanlıkların eşit olarak dağıtılmasını istemişti. Nitekim bu durum diğer parti liderlerinde şaşkınlık yaratmış, daha başbakan belirlenmeden Bölükbaşı'nın bakanlıklar konusunu tartışmaya açması yersiz olarak görülmüş ve sözleri dikkate alınmamıştı.⁶³

Parti liderlerinin konuşmaları bitince Cemal Gürsel tekrardan kürsüye çıktı. Dört parti lideri de Cemal Gürsel'in Süleyman Demirel'i başbakan olarak açıklamasını beklerken Gürsel: "Demirel'i takdir ediyorum ama şimdi kullanılmasını, yıpranmaması bakımından da istemiyorum. Teklifim şudur: Parlamento içinden veya dışından bir bağımsız şahıs kabineyi kurmalıdır." şeklinde bir açıklama yapmıştı. Ardından da başbakan adaylığı için parlamento üyesi olan Fahri Özdilek ve Suat Hayri Ürgüplü ile

⁶⁰ **Ulus**, 16 Şubat 1965.

⁶¹ **Milliyet**, 16 Şubat 1965.

⁶² **Milliyet**, 14 Şubat 1965.

⁶³ **Akis**, 19 Şubat 1965, Sayı: 557, Cilt: XXXII, Yıl: 11, s.11.

parlamento dışından Orta Doğu Teknik Üniversitesi Rektörü Kemal Kurdaş'ı önermişti.⁶⁴

Cemal Gürsel'in bu isimleri açıklamasının üzerine Süleyman Demirel de başbakan adayı olarak Ankara Üniversitesi Rektörü İhsan Doğramacı'yı tavsiye etmişti.⁶⁵

CKMP lideri Ahmet Oğuz ise söz alarak Cumhurbaşkanının bu teklifini eleştirmişti. Oğuz'a göre bir hükümet düşürülmüştü ve yerine kurulacak olan hükümetin sorumluluğu, hükümeti düşüren en büyük partiye verilmeliydi. Ekrem Alican da bu fikri destekleyerek Gürsel'in tarafsız bir başbakan önerisini reddetmişti.⁶⁶

Cemal Gürsel, tüm itirazlara rağmen tarafsız bir başbakan konusunda ısrar ederek parti liderlerinin bu konuda bir karara varmasını istemişti. Buna rağmen bir karara varılmadan ilk toplantı 12:30'da sona ermiştir.

Liderler, Çankaya'daki ilk toplantıdan sonra, kendi grup ve genel idare kurulları ile bir araya gelerek tarafsız bir başbakan fikrini tartışmıştı. CKMP grubu başbakanın AP'li bir kişi olması konusunda oldukça ısrarlı davranmış, YTP ve MP grubu ise, AP'li bir başbakan fikrini savunmalarına rağmen, ne olursa olsun biran önce hükümetin kurulması gerektiğini dile getirmişti.⁶⁷

Süleyman Demirel, tarafsız bir başbakan fikrine olumlu bakmıştı ancak AP Genel İdare Kurulu bunu kabul etmemiş ve AP'li bir başbakan konusunda diretilmesi gerektiğini savunmuştu. Öğleden sonra 16:00'da başlayan ikinci toplantıya bu fikirlerle girilmişti. Toplantı sırasında Süleyman Demirel'in AP'li bir aday için ısrar etmemesi ve Cemal Gürsel'in kararlı tavrı diğer partileri de esnek davranmaya zorlamıştı. Bunun üzerine Suat Hayri Ürgüplü ismi tekrar ortaya atılmış, ancak kesin bir karara varılamayınca toplantıya yine ara verilmişti.⁶⁸

Üçüncü toplantı ise 20:45'te başlamış, yapılan tartışmalardan tekrardan bir sonuç alınamayınca görüşmeler 16 Şubat Salı gününe ertelenmişti. Üçüncü toplantının 21:55 gibi geç bir saatte bitmesine rağmen parti başkanları kendi gruplarıyla istişare yapmaya devam etmişti. Süleyman Demirel, arkadaşlarını Suat Hayri Ürgüplü'nün

⁶⁴ **Akis**, 19 Şubat 1965, Sayı: 557, Cilt: XXXII, Yıl: 11, s.11-12.

⁶⁵ **Akis**, 19 Şubat 1965, Sayı: 557, Cilt: XXXII, Yıl: 11, s.12. ; **Milliyet**, 16 Şubat 1965.

⁶⁶ **Milliyet**, 16 Şubat 1965.

⁶⁷ **Milliyet**, 16 Şubat 1965.

⁶⁸ **Milliyet**, 16 Şubat 1965.

başbakanlığı konusunda ikna etmeye çalışmıştı. Demirel'e göre Ürgüplü bir müddet sonra AP'ye yakınlaşabilirdi, bu yüzden ona güvenilmeliydi.⁶⁹

Diğer parti gruplarında da tartışmaların devam etmesine rağmen Salı sabahı Ürgüplü'nün adaylığı aşağı yukarı kesinleşmişti. Direnen bir tek CKMP kalmış ancak Demirel, Faruk Sükan ve Ali Naili Erdem'in Ahmet Oğuz'u ziyaretiyle CKMP grubu da ikna edilmişti.⁷⁰ Böylece, 16 Şubat Salı günü yapılan toplantının sonunda Suat Hayri Ürgüplü başbakan adayı olarak ilan edilmiştir.

Yeni hükümeti kurma görevinin, normal şartlarda hükümeti düşüren partilerden birine verilmesi gerekiyordu. Ancak Cemal Gürsel'in tarafsız bir başbakan fikrinde direktmesi üzerine hükümeti kurma görevi tarafsız bir aday olan Suat Hayri Ürgüplü'ye verilmişti. Bu durum Anayasa'nın ihlal edildiği gerekçesiyle bazı çevrelerde tepkilere yol açmıştı. Gürsel'in bu davranışını uygun karşılamayan çevrelerden Tabii Senatörler grubu, 16 Şubat'ta bir bildiri yayınlarak Cumhurbaşkanı'nı şu sözlerle protesto etmişti:⁷¹

“Parlamentar usul, hükümeti düşüren en büyük muhalefet partisinin göstereceği adaya veya başka bir adaya pazarlık yapmadan görevin tevdiidir. Anayasadaki tayin kelimesi bunu kasteder. Oysa tutulan yol tamamen bir zorlamadır. Hem, iktidarın sorumluluğunu yüklenen bir parti. İktidardan düşürüldükten sonra varılan netice de tamamen mantıksızdır. Çünkü bir tarafsızın başbakanlığı halinde iktidarın sorumluluğunu hangi partinin taşıdığını kestirmek zordur...”

Tabii senatörler yani sıra 17 Şubat'ta da Ankara Üniversitesi Talebe Birliği ve Ankara Yüksek Okullar Talebe Birliği başkanları ile TMTF İkinci Başkanı ortak bir bildiri yayınlamıştı. Gençler, bildiri de Anayasa'nın ihlal edildiğini ileri sürerek, başbakanlık görevinin hükümeti düşürenlere değil de, tarafsız bir parlamento üyesine verilmesini tenkit etmişti.⁷²

Cemal Gürsel, 16 Şubat'ta Suat Hayri Ürgüplü'ye: “Türkiye Cumhuriyeti Anayasasınının 102. maddesi gereğince Bakanlar Kurulunun tarafınızdan kurulması uygun görülmüştür. Bakanların seçilmesini ve atanmak üzere bildirilmesini rica ederim”⁷³ yazılı tezkereyi göndererek, yeni Başbakan'ı hükümeti kurmakla görevlendirmiştir.

⁶⁹ **Akis**, 19 Şubat 1965, Sayı: 557, Cilt: XXXII, Yıl: 11, s.13.

⁷⁰ **Akis**, 19 Şubat 1965, Sayı: 557, Cilt: XXXII, Yıl: 11, s.14.

⁷¹ **Akis**, 19 Şubat 1965, Sayı: 557, Cilt: XXXII, Yıl: 11, s.15.

⁷² **Milliyet**, 18 Şubat 1965.

⁷³ **Cumhuriyet**, 17 Şubat 1965. ; **Son Havadis**, 17 Şubat 1965. ; **TC.Resmi Gazete**, 22 Şubat 1965, Sayı: 11935.

Bunun üzerine parti liderleriyle temasa geçen Başbakan Suat Hayri Ürgüplü⁷⁴ 17 Şubat'ta bakanlar kurulunun tespiti için iki ayrı toplantı yapmıştır. Ancak bu toplantılarda tam liste belirlenemeyince görüşmelere 18 Şubat'ta devam edilmiş ve yeni hükümeti kuracak olan Bakanlar Kurulu kararlaştırılmıştır. Aynı gün başbakanlığın daveti üzerine Suat Hayri Ürgüplü, İnönü ile görüşmeye gitmiştir. Bu görüşmenin ardından açıklama yapan yeni Başbakan devlet harcamalarına izin veren kanunun Meclis'e sevk edilmesi için İnönü'yle görüştüğünü ve bu konuda anlaşmaya vardıklarını belirtmiştir. Konuşmasının devamında geçici bir bütçeye ihtiyaç olduğunu eğer geçici bütçe şubat ayının sonuna kadar çıkmazsa memurların maaş alamayacağını ve cari hizmetlerin yapılamayacağını dile getirmiştir.⁷⁵

Ürgüplü Hükümeti'nin, programını hazırlaması ve Meclis'ten güvenoyu alması Mart ayını bulacaktı. Dolayısıyla bu durumda hükümetin geçici bütçeyi hazırlaması da Mart ayına kalacaktı. Bütçenin gecikmesi ise Ürgüplü'nün de bahsettiği üzere memurların maaşlarını almasını ve cari harcamaların yapılmasını engelleyecekti. Yaşanan bu kritik süreçte geçici bütçeyi çıkarmak, görevi devretmeye hazırlanan İnönü Hükümeti'ne kalmıştı.

"1965 Mali Yılı Bütçesi Kanunlaşımına Kadar Devlet Harcamalarına Yetki Veren Kanun Tasarısı" 19 Şubat'ta Cumhuriyet Senatosu'nda görüşülmeye başlanmıştı. İlk sözü alan Maliye Bakanı Ferit Melen 1965 Yılı Bütçe Tasarısı'nın hükümeti istifaya mecbur etmek amacıyla reddedildiğini ve bütçe reddi keyfiyetinin, eğer zamanında önlem alınmazsa maaşların ödenmemesine ve bütün iş hayatının durmasına sebep olacağını söylemişti. Konuşmasının devamında da Kanun hakkında bilgi veren Melen, bu Kanun'un aylıkların, ücretlerin ve diğer masrafların ödenmesi için hükümete yetki verdiğini ve 3 ay yürürlükte kalacağını açıklamıştır.⁷⁶ Görüşmeler sonunda oylamaya sunulan Kanun Tasarısı 140 kişinin katıldığı oylamada 11 red ve 5 çekimser oya karşı 124 oyla kabul edilmiştir.⁷⁷ Tasarı, Cumhuriyet Senatosu'ndan sonra Millet Meclisi'nde de görüşülerek oylamaya sunulmuş ve 288 kişinin katıldığı oylamanın neticesinde 286 oyla kabul edilmiş⁷⁸, 24 Şubat 1965'te de Resmi Gazete'de yayınlamıştır.

⁷⁴ Ürgüplü'nün biyografisi için **Bkz. Ek: 1**

⁷⁵ **Milliyet**, 19 Şubat 1965

⁷⁶ **CSTD**, Dönem: 1, Cilt: 25, Toplantı: 4, Birleşim: 44, 19.02.1965, s. 303-304.

⁷⁷ **CSTD**, Dönem: 1, Cilt: 25, Toplantı: 4, Birleşim: 44, 19.02.1965, s.326. ; Geçici bütçe tasarısı Ürgüplü Hükümeti döneminde, kanunun tatbikatı sırasında bir takım aksaklıkların yaşandığı gerekçesiyle ufak çaplı değişikliklere uğramıştır.

⁷⁸ **MMTD**, Dönem: 1, Cilt: 36, Toplantı: 4, Birleşim: 61, 19.02.1965, s. 289.

1.3.Koalisyon Protokolünün İmzalanması ve Bakanlar Kurulu'nun Açıklanması

18 Şubat'ta yeni kurulacak kabineyi belirleyen Başbakan Suat Hayri Ürgüplü, 20 Şubat'ta AP, CKMP, MP ve YTP genel başkanları ile koalisyon protokolünü imzalamıştır. Bu münasebetle AP Genel Başkanı Süleyman Demirel “Türk siyasi hayatında fevkalade mühim bir merhaleye ulaşmış bulunuyoruz” derken MP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı “CHP dışında bir hükümetin kurulabileceğinin ve demokratik rejimin yaşayabileceğinin ispatlandığını” ileri sürmüştür. CKMP Genel Başkanı Ahmet Oğuz ise “Dörtlü koalisyon’un memlekette milli iradenin tecellisi yönünden açtığı ufuk, inanıyoruz ki, milletimize yeni bir şevk ve gayret getirecektir.” şeklinde açıklama yapmış, YTP Genel Başkanı Ekrem Alican da demokratik sistemin kaderinin başarıya ulaşmaya bağlı olduğunu, bu nedenle de koalisyonun başarıya ulaşması gerektiğini vurgulamıştır.⁷⁹

Başbakan Suat Hayri Ürgüplü de yaptığı açıklamada tam ve mutlak mutabakata varıldığını, maksadın seçimlere kadar “intikal kabinesi” değil, “vatandaşa hizmet ve refah kabinesi” olmak olduğunu ve bunun için çalışacağını beyan etmiştir.⁸⁰

Suat Hayri Ürgüplü’nün talimatı üzerine dört parti liderinin ortak çalışmalarıyla ortaya konan koalisyon protokolünde Atatürk ilkelerine ve 27 Mayıs İhtilali’nin getirisi olan Anayasa’ya bağlılık, aşırı sol ve aşırı sağ akımlarla mücadele, tarafsız bir idarenin kurulması, Toprak Reformu’nun gecikmeden kanunlaştırılması, iktisadi politikanın karma ekonomi düzenine ve planlı kalkınma esasına dayanması, gençliğin şahsiyet sahibi ve milliyetçi bir ruhla yetiştirilmesi gibi hususlar üzerinde durulmuştur.⁸¹

Dış politika konusunda ise Atatürk tarafından esasları belirlenen milli dış politikanın devam ettirilerek komşularla iyi dostluk münasebetlerinin sürdürüleceği Kıbrıs konusunda da Milletlerarası anlaşmalarca uygun görülen esaslara bağlı kalınacağı ve emrivakilerin kabul edilmeyeceği belirtilmişti.⁸²

Protokol metninde yer alan maddelerin birçoğunun, istifaya zorlanan İnönü Hükümeti’ninkiyle benzerlik göstermesi eleştirilere sebep olmuş ve bu durum bir çelişki olarak yorumlanmıştı.⁸³ Nitekim eski ve yeni hükümetin protokol metni Atatürk ilkeleri, toprak reformu, aşırı cereyanlar, karma ekonomi, dış politika gibi konularda oldukça

⁷⁹ **Ulus**, 21 Şubat 1965.

⁸⁰ **Ulus**, 21 Şubat 1965.

⁸¹ **Cumhuriyet**, 21 Şubat 1965. ; **Ulus**, 21 Şubat 1965. ; **Milliyet**, 21 Şubat 1965.

⁸² **Milliyet**, 21 Şubat 1965. ; **Cumhuriyet**, 21 Şubat 1965. ; **Ulus**, 21 Şubat 1965., Koalisyon protokolünün tam metni için **Bkz. Ek: 2**

⁸³ **Milliyet**, “Sevindirici bir çelişme!...”, 21 Şubat 1965.

benzerlik gösteriyordu. Muhalefetteyken İnönü Hükümeti'nin politikalarını eleştiren AP, CKMP, YTP ve MP 'nin sonradan böyle bir protokole imza atması İlhan Selçuk tarafından “ fikir değil, koltuk mücadelesi” şeklinde değerlendirilmişti.⁸⁴

Hükümet programının bir nüvesini oluşturacak olan koalisyon protokolünün açıklanmasının ardından Başbakan Suat Hayri Ürgüplü, yeni Bakanlar Kurulu listesini Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e sunmuştur. Nitekim Cemal Gürsel'in bu 23 kişilik listeyi onaylamasıyla birlikte Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti (IV. Koalisyon Hükümeti) 20 Şubat 1965'te resmen kurulmuştur.

Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti'nin Bakanlar Kurulu listesi şu şekildedir:⁸⁵

- 1- Başbakan: Suat Hayri ÜRGÜPLÜ (Bağımsız Kayseri Senatörü)
- 2- Devlet Bakanı ve Başbakan Yrd.: Süleyman DEMİREL (Meclis dışından, AP)
- 3- Devlet Bakanı: Hüseyin ATAMAN (Ankara Milletvekili, MP)
- 4- Devlet Bakanı: Mehmet ALTINSOY (Niğde Milletvekili, CKMP)
- 5- Devlet Bakanı: Şekip İNAL (Hatay Milletvekili, YTP)
- 6- Adalet Bakanı: İrfan BARAN (Konya Milletvekili, CKMP)
- 7- Milli savunma Bakanı: Hasan DİNÇER (Afyon Milletvekili, CKMP)
- 8- İçişleri Bakanı: İ.Hakkı AKDOĞAN (Yozgat Milletvekili, MP)
- 9- Dışişleri Bakanı: Hasan Esat IŞIK (Meclis dışından, AP)
- 10- Maliye Bakanı: İhsan GÜRSAN (İzmir Milletvekili, AP)
- 11- Milli Eğitim Bakanı: Cihat BİLGEHAN (Balıkesir Milletvekili, AP)
- 12- Bayındırlık Bakanı: Orhan ALP (Meclis dışından, MP)
- 13- Ticaret Bakanı: Macit ZEREN (Amasya Senatörü, AP)
- 14- Sağlık ve Sosyal Yardım B.: Faruk SÜKAN (Konya Milletvekili, AP)
- 15- Gümrük ve Tekel Bakanı: Ahmet TOPALOĞLU (Adana Milletvekili AP)
- 16- Tarım Bakanı: Turhan KAPANLI (Sakarya Senatörü YTP)
- 17- Ulaştırma Bakanı: Mithat SAN (Gaziantep Milletvekili, YTP)
- 18- Çalışma Bakanı: İ.Sabri ÇAĞLAYANGİL (Bursa Senatörü, AP)
- 19- Sanayi Bakanı: Ali Naili ERDEM (İzmir Milletvekili, AP)
- 20- Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı: Mehmet TURGUT (Afyon Milletvekili, AP)
- 21- Turizm ve Tanıtma Bakanı: Ömer Zekai DORMAN (İstanbul Milletvekili, MP)
- 22- İmar ve İskân Bakanı: Recai İSKENDEROĞLU (Diyarbakır Milletvekili, YTP)

⁸⁴ Cumhuriyet, İlhan Selçuk, “Protokoll”, 22 Şubat 1965.

⁸⁵ Muzaffer Ayhan Kara, a.g.e., s.98-99. ; TC Başbakanlık Personel ve Prensipler Genel Müdürlüğü, **TBMM'nin Kuruluşundan Günümüze Hükümetler**, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1998, s.257-259.

23- Köy işleri Bakanı: Seyfi ÖZTÜRK (Eskişehir Milletvekili, CKMP)

Görüldüğü üzere, 23 üyeden oluşan Bakanlar Kurulu'nda AP'den 10, MP, CKMP ve YTP'den de 4'er kişi yer almıştır. Milletvekili ve senatörlerden oluşan listede Meclis dışından da bakanlar yer alırken, Başbakan dışında bağımsızlara görev verilmemiştir. Ayrıca yeni hükümette MP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı, CKMP Genel Başkanı Ahmet Oğuz ve YTP Genel Başkanı Ekrem Alican'ın görev almazken Süleyman Demirel ise TBMM dışından gelerek başbakan yardımcısı olmuştur.

Yeni Bakanlar Kurulu ilk toplantısını, 20 Şubat günü, saat 16:30'da yapmıştır. Tanışma törenini müteakip derhal meseleler ele alınmış ve ilk olarak tütün piyasasının açılması, Çaycuma'da temeli atılacak Graft selülozu, Grant kâğıdı ve kimyevi selüloz tesisleri konuları görülmüş ve bakanlar arasında iş bölümü yapılmıştır.⁸⁶

Yapılan iş bölümüne göre Devlet Personel Dairesi Başkanlığı ve Devlet Planlama Teşkilatı ile Yüksek Denetleme Kurulu Başbakan Yardımcısı Süleyman Demirel'e, Diyanet, Tapu Kadastro, Türkiye Amme Enstitüsü Devlet Bakanı Mehmet Altınsoy'a, Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü Devlet Bakanı Şekip İnal'a, Danıştay, Devlet İstatistik Enstitüsü, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Türkiye Bilimsel Araştırma Kurumu, Devlet Bakanı Hüseyin Ataman'a bağlanmıştır. Bakanlar Kurulu sözcülüğüne ise Çalışma Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil getirilmiştir.⁸⁷ Ayrıca toplantıda hükümet programının da 26 Şubat'ta açıklanması kararlaştırılmıştır.

1.4.Hükümet Programının Açıklanması ve Güvenoyu Oylaması

IV. Koalisyon Hükümeti'nin programı 26 Şubat 1965 tarihinde ilk önce Millet Meclisi'nde ardından da Cumhuriyet Senatosu'nda Başbakan Suat Hayri Ürgüplü tarafından okunmuştur. Yapılması planlanan işler ve temennilerden oluşan hükümet programı koalisyon protokolü dikkate alınarak hazırlanmış, hatta birçok madde protokolde yer aldığı şekilde programa konmuştu.

Programda Atatürk ilkelerine sadakat, 27 Mayıs devriminin meşruluğu ve onun getirdiği Anayasa düzeni, memur teminatı, aşırı sağ ve sol cereyanlarla mücadele, Sosyal adalet ve güvenlik, suiistimallere savaş, Anayasanın çıkarılmasını öngördüğü kanunların bir an önce gerçekleştirilmesi, muhalefet cephesiyle dayanışma, karma ekonomiye bağlılık, para ve kredi politikası, milliyetçi bir ruhla gençliğin yetiştirilmesi,

⁸⁶ *Milliyet*, 21 Şubat 1965.

⁸⁷ *Milliyet*, 21 Şubat 1965.

Toprak Reformu Kanun Tasarısı'nın ciddi surette takibi gibi konulara ayrıntılı olarak yer verilmişti.⁸⁸

Programın dış politika ile alakalı kısmında saygı, sevgi ve eşit haklar çerçevesinde komşu devletlerle iyi geçinmek ve iş birliğini arttırmak temel prensip olarak belirlenmişti. Bu prensibe uygun olarak da Sovyetlerle olan iyi münasebetler devam ettirilecekti. Kıbrıs meselesinde ise Türkiye ve Kıbrıs'taki Türk cemaatinin milletlerarası antlaşmalardan doğan haklarının muhafaza edileceği, tecavüz ve baskılardan korunacağı belirtilirken meselenin barışçı yollarla çözülmesi temenni edilmiş, NATO'ya bağlılığın da devam edeceği vurgulanmıştı.⁸⁹

Suat Hayri Ürgüplü tarafından açıklanan hükümet programının müzakereleri 1 Mart'ta başlamıştır. Bu görüşmeler sırasında programı, muhalefet lideri İnönü'nün yanı sıra koalisyonun bir kanadını oluşturan MP'nin Genel Başkanı Osman Bölükbaşı da yer yer tenkit etmiştir.

İlk sözü alarak MP grubu adına konuşan Osman Bölükbaşı, programın açıklık ve kesinlik bakımından istenilen mükemmeliyette olmadığını dile getirmişti. Programda çeşitli meselelerin halledilmesi hakkında verilen bilgilerin yetersiz olduğunu söyleyen Bölükbaşı bu sebeple programın tedbirden ziyade, iyi niyetli temennilerden ve vaatlerden ibaret olduğunu vurgulamıştı. Dış politika konusunda ise Rusların dostluk kisvesi altında her şeyi istismar edeceklerini belirten MP lideri, eski hükümeti de Sovyet Rusya ile olan dostluk ilişkilerinden ötürü eleştirmişti.⁹⁰

CHP grubu adına söz alan İsmet İnönü, 1960'tan beri ilk defa muhalefet lideri olarak konuşmuştu. Program üzerinde uzun bir açıklama yapan İnönü, programda bütçe konusunun yer almamasını eleştirerek özetle şunları söylemiştir:⁹¹

“Şaşılacak ve çok dikkate lâyık bir konu ise, bütçe yüzünden bir Hükümet değişikliği sağlandığı halde, yeni Hükümetin bütçe ve malî konular üzerinde her hangi bir söz söylemeye lüzum görmemesidir. (Ortadan bravo sesleri, alkışlar) Bütçenin reddiyle Hükümetin düşürülmesi gibi, demokratik rejimde çok âdet olmıyan bir usul tatbik olunduktan sonra, programda, yeni bütçenin ne esaslarda getirileceğine, masrafları ve kaynakları üstünde ne düşünüldüğüne, hulâsa, eski bütçe ile ne farklar bulunduğu dair umumi efkâra ve Yüce Meclise bir ışık tutmak vazife idi.”

⁸⁸ **Ulus**, 27 Şubat 1965. ; **Cumhuriyet**, 27 Şubat 1965. Hükümet Programının tam metni için Bkz. **MMTD**, Dönem: 1, Cilt: 36, Toplantı: 4, Birleşim: 65, 26.02.1965, s.495- 504.

⁸⁹ **Ulus**, 27 Şubat 1965. ; **Cumhuriyet**, 27 Şubat 1965. ; **Milliyet**, 27 Şubat 1965.

⁹⁰ **Milliyet**, 2 Mart 1965. ; 1 Mart'ta yapılan program görüşmeleri için Bkz. **MMTD**, Dönem: 1, Cilt: 37, Toplantı: 4, Birleşim: 66, 01.03.1965, s.3-43

⁹¹ **MMTD**, Dönem: 1, Cilt: 37, Toplantı: 4, Birleşim: 66, 01.03.1965, s.17.

İsmet İnönü'nün ardından diğer parti sözcüleri de söz alarak program hakkında görüşlerini dile getirmiş, ancak söz isteyen diğer vekillere sıra gelmediğinden görüşmelere 2 Mart'ta da devam edilmişti. 2 Mart'ta yapılan görüşmelerde Suat Hayri Ürgüplü tenkitlere cevap vererek, hükümeti teşkil eden partilerden üçünün daha önce koalisyonlarda yer aldığını, bu sebeple de programların benzerlik gösterdiğini vurgulamıştı. Bunun yanı sıra ikinci beş yıllık planın zamanında hazırlanacağını açıklayan Başbakan vergi, servet beyannameleri ve dış politika konularında eski hükümetin uygulamalarına devam edileceğini ifade etmiştir.⁹²

Hükümet programı tıpkı koalisyon protokolünde olduğu gibi İnönü hükümetinin programıyla oldukça benzerlik göstermekteydi. Ayrıca programda yer alan hedeflerin 7 ay gibi kısa bir sürede gerçekleştirilmesi mümkün değildi ve bu da programın gerçekçi olmadığı, vaatlerin kağıt üzerinde kalacağı gibi yorumların yapılmasına sebep olmuştu. Nitekim CHP'li vekillerde bu benzerlikten ötürü programı "samimiyetsiz" olarak değerlendirmişti.⁹³

Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti'nin güven oylaması 4 Mart 1965'te yapıldı. Güven oylamasından bir saat önce toplanan CHP Meclis Grubu, hükümete kırmızı oy vermeyi kararlaştırmıştı. Toplantıdan sonra yapılan açıklamada Ürgüplü Hükümeti'nin plan, iktisadi gelişme tedbirleri, sosyal meseleler gibi temel konularda görüşlerini net bir şekilde açıklamaması, "kırmızı oy gerekçesi" olarak gösterilmişti.⁹⁴

Millet Meclisi'nde yapılan oylamaya 432 üye katılmış ve bu üyelere 231'i lehte, 200'ü aleyhte ve 1'i de çekimser oy kullanmıştır.⁹⁵ Güven oylamasından sonra kürsüye gelen Başbakan Ürgüplü "Dördüncü Koalisyon Hükümetine güven oyunuzla, hükümete layık olduğu hakkındaki itimadinize teşekkür ederim. Bu itimadı hatırlayarak gücümüzün yettiği kadar çalışacağız." açıklamasını yapmıştır.⁹⁶

4 Mart'ta yapılan bu güven oylamasıyla Suat Hayri Ürgüplü'nün başkanı olduğu Bakanlar Kurulu ve bu kurulun hazırladığı, tartışmalara sebep olan hükümet programı Meclis'te kabul edilmiş oldu. Böylece kuruluş aşamasını tamamlayan yeni hükümet artık ülkenin iç ve dış meseleleri ile ilgilenebilecekti.

⁹² **Milliyet**, 3 Mart 1965. ; 2 Mart'ta yapılan program görüşmeleri için Bkz. **MMTD**, Dönem: 1, Cilt: 37, Toplantı: 4, Birleşim: 67, 02.03.1965, s.48-105.

⁹³ **Cumhuriyet**, 28 Şubat 1965.

⁹⁴ **Milliyet**, 5 Mart 1965.

⁹⁵ **MMTD**, Dönem: 1, Cilt: 37, Toplantı: 4, Birleşim: 69, 04.03.1965, s.161-164. ;Oyların dağılımı şöyledir: Beyaz (kabul) oylar; AP 170, YTP 21, CKMP 19, MP 13, Bağımsızlar 8. Kırmızı (red) oylar; CHP 190, Bağımsızlar 10. Yeşil (çekimser) oy; Bağımsız 1 (Manisa Milletvekili Yakup Kadri Karaosmanoğlu) Bkz. **Cumhuriyet**, 5 Mart 1965

⁹⁶ **Milliyet**, 5 Mart 1965.

İKİNCİ BÖLÜM

İÇ GELİŞMELER

2.1. Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu Hakkında Yapılan Tartışmalar

1961 Anayasası “özerk kuruluşlar” başlığı altında özerk bir radyo ve televizyon idaresinin kurulmasını öngörüyordu. Anayasa’nın 121. maddesine göre radyo ve televizyon istasyonları devlet eliyle kurulacak, idareleri tarafsız bir kamu tüzel kişiliği halinde kanunla düzenlenecek ve kanun, tarafsızlık ilkesini bozacak hükümler koyamayacaktı. Ayrıca her türlü radyo ve televizyon yayını da tarafsızlık esasına göre yapılacaktı.⁹⁷

Anayasa’nın bu hükümleri göz önüne alınarak 24 Aralık 1963’te 359 sayılı kanunla Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (TRT) kurulmuştur.⁹⁸ Bu kanun TRT’ye iktidarın ve diğer siyasi çevrelerin etkisinden uzak, özerk ve tarafsız bir idare şeklinde çalışma statüsü vermiştir. Aralık ayında resmen kurulan TRT, faaliyete 1 Mayıs 1964’te geçmiş ve Kurum’un başına genel müdür olarak dönemin İçişleri Bakanı Orhan Öztrak’ın kardeşi Adnan Öztrak getirilmiştir.

Tarafsız ve özerk bir yapı olarak kurulan TRT kurulduğu günden itibaren tarafsız olmamak ve partizanlık yapmakla suçlanmıştır. TRT’ye en sert eleştiriler özellikle MP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı’ndan gelmiştir. Bölükbaşı 1964 yazında yapılan MP Ankara Samanpazarı ilçe kongresiyle ilgili haberin radyoda yayınlanmaması üzerine TRT’ye kırılgan olduğunu belirtmişti.⁹⁹ Bu kırılganlık, ilerleyen süreçte sert tenkit ve suçlamalara dönüşerek, şiddetli tartışmalara sebep olacaktı.

TRT’nin partizan bir kurum olduğunu iddia eden Osman Bölükbaşı, IV. Koalisyon Hükümeti’nin teşkili sırasında Turizm ve Tanıtma Bakanlığı’nın MP’ye verilmesi konusunda ısrarcı olmuştu, çünkü 359 sayılı Kanunu’na göre TRT Yönetim Kurulu ve Genel Müdürü’nün belirlenmesinde Turizm ve Tanıtma Bakanlığı da söz sahibiydi¹⁰⁰ ve bu sebeple Bölükbaşı, radyoyu MP’nin denetimi altına almak istiyordu. Nitekim Bölükbaşı ve ekibi ısrarcılığında başarılı olmuş, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı’na MP İstanbul Milletvekili Ömer Zekai Dorman getirilmiştir.

IV. Koalisyon Hükümeti’nin programında radyo konusuna “Türkiye radyolarının tarafsızlığı, yurt içinde ve dışında kaliteli bir şekilde dinlenilmesi işleri

⁹⁷ Suna Kili, a.g.e., s.121.

⁹⁸ TC.Resmi Gazete, 2 Ocak 1964, Sayı: 11596.

⁹⁹ Milliyet, 1 Mart 1965.

¹⁰⁰ TC.Resmi Gazete, 2 Ocak 1964, Sayı: 11596.

üzerinde önemle duracağız”¹⁰¹ şeklinde yer verilmişti. MP Genel Başkanı, koalisyon ortaklarından olmasına rağmen, hükümet programında yer alan bazı hususlara eleştiriler getirmişti ve bu eleştirilerden biri de radyo üzerineydi. Hükümet programında yer alan ifadenin yetersiz olduğunu belirten Bölükbaşı “Hükümet bu müphem ifade ile iktifa etmemeli, yakından bildiği yaraya cesaretle neşter vurmali.”¹⁰² diyerek programı tenkit etmişti.

IV. Koalisyon Hükümeti’nde ortaya çıkan ilk çatlak TRT meselesi olmuştur. 26 Şubat 1965’te Başbakan Suat Hayri Ürgüplü’nün hükümet programını okumasının ardından MP Yozgat Milletvekili İsmet Kapısız’ın hükümet programı okunurken devlet radyosundan naklen yayın yapıp yapılmadığını sorması üzerine tartışmalar başlamıştır.

Bu suale cevap veren Meclis Başkanı Fuat Sirmen canlı yayın için TRT’ye müracaat edilmediğini, eğer müracaat edilmiş olsaydı gerekenin yapılacağını söylemişti. Buna mukabil Kapısız, müracaata gerek olmadığını, TRT Umum Müdürü’nün kendiliğinden bu görevi ifa etmesi gerektiğini belirtmiş ve bu davranışın radyonun tarafsızlığı ilkesine aykırı olduğunu iddia etmişti.¹⁰³

Bu konu hakkında, Başbakan Suat Hayri Ürgüplü ise TRT’nin muhtar bir idare olduğunu ve kendisine tanınan hükümler çerçevesinde görevini yaptığını açıklamıştı. Bu açıklamadan tatmin olmayan Osman Bölükbaşı “ (...) Muhtar idare olmak demek Devlete karşı hali isyanda olmak demek değildir. Anayasayı çiğnemek demek değildir.” diyerek TRT’nin Anayasa’ya aykırı davrandığını iddia etmiş ve Başbakan’ın da gerçekleri bildiğini ancak nezaketinden dolayı yukarıdaki gibi bir açıklama yaptığını belirtmişti¹⁰⁴.

Tartışmaların artması üzerine tekrardan söze giren Meclis Başkanı, Kurum’a yalnızca bant kaydı için müracaat edildiğini ve Başbakan’ın konuşmasının kayda alındığını ve bu kaydın da yayınlanacağını duyurmuştu.¹⁰⁵ Ulus gazetesinde yer alan bir haber de Fuat Sirmen’in konuşmasını destekler nitelikteydi. Habere göre hükümet programı okunmadan önce Başbakan’a bütün yayın şekilleri ve saatleri bildirilerek istişare yapılmış ve görüşmeler neticesinde programın okunduğu sırada kayda alınması

¹⁰¹ MMTD, Dönem: 1, Cilt: 36, Toplantı: 4, Birleşim: 65, 26.02.1965, s.500.

¹⁰² Cumhuriyet, 2 Mart 1965.

¹⁰³ MMTD, Dönem: 1, Cilt: 36, Toplantı: 4, Birleşim: 65, 26.02.1965, s.504-505.

¹⁰⁴ MMTD, Dönem: 1, Cilt: 36, Toplantı: 4, Birleşim: 65, 26.02.1965, s.505-506. ; Cumhuriyet, 1 Mart 1965.

¹⁰⁵ MMTD, Dönem: 1, Cilt: 36, Toplantı: 4, Birleşim: 65, 26.02.1965, s. 505.

ve bu kaydın saat 19:00'da haberler bülteninden verilmesi hususunda mutabakata varılmıştı.¹⁰⁶

Radyo ve Televizyon Kurumu hakkında ortaya atılan iddialara TRT Genel Müdürü Adnan Öztrak, şöyle cevap vermiştir:¹⁰⁷

“Eğer canlı yayın yapılsaydı, programı sadece Ankara Radyosu verebilecekti ve bunun da tesir sahası bellidir. Biz herkesin evinde bulunduğu saati göz önünde bulundurarak ve bütün Türkiye'ye dinletmek için sesi banda aldık ve durumu da bu şekilde anlattık. Şimdiye kadar hiç vaki olamayan şekilde program bir saat 19'da ve bir de Meclis saatinde yayınlandı. Eğer insaf ölçüleri varsa, bizi takdir ederler.”

Bölükbaşı ve arkadaşları yapılan bu açıklamalara itiraz ederek, hükümet programının canlı yayınlanmamasını partizanlık olarak görmüş ve TRT'yi, CHP'nin arka bahçesi olmakla suçlamıştı. Buna dayanak olarak ise TRT Genel Müdürü'nün, CHP'li Orhan Öztrak'ın kardeşi olması gösterilmişti. Bölükbaşı'nın “TRT Müdürü yedi göbek halk partilidir. İnönü, eline bir düdük almış vermem de vermem diyor. Bu milletin radyosu değil, Halk Partisi hesabına ve milletin aleyhine çalışan bir müessesedir.”¹⁰⁸ şeklinde yaptığı açıklama TRT'ye bakış açısının tipik bir göstergesiydi.

İnönü ise partizanlık iddialarına karşı şu şekilde karşılık vermiştir:¹⁰⁹

“(…) gazetelerin yayınına göre, Radyo idaresinin başında eski içişleri Bakanı Orhan Öztrak'ın kardeşi bulunmaktadır. Demek ki yeni idarede herkesin kendi yaptığından değil, kardeşinin mesleğinden de töhmet altında bulunması mümkün olacaktır. Bundan daha yıkıcı bir partizanlık tasavvur edilebilir mi?(...)”

TRT tartışmalarının başlaması üzerine 18 Mart 1965'te AP Antalya Milletvekili İhsan Ataöv, AP Grup Başkanlığı'na bir önerge vererek "Devlet radyosunu TRT Kanunu'nun hükümlerine göre işletmek" gerekçesiyle Anayasa'nın 88. maddesine göre bir Meclis soruşturması açılmasını istemişti.¹¹⁰ 19 Mart'ta ise Turizm ve Tanıtma Bakanlığı'nca hazırlanan ve MP'lilerin onayından geçen TRT Kanunu'nun değiştirilmesini öngören Kanun Tasarısı Bakanlar Kurulu'na sunulmuştur.

¹⁰⁶ **Ulus**, 27 Şubat 1965.

¹⁰⁷ **Milliyet**, 1 Mart 1965.

¹⁰⁸ Evren Ayhan, “Osman Bölükbaşı'nın Siyasi Faaliyetleri (1913-2000)”, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006, s.77. ; Nermin Abadan, **Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 seçimlerinin Tahlili**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1966, s.190.

¹⁰⁹ **Ulus**, 2 Mart 1965.

¹¹⁰ **Son Havadis**, 19 Mart 1965.

TRT üzerinde Hükümetin kontrolünü arttırmayı amaçlayan bu yeni Kanun Tasarısı 29 Mart'ta Bakanlar Kurulu tarafından açıklanmıştır. Yeni tasarı, özellikle genel müdür ve müdür yardımcılarının seçimi ve yönetim kurulunun teşekkülü konusunda önemli hükümler içermektedir. Bu hükümlere göre müdür veya müdür yardımcısı olabilmek için bakan ya da yönetim kurulu üyesi olan biriyle akraba olmamak, siyasi parti mensubu olmamak, son 10 yıl içerisinde siyasi parti üyeliği yapmamış olmak gerekmektedir. Ayrıca genel müdür yardımcılarının radyo ve televizyon branşında 10 yıllık deneyim sahibi olması da aranan şartlardandı. ¹¹¹

Yönetim kurulunun üye sayısı ise 6'dan 10'a çıkarılacak ve üyeler ile Radyo idaresinin birinci derecedeki sorumluları yüksek tahsilli olacaktır. Bunun yanı sıra müdür, müdür yardımcısı ve yönetim kurulu üyelerinin tayin ve azli gibi konular Anayasa Mahkemesi ve Bakanlar Kurulu'nun kararına bırakılacaktır. ¹¹²

MP tarafından hazırlanan bu tasarinin, yürürlüğe girmesi durumunda, mevcut TRT idarecilerinden birçoğunun görevine son verilmesi gerekmektedir. Örneğin İç işleri Bakanı Orhan Öztrak'ın kardeşi olduğu için Adnan Öztrak, yüksek tahsil mecburiyetinden Ulvi Çulpan ve Refik Ahmet Sevengil, 10 yıl deneyim şartından dolayı Doğan Elden, Kemalettin Akçakoca, Cevat Memduh Altar ve siyasi parti ile bağı olduğundan Cemal Aygen TRT'den ayrılmak zorundaydı. Yine yüksek tahsil mecburiyetinden dolayı 10 radyo müdüründen 9'u görevden alınacaktı. ¹¹³

Görüldüğü üzere yeni tasarı 1 Mayıs 1964'te faaliyete geçen TRT'nin, kuruluşundan kısa bir süre sonra, birçok yöneticisini görevden almayı hedeflemişti. Bülent Ecevit "Kurt Masalı" adlı yazısında tasarinin asıl amacının TRT genel müdürünü ve iktidarın beğenmediği yöneticileri görevlerinden uzaklaştırmak olduğunu ve tasarinin kuzuyu yemeyi aklına koymuş kurdun "suyu bulandırdın" hikayesini hatırlattığını dile getirmişti. ¹¹⁴

CHP grubu, tasarıya karşı mücadele edeceğini açıklarken, hukukçular yeni tasarinin TRT'yi özerk bir kurum olmaktan çıkartıp, iktidarın denetimine sokacağını ileri sürmüş ve tasarıda yer alan hükümlerin Anayasa'ya aykırı olduğunu beyan etmişti. Mevcut TRT Kanunu'nun hazırlayıcısı olan eski Turizm ve Tanıtma Bakanı Nurettin

¹¹¹ Tasarinin diğer hükümleri için Bkz. **Cumhuriyet**, 30 Mart 1965.

¹¹² **Cumhuriyet**, 30 Mart 1965.

¹¹³ **Cumhuriyet**, 31 Mart 1965.

¹¹⁴ **Milliyet**, Bülent Ecevit, "Kurt Masalı", 31 Mart 1965.

Ardıçoğlu ise yeni tasarıyı “siyasi irtica” olarak vasıflandırmış ve istenilen değişikliklerin yapılmasına kimsenin gücünün yetmeyeceğini vurgulamıştı.¹¹⁵

31 Mart 1965’te Koalisyon liderleri arasında görüşülen tasarı, 1 Nisan’da da ele alınmış, ancak bir karara varılamayınca tasarının bakanlardan oluşan dörtlü bir komisyona sevk edilmesi kararlaştırılmıştı. Bu dörtlü komisyon AP’li Milli Eđitim Bakanı Cihat Bilgehan, YTP’den Devlet Bakanı şekip İnal, CKMP’den Devlet Bakanı Mehmet Altınsoy ve MP’den ičiřleri Bakanı İsmail Hakkı Akdođan’dan teşkil edilmişti. Ayrıca MP’li Turizm ve Tanıtma Bakanı Zekai Dorman’ın da, ortaya atılan tasarının hazırlayıcısı olduğundan, komisyon toplantılarına katılması uygun görülmüştü.¹¹⁶ Böylece tasarı, hukukçulardan oluşan bir komisyonda incelendikten sonra, Bakanlar Kurulu’na sevk edilecek, burada onaylandıktan sonra Meclis’e taşınacak ve son kararı Meclis verecekti.

AP’li İhsan Ataöv’ün “TRT’de Meclis araştırması yapılması” için verdiği önerge 2 Nisan 1965’te Meclis’te görüşülmüştür. Görüşmelerde ilk sözü alan Ataöv, Bölükbaşı’nın daha önce ortaya attığı iddiaları tekrarlayarak TRT’nin gerçek durumun ortaya çıkması için bir meclis araştırmasının yapılması gerektiğini savunmuştu.¹¹⁷ Ataöv’den sonra konuşma yapan Zekai Dorman da TRT’nin partizan bir tutum içerisinde olduğunu ve bu nedenle meclis araştırması fikrini desteklediğini açılmıştır.¹¹⁸

Bu iki konuşmacının ardından kürsüye çıkan Osman Bölükbaşı da benzer şeyler söylemiş hatta daha da ileri giderek Türkiye radyolarının komünistlik propagandası yaptığını ve Radyo’da CHP ile ilgili haberlere geniş yer verildiğini kendisiyle alakalı haberlere ise tek kelime yer verilmediğini iddia etmiştir. Buna mukabil CHP grubu ise iddiaları yalanlamıştır.¹¹⁹ Nitekim Meclis’te müzakerelerin devam ettiği sırada vekiller arasında kavga çıkınca görüşmeler, 4 gün sonraya ertelenmiştir.

TRT hakkında meclis soruşturması ile ilgili önergenin görüşmelerine 6 Nisan’da devam edilmiştir. Toplantıda MP lideri Bölükbaşı iddialara devam etmiş, CKMP sözcüsü Cevat Odyakmaz, önerge için CKMP grubu olarak lehte oy vereceklerini açıklamış, CHP sözcüsü Turhan Feyzioğlu ise önergenin Anayasa’ya aykırı olduğunu

¹¹⁵ **Milliyet**, 31 Mart 1965.

¹¹⁶ **Milliyet**, 2 Nisan 1965. ; **Cumhuriyet**, 2 Nisan 1965

¹¹⁷ **MMTD**, Dönem: 1, Cilt: 38, Toplantı: 4, Birleşim: 86, 02.04.1965, s.52-61.

¹¹⁸ **MMTD**, Dönem: 1, Cilt: 38, Toplantı: 4, Birleşim: 86, 02.04.1965, s.62.

¹¹⁹ **Cumhuriyet**, 2 Nisan 1965.

belirtmişti.¹²⁰ Nitekim Feyzioğlu bu konudaki ısrarını 7 Nisan'da da sürdürmüş ve önerge, "Anayasa'ya aykırı olup olmadığının incelenmesi" için Anayasa Komisyonu'na havale edilmiştir. Ayrıca önergenin Anayasa Komisyonu'nca incelenmesi için Kemal Bağcıoğlu (AP), Sadık Tekin Müftüoğlu (AP) ve Çoşkun Kırca da (CHP) ayrı ayrı görüş beyan etmişlerdir.¹²¹

Ataöv, alınan bu karar üzerine, Millet Meclisi Başkanlığı'na başvurarak önergesinde Anayasa'ya aykırı olduğu iddia edilen noktaları değiştirmek istediğini belirtmiş ancak bu tarz önerelerde değişiklik yapılamayacağı gerekçesiyle isteği reddedilmiştir.

TRT, 8 Nisan'da yayınladığı 42 sayfalık bir bildiri ile kurum hakkında ortaya atılan tüm iddialara cevap vermiştir. Bildiride özellikle, AP Milletvekili İhsan Ataöv ve MP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı'nın iddiaları tek tek cevaplandırılmış ve verilen cevaplar belgelerle desteklenmiştir. Bildiriye yanıt olarak MP Genel Başkanı ise TRT'nin gerçekleri tahrif ettiğini öne sürmüştü.¹²²

TRT konusu, Bölükbaşı ve Başbakan Suat Hayri Ürgüplü arasında da münakaşaya sebep olmuştur. Başbakan Ürgüplü'nün Senato'da TRT lehinde konuşma yapmasından rahatsız olan Bölükbaşı, Ürgüplü'yü muhalefete cesaret verici ve koalisyonu zedeleyici davranmakla suçlamıştı.¹²³ Bunun yanı sıra Anadolu Ajansı ve Güneş Matbaacılık Şirketi İdare Meclisi üyeliklerine, dördü komisyonun seçtiği adayların getirilmemesinden rahatsız olan Bölükbaşı, koalisyonun çığnendiğini iddia ederek Başbakan'ı vazifeye davet etmiştir.¹²⁴

22 Nisan'da yapılan Bakanlar Kurulu toplantısında da MP'li ve CKMP'li bakanlar Ürgüplü'yü dördü komisyonun tayinlerini yürürlüğü koymamakla ve komisyon kararlarını Bakanlar Kurulu'na getirmemekle tenkit etmişlerdir. Ürgüplü ise komisyonun TRT hakkında henüz bir karara varmadığını ve bu sebeple de Bakanlar Kurulu'na herhangi bir konunun intikal ettirilmediğini belirtmiştir.¹²⁵

Dördü komisyon, 3 Mayıs gecesi yaptığı toplantıda TRT konusunda mutabakata varılamadığı gerekçesiyle konunun Bakanlar Kurulu'na sevk edilmesini kararlaştırmıştı. Toplantı sırasında İçişleri Bakanı İsmail Akdoğan'ın TRT Genel Müdürü'nün görevden

¹²⁰ **Cumhuriyet**, 7 Nisan 1965.

¹²¹ **Cumhuriyet**, 8 Nisan 1965.

¹²² **Cumhuriyet**, 8 Nisan 1965.

¹²³ **Milliyet**, 21 Nisan 1965.

¹²⁴ **Milliyet**, 22 Nisan 1965.

¹²⁵ **Cumhuriyet**, 23 Nisan 1965.

alınmasını istemesi uzun süren müzakerelere sebep olmuş ve bu konu da Bakanlar Kurulu'na havale edilmiştir. Osman Bölükbaşı, tasarının 40 gün uyutulduktan sonra müzakere ve tetkik edilmeden Bakanlar Kurulu'na iade edildiğini söyleyerek alınan kararı eleştirmiştir.¹²⁶

Adalet Bakanı İrfan Baran 8 Mayıs'ta düzenlediği basın toplantısında, TRT hakkında ileri sürülen ithamların doğruluk derecesinin araştırılıp kesin bir sonuca bağlanması için Ankara Savcılığı'nca tahkikat açılacağını duyurmuştur.¹²⁷ TRT hakkında soruşturma açılması için Adalet Bakanlığı tarafından yazılan tezkere 11 Mayıs'ta Ankara Savcılığı'na ulaşmıştır. Bunun üzerine Ankara Savcısı Firuz Çilingiroğlu, derhal bir soruşturma ekibi kurarak çalışmalara başlamıştır. 8 kişilik soruşturma ekibinden Savcı Bülent Akmanlar, TRT ile ilgili mevzuatın müzakere tutanaklarını inceleyecek Savcı Tarık Budak ve Hasan Altürk, Antalya Milletvekili İhsan Ataöv'ün önergesi üzerine cereyan eden görüşmelere ait tutanakları inceleyerek suç olup da tahkiki gerektiren iddiaları tespit edeceklerdi. Savcı Mehmet Elverenli, Nazım Torunbalcı, Hakkı Coşkun, Asım Acar, Suat Kuyulu da TRT'nin tarafsızlığını yitirdiği yolunda basında çıkan yazıları inceleyerek bu yazılarda suç yönünden takibi gerektiren iddiaları tespit edecekti.¹²⁸

Yukarıda bahsedildiği üzere Antalya Milletvekili Ataöv'ün, TRT için Meclis Araştırması isteyen önergesi Anayasa'ya aykırı olduğu gerekçesiyle Anayasa Komisyonu'na devredilmişti. Anayasa Komisyonu da yaptığı araştırmalar neticesinde önergenin Anayasa'ya aykırı olmadığı kanaatine varmış ve bu konuda bir rapor hazırlayarak Meclis'e sunmuştur.¹²⁹ Nitekim rapor 11 Mayıs'ta Meclis'te görüşülerek kabul edilmiş ve ardından da önerge hakkında müzakerelere geçilmiştir.

Önergenin müzakereleri sırasında, CHP'li vekiller TRT hakkında Ankara Savcılığı'nca zaten bir araştırmanın başlatıldığını ve olayın adliyeye intikal ettiğini, bu yüzden de meclis araştırmasının gündemden çıkarılması gerektiğini ileri sürmüşlerdi.¹³⁰ CHP'lilerin önerisi, Meclis'te önce tartışmalara sebep olmuş, ardından da yapılan oylamayla reddedilmiştir. CHP'nin ortaya attığı görüşün reddedilmesi üzerine, önerge görüşmelerine devam edilmiş ancak yeterli çoğunluk olmadığından önerge hakkında

¹²⁶ **Milliyet**, 9 Mayıs 1965.

¹²⁷ **Son Havadis**, 9 Mayıs 1965.

¹²⁸ **Milliyet**, 12 Mayıs 1965.

¹²⁹ Anayasa Komisyonu'nun raporu ve bu rapor hakkında yapılan görüşmeler için Bkz. **MMTD**, Dönem: 1, Cilt: 39, Toplantı: 4, Birleşim: 101, 11.05.1965, s.8-36.

¹³⁰ **MMTD**, Dönem: 1, Cilt: 39, Toplantı: 4, Birleşim: 101, 11.05.1965, s.20.

herhangi bir karar alınmadan oturum kapanmıştır. 11 Mayıs'ta yapılan Meclis görüşmelerini, TRT konusunu soruşturmakla görevli savcılar da takip etmiştir.

12 Mayıs'ta Ankara Savcılığı TRT hakkında tahkikata başlamış ve soruşturma kapsamında 13 Mayıs'ta da İçişleri Bakanı İsmail Hakkı Akdoğan ve Antalya Milletvekili İhsan Ataöv'ün "tanık olarak" ifadesi alınmıştır. TRT meselesinin adalete intikal ettirilmesine rağmen MP grubu, Adalet Bakanı İrfan Baran'ı tenkit etmişti. MP'ye göre İrfan Baran meseleyi savcılığa taşımakta geç kalmıştı ve araştırma önergesinin Meclis'te görüşüldüğü bir sırada TRT'nin savcılığa sevk edilmesi yersiz, aynı zamanda da samimiyezsiz ve ciddiyezsiz bir davranıştı.¹³¹

14 Mayıs'ta yapılan Meclis görüşmelerinde Diyanet İşleri Teşkilat Kanunu, Siyasi Partiler Kanunu ve Yargıtay Kanun Tasarısı'nın bir an evvel görüşülmesi, ardından da bütçe müzakerelerine geçilmesi kararlaştırılmış, gündem yoğunluğundan ötürü de Ataöv'ün önergesi hakkındaki görüşmeler bu kanunların müzakerelerinden sonraya bırakılmıştı.¹³²

Zekai Dorman'ın TRT Tasarısı ise Bakanlar Kurulu'na havale edilmişti ancak yapılan toplantılar sonucunda mutabakata varılamayınca, Adalet Bakanı İrfan Baran, tasarı hakkında Bakanların olumlu ve olumsuz fikirlerini içeren bir rapor hazırlamakla görevlendirilmişti. Baran, 10 gün gibi bir sürede raporu hazırlayarak Bakanlar Kurulu'na sunmuş, fakat yapılan görüşmelerde yine sonuç alınamamış ve tasarı için, parti gruplarının liderleriyle yapılacak görüşmelerden sonra bir karar alınması uygun görülmüştü.

Öte yandan, TRT hakkında açılan soruşturmaya devam edilmiş ve 15 Mayıs'ta gazetelerde yayınlanan TRT konulu haber, fıkra ve diğer yayınlar hakkında gazetecilerin 17 Mayıs'ta ise MP Milletvekili Memduh Erdemir ve Osman Bölükbaşı'nın ifadesi alınmıştır.¹³³

Tanıkların ifadelerinin yanı sıra, soruşturmayı yürütmekle görevli Savcılar TRT Genel Müdürlüğü'ne ait tüm evrak ve bant kayıtlarını tetkik etmiştir. Böylece gerek TRT merkezinde gerek Meclis'te gerekse basın mensupları arasında yapılan soruşturma, 11 Haziran'da sona ermiştir. Elde edilen veriler ışığında Savcıların hazırladığı raporlar Ankara Savcılığı'na sunulmuş ve yapılan incelemeler neticesinde Savcılık, 13

¹³¹ **Cumhuriyet**, 13 Mayıs 1965.

¹³² **MMTD**, Dönem: 1, Cilt: 39, Toplantı: 4, Birleşim: 104, 14.05.1965, s.153-154.

¹³³ **Milliyet**, 18 Mayıs 1965. ; **Son Havadis**, 18 Mayıs 1965.

Temmuzda TRT hakkında takipsizlik kararı vermiştir. Takipsizlik kararı ile TRT'nin taraflı yayın yapmadığı ve partizan bir tavır içinde bulunmadığı ortaya çıkmıştır.¹³⁴

Suat Hayri Ürgüplü'nün başkanlığını yaptığı koalisyon hükümeti, içte ve dışta memleketi ilgilendiren çok daha önemli meseleler olmasına rağmen sürekli Bölükbaşı'nın TRT hakkındaki yakınmaları ve ithamları ile uğraşmak zorunda kalmış ve bu da hükümeti yıpratmıştır. Hukuki soruşturma neticesinde suçsuzluğu ortaya çıkan TRT'ye karşı eleştirilerini devam ettiren Bölükbaşı, Başbakan ve diğer koalisyon ortaklarını TRT meselesini ört pas etmek ve MP'yi yalnız bırakmakla suçlamıştır.

1965 Türkiye'sinde radyo önemli bir propaganda aracıydı ve özellikle seçim zamanlarında radyonun önemi ve etkisi daha da artmaktaydı. MP liderinin TRT konusunda ısrarcılığa da bu yüzdendi. TRT'yi denetimi altına alarak hem kendisinin hem de partisinin propagandasını çok rahat yapabilecekti ve bu sebeple de TRT'ye özerklik veren Kanunu değiştirmek ve mevcut TRT yöneticilerini görevlerinden uzaklaştırmak için uğraş vermişti. TRT Kanunu'nun değiştirilmesi için Bölükbaşı ile beraber mücadele eden Turizm ve Tanıtma Bakanı Zekai Dorman ise kendi parti üyeleri tarafından başarısız olmakla suçlanarak istifaya çağırılmış ve Ağustos ayında istifa etmiştir.

Hemen her konuşmasında TRT'yi eleştirdiğinden kendisine "Tırt Osman" lakabı verilen Bölükbaşı,¹³⁵ TRT konusundaki eleştirel ve ulaşmaz tavrını 15 Ekim seçimlerine kadar sürdürmüş ve koalisyon içerisinde huzursuzluk yaratmaya devam etmiştir.

2.2.1965 Mali Yılı Bütçe Müzakereleri ve Bütçe Kanununun Kabulü

Üçüncü İnönü Hükümeti tarafından hazırlanan bütçe, 13 Şubat 1965'te Millet Meclisi'nde yapılan görüşmeler sırasında AP, CKMP, YTP ve MP'nin oylarıyla reddedilmiş ve bunu bir güvensizlik olarak telakki eden İnönü Hükümeti ise istifa etmişti.

İnönü Hükümeti'nin istifasının ardından Suat Hayri Ürgüplü başkanlığında AP, CKMP, YTP ve MP'den müteşekkil IV. Koalisyon Hükümeti kurulmuş ve bütçeyi hazırlama görevi de bu hükümete kalmıştı. Ancak bütçe hazırlığı kısa sürede yapılabilecek bir iş değildi, üç aydan fazla bir süre gerekliydi ve bu geçen sürede hükümetin bütçesiz kalması ülkeyi, ekonomi başta olmak üzere birçok alanda sıkıntıya sokacaktı. Bunun önüne geçmek için 19 Şubat 1965'te kabul edilen 544 sayılı Kanun'la

¹³⁴ **Milliyet**, 14 Temmuz 1965.

¹³⁵ Evren Ayhan, *a.g.t.*, s.77.; **Hürriyet**, Yener Süsoy, "Ben çok ihanet gördüm", 8 Şubat 2002.

Ürgüplü Hükümeti'ne, 1965 mali yılı bütçeleri kanunlaşınca kadar, geçici harcama yetkisi verilmiş ve bu yetki 1 Haziran 1965 tarihi ile sınırlandırılmıştı.¹³⁶

Bütçe hazırlığı için çalışmalara başlayan Bakanlar Kurulu, 1965 mali yılına ait bütçe tasarısını 25 Mart 1965'te TBMM'ye sunmuş, tasarı TBMM'de incelendikten sonra Bütçe ve Plan Karma Komisyonu'na sevk edilmişti. Nitekim Komisyon tarafından müzakere ve kabul edildikten sonra nihai şekli ile Cumhuriyet Senatosu'nun tetkik ve tasvibine sunulan bütçe tasarı, 5 Mayıs 1965'te Senato'da görüşülmeye başlanmıştır.

5 Mayıs'ta yapılan Senato görüşmelerinde ilk sözü alan Maliye Bakanı İhsan Gürsan, 544 sayılı Kanun'la verilen müddetin çok kısa olduğunu ancak buna rağmen bütçe tasarısının zamanında Senato'ya takdim edildiğini ve tasarı hazırlanırken hükümet programında yer alan karma ekonomi ve planlı kalkınma gibi ekonomi politikalarına tamamen sadık kalındığını belirtmişti. Yeni hazırlanan bütçe tasarısının reddedilen bütçe tasarısına nazaran farklılıklar gösterdiğini vurgulayan Gürsan, konuşmasını dünya ülkelerinin ve Türkiye'nin ekonomik durumu hakkında bilgi vererek tamamlamıştı.¹³⁷

Gürsan'dan sonra CHP Senato grubu adına söz alan Zihni Betil, Üçüncü İnönü Hükümeti tarafından hazırlanan bütçe tasarısı ile Ürgüplü Hükümeti tarafından hazırlanan arasındaki farklılıkları dile getirerek reddedilen tasarıya israf, cari giderlerin fazlalığı, tasarruf imkânları, yatırım yetersizliği, borç ve vergi yüklerinin ağırlığı gibi konularda eleştirildiğini ancak IV. Hükümet'in getirdiği tasarıya bundan daha noksan olduğunu söylemişti.¹³⁸

İki tasarı arasında kıyaslamalara devam eden Betil, reddedilen bütçe tasarısının gelişi güzel değil, mevcut imkânların israftan ve eksiksiz kullanılması ve bunların millete en yararlı şekilde sunulması esasına dayanan gerçekçi bir tasarı olduğunu vurgulamıştı.

AP'den Lütfi Tokoğlu ise İnönü Hükümeti'ni övdüğünden dolayı Zihni Betil'i eleştirmiş ve reddedilen bütçesinin yetersizliği hakkında bir konuşma yapmış, ardından İhsan Gürsan, tekrardan söz alarak özetle "Bütçenin hazırlanması mevzuunda hükümet ya birinci bütçeden tamamen farklı yepyeni bir bütçe tanzim edecek ya da eski bütçe tasarısının mümkün görülen bölüm ve maddeleri üzerinde gerekli düzenlemeler yaparak

¹³⁶ **TC.Resmi Gazete**, 24 Şubat 1965, Sayı 11937.

¹³⁷ **CSTD**, Dönem: 1, Cilt: 27, Toplantı: 4, Birleşim: 76, 05.05.1965, s.5.

¹³⁸ **CSTD**, Dönem: 1, Cilt: 27, Toplantı: 4, Birleşim: 76, 05.05.1965, s.16-18.

bir tasarı oluşturulacaktı.”¹³⁹ diyerek sürenin kısıtlı olmasından dolayı ikinci yolun tercih edildiğini açıklamıştı.

5 Mayıs'ta başlayan müzakereler yaklaşık on gün sürmüş ve netice itibariyle gerekli görülen değişiklikler yapıldıktan sonra bütçe kabul edilmiştir. Senato tarafından onaylanan bütçe metni, Bütçe ve Plan Karma Komisyonu'nda tekrardan gözden geçirilerek Millet Meclisi'ne nakledilmiş, 17 Mayıs 1965'te de Millet Meclisi'nde bütçe üzerine görüşmeler başlamıştır.

Maliye Bakanı İhsan Gürsan, Meclis'in öğleden sonraki oturumunda bir konuşma yaparak 1965 yılı bütçesini sunmuştur. CHP meclis grubu adına söz alan İsmail Rüştü Aksal, eski bütçenin şiddetli bir şekilde eleştirilerek reddedildiğini buna mukabil hazırlanan yeni bütçenin, eskisine nazaran altındaki imzadan başka esaslı bir yenilik getirmediğini ve daha çok “görünüşü kurtarma” amaçlı ufak değişiklikleri ihtiva ettiğini dile getirmişti.¹⁴⁰

AP grubu adına konuşan Sabahattin Savacı, bütçenin hükümet tarafından rakamlarla ifade olunan ve memleketin mümessilleri tarafından uygulanan bir hareket planı olduğunu öne sürmüş, buradan hareketle de CHP grubunun iddialarına cevap vererek “mühim olan bütçe rakamlarının ayniyeti değil sosyal organizmaya canlılık veren bu hareket planını tatbik edecek kurmay heyetine itimattır”¹⁴¹ demişti. Bütçelerin birbirlerine benzemesini normal karşılayarak en önemli şeyin uygulama safhası olduğunu söyleyen Savacı, Üçüncü İnönü Hükümeti'nin uygulamada yetersiz kaldığını bu sebeple de bütçenin reddiyle Hükümet'in düşürüldüğünü belirtmişti. Ardından da reddedilen bütçenin bir azınlık hükümeti olan CHP Hükümeti, ikincisinin ise parlamento çoğunluğuna dayanan bir hükümet tarafından teşkil edildiğini söyleyerek yeni bütçeyi “millet hâkimiyetinin gerçek siyasi belgesi”¹⁴² olarak değerlendirmişti.

Millet Meclisi'nde müzakereler Mayıs sonuna kadar devam etmiş, parti grupları da bu süreçte eski ve yeni bütçe tartışmalarını sürdürmüştür. Nitekim 29 Mayıs'ta yapılan oylamayla Ürgüplü Hükümeti'nin hazırladığı bütçe, 174'e karşı 230 oyla kabul

¹³⁹ **CSTD**, Dönem: 1, Cilt: 27, Toplantı: 4, Birleşim: 76, 05.05.1965, s.53.

¹⁴⁰ **MMTD**, Dönem: 1, Cilt: 39, Toplantı: 4, Birleşim: 107, 17.05.1965, s.433.

¹⁴¹ **MMTD**, Dönem: 1, Cilt: 39, Toplantı: 4, Birleşim: 107, 17.05.1965, s.446.

¹⁴² **MMTD**, Dönem: 1, Cilt: 39, Toplantı: 4, Birleşim: 107, 17.05.1965, s.446.

edilerek kanunlaşmıştır¹⁴³ Bütçe oylamaları esnasında CHP grubu ise kırmızı oy kullanmıştır.

Bütçe Kanunu'nun Resmi Gazete'de yayınlanmasını bekleyen CHP, Kanun yayınlanır yayınlanmaz parlamento ödeneklerinin zammı için bütçeye konulmuş olan 40 milyon lira ile ilgili kanun maddesinin iptali için Anayasa Mahkemesi'ne başvurmuştu. Anayasa Mahkemesi'ne sunulan dilekçede söz konusu kanun maddesinin Anayasa'nın ruhuna ve ayrıca TBMM üyelerinin ödenek ve yolluklarını düzenleyen 1 sayılı Kanun'a aykırı olduğu bildirilmiş ve bu iddiaların gerekçesi geniş olarak ifade edilmişti.¹⁴⁴

Bütçe görüşmelerinin başladığı ilk günden itibaren önce Senato'da, daha sonra da Millet Meclisi'nde tartışılan milletvekili ve senatör maaşları ile ilgili kanun tasarısı, Türk basınında da tepki yaratan konulardan biri olmuştu. CHP grubunun görüşmeler sırasında tasarıya ısrarla karşı çıkmasına rağmen bütçenin kabulüyle ödenekler hakkındaki tasarı da yürürlüğe girmişti. Bunun üzerine ilk itiraz 1 Haziran günü CHP'den gelmiş, onu müteakip yine aynı gün ödeneklerle ilgili maddenin iptali için bir dilekçe de AP vermişti. Daha sonradan MP de Anayasa Mahkemesi'ne dilekçe verenlerin arasına katılmıştı.

Anayasa Mahkemesi, CHP, AP ve MP tarafından yapılan şikâyet üzerine konuyu ele almış ve yaptığı incelemeler sonucunda milletvekili ve senatörlere yapılan zammı Anayasa'ya aykırı bularak, ödeneklerle ilgili kanun maddesinin iptaline karar vermişti. Bu karar, ülke çapında genel bir ferahlık yaratmış, Anayasa'ya aykırı bir şekilde devlet hazinesine müdahale edilemeyeceğini göstermişti.¹⁴⁵

Bütçenin reddiyle yapılan hükümet değişikliği parlamento tarihinde ender görülen durumlardan biri olmuştur. Seçimlere 8 ay gibi kısa bir sürenin kaldığı bir dönemde Üçüncü İnönü Hükümeti'nin bu şekilde düşürülmesi bütçenin, aynı yıl içinde ikinci kez hazırlanarak parlamentoya taşınmasını zorunlu kılmıştı. Parlamento görüşmeleri sırasında eski ve yeni bütçe üzerine karşılaştırmalar yapılarak birçok fikir ve iddia ortaya atılmış, parti grupları birbirlerini suçlayarak kendi tezlerini kanıtlamaya çalışınca da tartışmalar uzayıp gitmiştir. Netice itibariyle Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti'nce hazırlanan bütçe, ufak değişiklikler dışında reddedilenden öteye geçememiştir.

¹⁴³ **Milliyet**, 30 Mayıs 1965. ; **Cumhuriyet**, 30 Mayıs 1965. ; Bütçe Kanunu, 1 Haziran 1965'te de Resmi Gazete'de yayınlanmıştır: Bkz. **TC.Resmi Gazete**, 1 Haziran 1965, Sayı 12011.

¹⁴⁴ **Cumhuriyet**, 2 Haziran 1965.

¹⁴⁵ **Forum**, 15 Temmuz 1965, Sayı: 271, s.5.

2.3.Zonguldak Olayları

Zonguldak'taki Gelik maden ocağında çalışan işçiler 10 Mart 1965'te liyakat zamlarının dağılışında adaletsizlik olduğu gerekçesiyle grev başlatarak işbaşı yapmama kararı almıştı. Ancak grevin başlamasından bir müddet sonra işçiler, Maden-İş Sendika yöneticileri ve diğere görevliler tarafından ikna edilerek işlerine dönmüştü. Gelik olaylarının hemen akabinde Karadon ve Kilimli ocaklarındaki işçiler de grev başlatmış, fakat Gelik'te olduğu gibi burada da sendika yöneticileri devreye girerek meselenin kapanmasını sağlamıştı.¹⁴⁶

Gelik bölgesinde başlatılan grev, Karadon ve Kilimli kesimlerinden sonra Üzülmaz bölgesindeki Çaydamar ocağına intikal etmiş, Üzülmaz bölgesindeki 900 işçi işbaşı yapmadığı gibi diğere arkadaşlarını da ocağına sokmamıştı.¹⁴⁷

Grev hareketlerinin Zonguldak bölgesinde hızlı bir şekilde yayılması üzerine gerek sendikacılar gerekse bütün maden ocaklarının bağı olduğu Ereğli Kömür İşletmeleri (E.K.İ) Genel Müdürlüğü ve Valilik, grevin en büyük işletme olan Kozlu'ya sıçramaması için bir takım tedbirlerin alınmasını kararlaştırmıştı. Buna mukabil alınan kararlar henüz uygulamaya sokulamadan Kozlu'da olaylar patlak vermişti.

Kozlu maden işçileri, gece vardiyası değışimi sırasında iş başı yapmayarak yürüyüşe geçmiş ve E.K.İ'nin tesislerine hücum etmişlerdi. Olaylar süratle büyüyünce başta Vali Fuat Kadioğlu, Jandarma Komutanı Albay Mahmut Larçın ve diğere ilgililer Kozlu'ya gelmişti¹⁴⁸. Bununla birlikte Ereğli'den 200 deniz eri ile Karabük'ten gelen 350 jandarma eri de bölgeye sevk edilmişti. İşçiler, ilgililerin ikazlarını, uyarılarını dinlemeyince deniz erleri manevra mermileriyle havaya ihtar atışı yapmış ancak bu, olayları yatıştırmak yerine halkı daha da galeyana getirmiş, kızgın kalabalık eline geçirdiğı taş ve sopalarla askere saldırmıştı.¹⁴⁹

Çıkan olaylarda jandarma erlerinden yaralananlar olmuş, Vali Kadioğlu da işçiler tarafından hırpalanmıştı. Karmaşanın artması üzerine olayları yatıştırmak için gerçek mermi kullanarak ikinci kez ihtar atışı yapılmış ve bu esnada Satılmış Tepe ve Mehmet Çavdar adlı iki işçi yaşamını yitirmişti. Arkadaşlarının ölümüyle daha da öfkelenen işçiler, kendilere kötü davranarak hakaret eden mühendis Gültekin

¹⁴⁶ Cumhuriyet, 13 Mart 1965.

¹⁴⁷ Milliyet, 12 Mart 1965.

¹⁴⁸ Cumhuriyet, 13 Mart 1965.

¹⁴⁹ Cumhuriyet, 13 Mart 1965.

Yarımata'yı döverek ağır bir şekilde yaralamış ve bir benzin deposuna kapatmıştı.¹⁵⁰ Güvenlik güçleri ise kargaşayı yatıştırılmayınca olay mahallinden geri çekilerek şehri abluka altına almış, Vali Kadioğlu da bölgeden uzaklaşarak Ankara'yı durumdan haberdar etmişti.

Fuat Kadioğlu'nun ihbarı üzerine sabaha karşı 5:30'da olağanüstü bir toplantı düzenleyen Bakanlar Kurulu, işçi hareketinin diğer illere sirayetini önlemek için Ankara, İstanbul ve İzmir'de emniyet tedbirleri alınmasını kararlaştırmış ve TRT Kanunu'nun 17. maddesine¹⁵¹ dayanarak Zonguldak olaylarının radyodan verilmesi yasaklamıştı.

Bakanlar Kurulu toplantısından sonra İçişleri Bakanı İsmail Hakkı Akdoğan, Emniyet Genel Müdürü Ahmet Demir ile Tümgeneral Şevket Ozan'da otomobille Zonguldak'a gitmişti. Başbakan Ürgüplü ise 12 Mart'ta öğleden sonra Millet Meclisi ve Senatoda yaptığı konuşmada Zonguldak olayları ile ilgili özetle şu bilgileri vermişti:¹⁵²

“Gece yarısı kalabalık bir grup kanunsuz ve nizamsız bir şekilde yürüyüşe geçmiş, idarecilerin telkinlerine uymayan işçiler, vukubulan çatışmada iki kayıp vermişlerdir. Bazı kişilerin ve bu arada askeri şahısların da yaralandığı öğrenilmiştir. Zonguldak maden işçileri sendikası tarafından olayın tasvip edilmediği öğrenilmiştir”

Durumu izah eden konuşmasının ardından Ürgüplü, radyoya verdiği beyanatta işçilerin, hadiseler yaşanmadan önce sıkıntılarını dile getirmemelerinden dolayı üzüntü duyduklarını, ihtiyaçların karşılıklı sevgi, temas ve çalışmalarla kolayca halledilebileceğini ve vatansever işçilerin tahriklere kapılmaması gerektiğini açıklamıştı.¹⁵³

Berberindekilerle bölgeye giden İçişleri Bakanı İsmail Hakkı Akdoğan, 7 kişilik bir işçi heyetiyle görüşmüştü. Yapılan görüşmeler sırasında işçiler ücret azlığı, iş amirlerinin başarı ve liyakat tazminatlarının dağıtımında adaletsiz davranması, çalışanlar için yapılmış sosyal tesislerin iş amirlerine yakın olanlara dağıtılarak ihtiyaç sahibi işçilerin mağdur edilmesi gibi sebeplerden ötürü grev başlattıklarını ifade etmişti. Görüşmenin ardından Akdoğan, “işçiler işverenin tavrından şikâyetçidir, tahkikata devam edeceğiz”¹⁵⁴ şeklinde kısa bir açıklama yapmıştı.

¹⁵⁰ **Milliyet**, 13 Mart 1965.

¹⁵¹ TRT Kanunu'na göre Başbakan veya görevlendireceği Bakan Milli güvenliğin açıkça gerekli kıldığı hallerde bir haber veya yayını menetmeye yetkilidir. Bkz. **TC.Resmî Gazete**, 2 Ocak 1964, Sayı: 11596.

¹⁵² **Milliyet**, 13 Mart 1965.

¹⁵³ **Cumhuriyet**, 13 Mart 1965.

¹⁵⁴ **Milliyet**, 13 Mart 1965.

Çalışma Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil ile Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Mehmet Turgut'un bölgeye giderek şikâyetlere çözüm bulunacağına dair teminat vermesi üzerine işçilerin birçoğu işbaşı yapmaya razı olmuş ve 13 Mart'ta da Başkanlık tarafından verilen şifahi bir emirle Kozlu olayları hakkındaki yayın yasağı kaldırılmıştır.¹⁵⁵ 14 Mart'ta işçiler işbaşı yaparken işçilerin tehditlerinden çekinen mühendisler ise ocaklara inmemiş, bu sebeple de mühendisler ve işçiler arasında haberleşme kısa bir süre için postacılar vasıtasıyla sağlanmıştı.

Nihayetinde 15 Mart'ta mühendislerin ocaklara inmesiyle, Kozlu ve çevresinde karışıklık sona ermiş, grev sırasında rehin alınan mühendis Gültekin Yarımata serbest bırakılmış, olaylara karışanlarla ilgili de Zonguldak Savcılığı tarafından tahkikat başlatılmıştır.

Kozlu olayları, başta Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel ve Başbakan Suat Hayri Ürgüplü olmak üzere hükümet yetkilileri tarafından kanunsuz bir hareket olarak değerlendirilmişti ve yetkililere göre işçiler, grev hareketine girişmeden önce hukuki şartlar çerçevesinde taleplerini ya da rahatsızlıklarını dile getirmeliydi. Ayrıca olayların hızlı bir şekilde büyümesinde çeşitli tahriklerin söz konusu olabileceğini iddia eden yetkililer, işçilerin bu tahriklere karşı dikkatli olması gerektiği konusunda da sık sık uyarılarda bulunmuştu.

Dönemin aktif ve heyecanlı gençlik teşekküllerinden olan T.M.T.F ise 14 Mart'ta bir bildiri yayınlayarak hükümetin takındığı tavrı eleştirmiş, yöneticilerin yanlış tutumu yüzünden olaylar sırasında işçi ve askerin karşı karşıya getirilmesini ve şiddet kullanılmasını protesto etmişti. Aynı bildiride Kozlu olayları hakkında radyoya yayın yasağının getirilmesini haberleşme özgürlüğünün çiğnenmesi olarak değerlendiren T.M.T.F bunun Anayasaya aykırı olduğunu açıklamıştı.¹⁵⁶

Türk-İş, Lastik İş ve Türkiye Karayolları Sendikası gibi kurum ve kuruluşlar işçinin üzerine ateş açılmasından dolayı üzüntü duyduklarını ve bu durumu protesto ettiklerini beyan etmişlerdi.¹⁵⁷

Türk-İş Genel Sekreteri Halil Tunç, Kozlu olaylarının üstünden yaklaşık bir ay geçtikten sonra, İzmir'de yaptığı bir konuşmada Zonguldak olayları sırasında işçilerin Türkiye İşçi Partisi tarafından kışkırtıldığı ve bu sebeple Türk askeriyle Türk işçisinin

¹⁵⁵ **Milliyet**, 14 Mart 1965.

¹⁵⁶ **Yön**, 19 Mart 1965, Sayı: 103, Yıl: 4, s.6.

¹⁵⁷ **Cumhuriyet**, 15 Mart 1965.

karşı karşıya getirildiğini iddia etmişti.¹⁵⁸ Halil Tunç, Zonguldak olaylarında bazı TİP yöneticilerinin iki işçinin ölümünden memnun olduklarını belirterek “Onlar iki değil, yüz işçi daha ölseydi çok daha memnun olacaktı”¹⁵⁹ diyerek gündeme yeni bir tartışma konusu getirmişti.

Halil Tunç’un bu beyanati üzerine Zonguldak, İstanbul ve Ankara İzmir Cumhuriyet Savcılığı konunun araştırılması için soruşturma başlatmıştı. TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar ise ortaya atılan iddiaların yalan olduğunu, seçimlere kısa bir süre kala TİP’in yıpratılmak istendiği dile getirmişti.

Türk-İş’in Kozlu olayları sırasında değil de olayların ardından bir ay geçtikten sonra, üstelik seçimlere de kısa bir süre kala böyle bir iddiayı ortaya atması iddianın doğruluğuna kuşkuyla bakılmasına sebep olmuştu. Nitekim ortaya atılan bu iddia, TİP ve Türk-İş arasında karşılıklı suçlamaları ve görüş ayrılıklarını daha da arttırmıştı.

Liyakat zamlarının dağıtımında adaletsiz davranıldığı gerekçesiyle Gelik’ten başlayarak Kozlu’ya kadar yayılan Zonguldak olaylarının ortaya çıkışında çeşitli tahrik ve tertiplerin olduğu iddia edilmiş hatta bu olayların bir komünist propagandası olduğu, aşırı solcuların işçileri kışkırttığı gibi söylemler de ortaya atılmıştı. Tüm bu iddialar bir yana işçilerin zor koşullar altında çalışması ve işveren tarafından kötü muameleye maruz kalması, idareden memnun olmaması, liyakat zamları ve lojmanların dağıtımında adaletsizliklerle karşılaşması olayların ortaya çıkışındaki esas unsurlar olmuştur.

IV. Koalisyon Hükümeti tarafından alınan önlemler ise öfkeli kalabalığı yatıştırmak yerine daha da kontrolden çıkartmış ve olaylar iki işçinin ölümüyle sonuçlanmıştır. İlhan Selçuk’un deyişiyle “kaderini kömürle birleştirmiş bir vatan parçası olan Zonguldak”¹⁶⁰ zor bir sınav vermişti.

2.4.Petrol Meselesi

Petrol, hem iktisadi hem de askeri açıdan önem taşıyan stratejik bir maddedir.¹⁶¹ Nitekim iktisadi hayat deyince akla ilk gelen unsurlardan biri tabii servetler ve enerji kaynakları olmuş, bunların içerisinde de en önemli yeri petrol işgal etmişti. Şöyle ki; petrol, sanayinin hemen her dalında kullanılabilen ve kendisinden çok çeşitli maddeler

¹⁵⁸ **Cumhuriyet**, 10 Nisan 1965.

¹⁵⁹ **Milliyet**, 10 Nisan 1965.

¹⁶⁰ **Cumhuriyet**, 14 Mart 1965.

¹⁶¹ Muammer Aksoy, “Türkiye’nin Petrol Faciası”, **Kemalizm**, S.31(1965), s.16.

üretilebilen bir kaynaktı ve bu sebeple de petrolü elinde tutmak demek bütün iktisadi hayata hâkim olmak demektir.¹⁶²

Askeri açıdan ise gerekli ulaştırma ve ikmalin yapılabilmesi, araçların ve kıtaların harekete geçirilebilmesi gibi konularda mühim rol oynayan petrol, milli savunmanın da ayrılmaz bir parçası olmuştur.¹⁶³

Türkiye’de ilk Petrol Kanunu¹⁶⁴ 1926 yılında kabul edilmiştir. 1934 yılında ise petrol aramalarına başlanmış, 1935’te de Maden Tetkik Arama Enstitüsü kurulmuştur.¹⁶⁵ Ticari değeri olan ilk petrole 1940’ta Raman’da rastlanmış, 1951’de de Garzan’da petrol kaynakları bulunmuştur.¹⁶⁶

7 Mart 1954 tarihinde, Demokrat Parti iktidarı tarafından yeni bir Petrol Kanunu çıkarılmıştır. 6326 sayılı bu Kanun’la amaçlanan Türkiye’ye ait petrol kaynaklarının özel teşebbüs ve yatırımlar eliyle; süratle, duraksamadan ve verimli bir şekilde canlandırılmasını ve kullanılmasını sağlamaktır.¹⁶⁷ Yine 7 Mart’ta çıkarılan başka bir kanunla da yerli petrolün bulunması, üretimi ve tasfiyesi gibi işleri yapmak üzere Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (T.P.A.O) kurulmuştur.¹⁶⁸

17’ye karşı 226 oyla yasalaşan Petrol Kanunu, ülkenin en önemli enerji kaynağını yabancı sermayeye açmıştı.¹⁶⁹ Bazı CHP’li vekillerden de kanun lehine oy kullananlar olmasına rağmen CHP grubu genel olarak kanunun aleyhinde söylemlerde bulunmuş, hatta kanunu bir kapitülasyon olarak değerlendirmişti. CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, 7 Mart’tan itibaren yaptığı seçim konuşmalarında yabancı sermayeye ateş püskürmüş, petrol kanununu tenkit etmişti.¹⁷⁰

135 maddeden oluşan Petrol Kanunu, yabancı petrol şirketlerine çeşitli kolaylıklar tanımış; yerli şirketler on yıl gibi bir sürede Siirt bölgesinde¹⁷¹ azami 8 arama ruhsatı elde ederken yabancı şirketler 32 arama ruhsatı elde etmişti. Ayrıca petrol ürettikleri bütün memleketlerde kaynak sahibi devlete en az %50 hisse bırakmak

¹⁶² Alp Kuran, “Petrol ve Gençlik”, **Gençlik**, C.9, S.89 (1965), s.9.

¹⁶³ A. Kuran, a.g.m., s.9.

¹⁶⁴ “Petrol ve Benzin İnhisarı Hakkında Kanun”; detaylı bilgi için Bkz. **TC.Resmi Gazete**, 7 Şubat 1926, Sayı: 291.

¹⁶⁵ **Milliyet**, Suphi Karaman, “Türk Petrolü”, 24 Mayıs 1965.

¹⁶⁶ S. Karaman, a.g.m., s.10.

¹⁶⁷ **TC.Resmi Gazete**, 16 Mart 1954, Sayı: 8659.

¹⁶⁸ **TC.Resmi Gazete**, 16 Mart 1954, Sayı: 8659.

¹⁶⁹ H. Bilâ, a.g.e., s.154.

¹⁷⁰ H. Bilâ, a.g.e., s.154-155.

¹⁷¹ 1950-1965 yıllarında Türkiye’de en zengin ve en kaliteli petrol kaynaklarının bulunduğu bölgedir.

zorunda olan yabancı şirketler, Türk Petrol Kanun'u ile devlet payı ve vergi olarak en çok %50 hisse bırakabilme hakkına sahip olmuştu.¹⁷²

1960-1965 yılları arasında dünyada petrol üretim artış hızı % 8 iken tüketim hızı ise % 4'tü.¹⁷³ Petrol kaynaklarında görülen bu üretim fazlalığı karşısında büyük petrol şirketleri verimi az ve pahalıya mal olan yeni petrol kuyuları açmak yerine var olan kaynakları kullanmayı tercih etmiş, bu sebeple de mevcut pazarları muhafaza ederek yeni pazarlar bulma politikası gütmüştü.¹⁷⁴

Türkiye'de bulunan yabancı şirketler de bu politikalar doğrultusunda hareket ederek faaliyetlerde bulunmuştu. Şöyle ki; Türkiye'ye, petrol çıkarmak için gelen şirketler aynı zamanda bu ülkeye petrol sattığından, kar hesaplarını da bunun üzerinden yapmaktaydı.¹⁷⁵ Nitekim yabancı petrol şirketleri hem başka ülkelerde petrolü daha ucuza üretmekte hem de ürettiğini bu petrolü Türkiye'ye, dünya piyasasına nazaran, %35 daha pahalıya vermekteydi.¹⁷⁶ Bu sebeple de yabancı şirketler Türkiye'yi bir pazar olarak görmüş ve yeni petrol kaynakları açma konusunda tereddütlü davranmıştı.

Vergilendirme, arama ve işletme izni gibi konularda çeşitli imtiyazlar kazanan yabancı şirketlerin Türkiye'de petrol üretimi için izlediği politikalar, yerli şirketlerin petrol arama ve işletme çalışmalarını sınırlandırmıştı. Çünkü Petrol Kanunu'nun 53. maddesine göre bir bölgede, bir şirket en fazla 8 arama ruhsatına sahip olabilirdi ve bir arama sahası 50.000 hektardan fazla olamazdı.¹⁷⁷ Ayrıca bir arazi yalnızca bir şirketin arama ve işletme tekeline verilebilirdi. Böylece kendilerine bağlı küçük şirketlerin de yardımıyla istedikleri kadar ruhsatname alabilen yabancı şirketler, yerli şirketlerin petrol arama ve işletme sahalarını daraltıyordu.¹⁷⁸

1954 Petrol Kanunu'nun getirdiği düzenleme ve değişikliklerle, özel teşebbüs ve yatırımlar yurda çekilmiş, ancak yerli petrol üretiminde istenilen artış sağlanamamıştı. Yerli ham petrol üretiminde beklenen artış olmazken, petrol ithalatındaki artış Türk aydınlarında rahatsızlık yaratmış, bu da Kanun ve uygulamalarının sorgulanmasına sebep olmuştu. Kanun'a yönelik eleştirilerin artması üzerine konu parlamentoya

¹⁷² S. Karaman, a.g.m., s.7.

¹⁷³ S. Karaman, a.g.m., s.7.

¹⁷⁴ A. Kuran, a.g.m., s.6.

¹⁷⁵ A. Kuran, a.g.m., s.5.

¹⁷⁶ A. Kuran, a.g.m., s.6.

¹⁷⁷ **TC.Resmî Gazete**, 16 Mart 1954, Sayı: 8659.

¹⁷⁸ A. Kuran, a.g.m., s.5.

taşınmış ve basının desteğiyle daha da alevlenen tartışmalar Türk Kamuoyunun gündemini uzun süre işgal etmişti.¹⁷⁹

Petrol sorunu hakkında tartışmalar 1963 yılında Muammer Aksoy'un çabalarıyla gündeme gelmişti. Mevcut Petrol Kanunu ve petrol şirketlerinin uygulamalarına yönelik eleştirilerde bulunan Aksoy, dönemin Sanayi Bakanı Fethi Çelikbaş'ı yabancı petrol işletmelerini korumakla itham etmiş, Çelikbaş'ın da meseleyi kişiselleştirmesi üzerine ikili arasındaki münakaşalar büyümüştü.¹⁸⁰

Muammer Aksoy ve Fethi Çelikbaş arasında başlayan petrol tartışmaları önce senatoya, ardından da meclise intikal etmiş, ancak İkinci İnönü Hükümeti'nin sona ermesi üzerine sorun çözüme kavuşturulamamıştı. Üçüncü İnönü Hükümeti döneminde ise Kıbrıs bunalımının yaşanması nedeniyle geri plana itilerek şiddetini kaybeden Petrol tartışmaları, Dördüncü Koalisyon Hükümeti döneminde tekrardan Türk siyasilerinin ve basınının gündemini işgal etmişti.¹⁸¹

Dördüncü Koalisyon Hükümeti döneminde Tabii Senatör Kamil Karavelioğlu ile CHP İstanbul Milletvekili Reşit Ülker, Petrol Kanunu'nda "milli menfaatlere aykırı" hükümlerin kaldırılması için bir kanun teklifi hazırlamıştı. CHP, AP, bağımsızlar ve tabii senatörlerden müteşekkil 39 parlamento üyesinin imzaladığı kanun teklifi özetle şu hükümleri içermekteydi:¹⁸²

- 1) Buldukları petrolü işletmeyen ve bu petrolün devlet kurumu olan TPAO tarafından işletilmesini de engellemeye çalışan yabancı şirketler, petrol dairesi tarafından tasfiye edilecek
- 2) Yabancı şirketlerin Türkiye'ye verdiği petrol, serbest rekabet fiyatı üzerinden satın alınacak
- 3) Petrol bölgelerinde yabancı şirketlerin fazla arama ruhsatı alma hakkı önlenecek
- 4) Yabancı şirketlere vaat edilen ve Petrol Kanunu'nda yer alan bazı hükümler kaldırılacak.
- 5) Arama süresi uzatmalarla birlikte 7 yılı geçmeyecek

¹⁷⁹ **Cumhuriyet**, 29 Mayıs 1965., Türkiye'nin yer altı kaynaklarının yabancı sermaye tarafından kullanılmasını eleştiren bir karikatür için **Bkz. Ek:3**

¹⁸⁰ Bilgi Küçükcan, "1961 Anayasası ve 1961-1965 Koalisyon Hükümetleri Dönemi", Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1997, s.381.

¹⁸¹ B. Küçükcan, a.g.t., s.383.

¹⁸² **Milliyet**, 3 Mayıs 1965.

13 Mayıs 1965'te CHP'li vekillerden Aydın Bolak ve Nurettin Özdemir ise meclis başkanlığına bir önerge sunarak öncelikle petrol sanayinin istihsalinden tüketimine kadar mevcut durumunun incelenmesi ve bu sanayinin gelişmesi ve genişlemesi için birtakım kanuni tedbirlere ihtiyaç olup olmadığının araştırılması gerektiğini belirtmiş, bu araştırma ve incelemenin ardından, eğer ihtiyaç hâsıl olursa, kanun teklifi verilebileceğini söylemişlerdi.¹⁸³

23 Mayıs 1965'te Meclis, Reşit Ülker ve arkadaşları tarafından hazırlanan kanun teklifinin geçici bir komisyon tarafından araştırılmasını kararlaştırmış, 3 Haziran'da ise geçici komisyon görüşmeleri başlamıştır.¹⁸⁴ Görüşmeler sırasında komisyon başkanlığına Kudret Mavitan(AP), sözcülüğüne Kemal Koyay(CHP), kâtipliğine Gıyasettin Karaca(CHP) seçilmiş, ardından teklif sahibi Reşit Ülker teklifin gerekçesini anlatan uzun bir konuşma yapmış, ancak Enerji Bakanı Mehmet Turgut komisyon görüşmelerine gelmediği için Reşit Ülker'in konuşmasının ardından komisyon dağılmıştır.¹⁸⁵

6 AP'li, 6 CHP'li, 2 YTP'li ve 1 CKMP'liden müteşekkil komisyon, ilk toplantısını 10 Haziran 1965'te yapmış, ancak iki gün süren tartışmalar neticesinde bir sonuç alınamamış ve Enerji Bakanı Mehmet Turgut'un talebi üzerine geçici komisyon çalışmaları 10 gün sonraya ertelenmişti.¹⁸⁶

Petrol meselesinin daha iyi araştırılması ve hükümetin bu konudaki görüşünün tespit edilmesi gerekçesiyle 10 gün mühlet verilen geçici komisyon görüşmelerine 21 Haziran'da tekrardan başlanmıştı. İlk sözü alarak hükümetin petrol konusunda müşterek bir görüşünün olmadığını belirten Mehmet Turgut, petrol meselesinin memleketin ana meselesi olduğunu, tartışmaların politik yönden değil, teknik ve bilimsel yönden yapılması gerektiğini açıklamıştı.¹⁸⁷ Nitekim bu açıklamalar “görüşü olmayan hükümet iktidardan çekilir”¹⁸⁸ şeklinde eleştirilerin başlamasına da sebep oldu.

Çeşitli gençlik kuruluşları¹⁸⁹ da petrol tartışmalarında sessiz kalmamış, düzenledikleri basın toplantılarında ve yayınladıkları bildirimlerde sömürgeciliğe karşı

¹⁸³ **Milliyet**, 14 Mayıs 1965.

¹⁸⁴ **Cumhuriyet**, 24 Mayıs 1965.

¹⁸⁵ **Milliyet**, 4 Haziran 1965.

¹⁸⁶ **Milliyet**, 11 Haziran 1965.

¹⁸⁷ **Cumhuriyet**, 22 Haziran 1965.; **Milliyet**, 22 Haziran 1965.

¹⁸⁸ **Milliyet**, 24 Haziran 1965.

¹⁸⁹ İstanbul Ü. Talebe Birliği, Ankara Ü. Ziraat Fakültesi Öğrenci Birliği, Ankara Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi Fikir Kulüpleri, Ankara Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Toplumcular Derneği, Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı, Türkiye Milli Talebe Federasyonu vs.

olduklarını ve sömürgeci bir zihniyetle hazırlanan petrol kanununun değiştirilmesi gerektiğini belirtmişlerdi. Yapmış olduğu açıklamalar ve petrol konusunda sergilediği tutum nedeniyle Enerji Bakanı Mehmet Turgut da gençliğin sert eleştirilerine maruz kalmıştı.

27 Mayıs Anayasa ve Hürriyet Bayramı'nın beşinci yıldönümünde gençlik oluşumlarının duvarlara ve otobüslere astığı afişlerde yer alan “ Bütün ezilmiş uluslar ezenleri bir gün yenecektir.”, “Türkiye'yi sömüren yabancı şirketler kahrolsun.”, “Petrol millileştirilecektir.”¹⁹⁰ gibi yazılar gençliğin petrol konusundaki görüşünü ortaya koymaktaydı.

Yerli petrolü teşvik etmek için Malatya'da kampanya başlatan üniversiteli öğrenciler yollara yerli petrolü öven yazılar yazmış, şoförlere petrol davasını anlatmaya çalışmış ve yerli petrol şirketlerine ait istasyonlarda görev alarak yerli petrol alan şoförlere şeker ve kolonya ikram etmişlerdi.¹⁹¹ Öğrencilerin açtığı kampanya çevrede de ilgi görmüş ve kısa zamanda yerli petrol satan istasyonlar satışlarını arttırmıştı.

Petrol Kanunu'nun değiştirilmesinin gündeme gelmesi bazı yabancı şirketleri rahatsız etmişti. Türkiye'deki en büyük yabancı petrol şirketi Mobil, şöyle bir açıklama yaparak rahatsızlığını dile getirmişti.¹⁹²

“ petrol kanununda değişiklik istemek millileşmektir. Millileştirmeye giden ülkeler pişman olurlar. Millileştirmeye gidenler bellidir. İran teşebbüs etmiş fakat pişman olmuştur. Keza Mısır, Endonezya pişman olmuştur. Bütün bu ülkelerin teşebbüsleri göstermiştir ki, yabancı şirketler olmadan Türkiye'de petrol işletilemez.”

Tehditkâr bir bildiri yayınlayan Mobil yetkilileri petrol fiyatları konusunda da “Dünyada bizim fiyatlardan düşük fiyat sadece Rus petrolünde vardır. Ruslar da bunu siyasi baskı yapmak için veriyorlar.”¹⁹³ diyerek Rusya'nın komünizmi yaymak için ucuz petrol sattığını ima etmiş ve böylece Türk Kamuoyunu etkilemeye çalışmıştı. Mobil'in yanı sıra diğer yabancı petrol şirketleri de bu süreçte benzer bir tutum sergilemişti.

Siyasi partilerin petrol konusundaki görüşleri ise çeşitli farklılıklar göstermekteydi: CHP grubu Petrol Kanunu'nun değiştirilmesini ve petrolün millileştirilmesini savunurken; AP kanadı, “devletleştirme” ve “millileştirme” gibi haykırıların sol cereyanların ürünü olduğunu iddia ederek petrolü millileştirmenin

¹⁹⁰ **Milliyet**, 28 Mayıs 1965.

¹⁹¹ **Milliyet**, 24 Ağustos 1965.

¹⁹² **Cumhuriyet**, 23 Mayıs 1965.; **Milliyet**, 22 Mayıs 1965.

¹⁹³ A. Kuran, a.g.m., s.11.

fayda sağlamayacağını beyan etmişti.¹⁹⁴ MP Osman Bölükbaşı, petrolü devletleştirmek için bir zaruret olmadığını söylemiş, CKMP petrolün millileştirilmesinden yana tavır sergilerken YTP ise tartışmalarda AP'nin yanında yer almıştı.¹⁹⁵

1954 Petrol Kanunu ile çeşitli ayrıcalıklar verilerek yabancı sermayeyi yurda çekmek ve bu sayede ülke çapında petrol üretimini arttırarak buradan sağlanacak gelirle iktisadi ve sosyal kalkınmanın devam ettirilmesi hedeflenmişti. Ancak Yabancı şirketlerin kendi çıkarlarını gözeterek politikalar gütmeleri yerli petrol şirketlerinin üretim alanını sınırlandırmış, Türkiye'nin petrol ithalatını ise arttırmıştı. Nitekim bu durum petrol kanununun sorgulanmasına ve petrol tartışmalarının başlamasına sebep oldu. Petrol meselesi, basının desteği ve gençlik teşekküllerinin çalışmalarıyla Türk kamuoyuna mal olmuş, “milli egemenlik” ve “tam bağımsızlık” söylemleriyle özdeşleşerek milli bir dava olarak görülmüştü.

Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti'nin bir koalisyon hükümeti olması birçok konuda olduğu gibi petrol meselesinde de hükümet kanadında farklı seslerin çıkmasına sebep olmuştu. Ayrıca hükümet ve koalisyon protokollerinde petrol konusuna dair herhangi bir bilginin yer almaması da hükümetin ortak bir görüş beyan etmesini ve karar almasını zorlaştırmıştı. 16 Temmuz'da Meclis'in tatile girmesi ardından seçim hazırlıklarının başlaması sebebiyle geçici komisyon görüşmelerinden bir sonuç alınamamış ve petrol meselesi çözüme kavuşturulamamıştır.

2.5. Toprak Reformu Tartışmaları

Türkiye'de toprak meselesi, ekonomik mesele olduğu kadar sosyal, hatta siyasi bir mesele olmuş, bu meselesinin çözümü için gerekli olan toprak reformu ise toplumsal kalkınmanın ana unsurlarından biri olarak görülmüştü. 1961 Anayasası'nın 52. maddesinde halkın beslenmesi, tarımsal üretimin arttırılması, toprağın ve çiftçinin emeğinin korunması bir devlet vazifesi olarak telakki edilmiş¹⁹⁶ ve bu durum hükümetlerin toprak reformu konusuna eğilmelerini zorunlu kılmıştı.

Toprak reformu tartışmaları ve bu tartışmalardan hareketle çözüm arayışları İnönü Koalisyon Hükümetleri'nin (1961-1965) mühim meselelerinden biri olmuştu. I. ve II. İnönü Koalisyon Hükümetleri'nde yasalaşamayan toprak reformu III. Koalisyon

¹⁹⁴ **Cumhuriyet**, 12 Haziran 1965., Konuyla ilgili karikatür için **Bkz. Ek:4**.

¹⁹⁵ N. Yalansız, a.g.t., s.230.

¹⁹⁶ S. Kili, a.g.e., s.88.

Hükümeti'nde ise, Kıbrıs sorunu gündemi uzun süre işgal ettiğinden, ancak Ocak 1965'te ele alınabilmişti.¹⁹⁷

III. Koalisyon Hükümeti döneminde hazırlanan toprak reformu tasarısı, Tarım Bakanı Turhan Şahin'in verdiği önergeyle Meclis'e intikal etmiş, 11 Şubat 1965'te yapılan oylamada oyçokluğu ile reddedilmişti.¹⁹⁸ Kuruluşundan ancak 12 ay sonra toprak reformu konusunu gündemine alan III. Koalisyon Hükümeti, bütçe görüşmeleri sırasında güvenoyu alamayınca görevden çekilmek zorunda kalmış, bu sebeple de toprak reformu meselesi çözüme kavuşturulamamıştı.

20 Şubat 1965'te kurulan Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti'nin programında; topraksız köylünün toplandırılmasının ve modern usullerle ziraat yapabilecek hale getirilmesinin gerekli olduğu belirtilmiş ve bu hedeflerin başarı ile uygulanabilecek bir toprak reformu sayesinde gerçekleştirilebileceği açıklanmıştı. Toprak reformuna olumlu bakan hükümet, daha önce hazırlanıp Meclis'e getirilen toprak reformu kanun tasarısının da, yeni hükümetçe takip edileceğini vurgulamıştı.¹⁹⁹

III. Koalisyon döneminde halledilemeyip IV. Koalisyon Hükümeti'ne intikal eden toprak reformu meselesi, yeni hükümet tarafından Mayıs 1965'te gündeme alındı. Tarım Bakanı Turhan Kapanlı, CHP hükümetince hazırlanan tasarı üzerinde bir takım değişiklikler yaparak yeni bir tasarı hazırlamış, yapılan değişiklikler hakkında ise mecburi iskân kokusu veren hükümlerin yumuşatıldığını, kooperatifleşmenin mecburi olmaktan çıkarıldığını, eski tasarıda mevcut olan ancak Türk hukukunda yeri olmayan aile mülkiyetinin kaldırılarak yerine ferdi mülkiyetin ikame edildiğini açıklamıştı.²⁰⁰

Eski ve yeni tasarı arasında teknik ve istatistiksel açıdan bir takım farklılıklar görülmekteydi: Köylüye dağıtılacak toprakla kamulaştırılacak toprakların oranlarında yapılan değişiklikler sonucu kamulaştırılacak arazilerin toprak tavanı, en verimli arazide 125 dönümden 400 dönüme, en verimsizde ise 2500 dönümden 5000 dönüme çıkartılmıştı. Dağıtılacak toprakların verime göre ölçüsü ise 22- 400 dönümden 50- 450 dönüme yükseltilmişti.²⁰¹

Yeni tasarı ile mevcut değerlerin yükseltilmesi kamulaştırılacak toprak sahiplerinin ve dağıtımdan faydalanacakların sayısını azaltırken reformun kapsamını da

¹⁹⁷ B. Küçükcan, a.g.t., s.398.

¹⁹⁸ **MMTD**, Dönem: 1, Cilt: 35, Toplantı: 4, Birleşim: 55, 11.02.1965, s.469.

¹⁹⁹ **MMTD**, Dönem: 1, Cilt: 36, Toplantı: 4, Birleşim: 65, 26.02.1965, s.497.

²⁰⁰ **Cumhuriyet**, 17 Haziran 1965.

²⁰¹ B. Küçükcan, a.g.t., s.400.

daraltmıştı. Ayrıca Ürgüplü kabinesi tarafından ele alınan tasarıda kooperatifleşmeyle ilgili hükümlere yer verilmemişti.

15 Haziran'da toprak reformu kanun tasarısını görüşmek üzere toplanan komisyon, toprak reformu hakkında yapılan değişikliklerin hükümet üyeleri tarafından imzalanmadığını göz önünde tutarak tasarının bakanlar kuruluna geri gönderilmesini ve imza işlemleri tamamlandıktan sonra görüşmelere devam edilmesini kararlaştırmıştı. Yurtdışında olduğu için komisyon görüşmelerine katılmayan Turhan Kapanlı, yerine herhangi bir temsilci de bırakmamıştı.²⁰²

Bakanlar kurulu 18 Haziran'da yaptığı toplantıda komisyon görüşmelerinde Turhan Kapanlı'nın hazırladığı tasarının yerine, eski Tarım Bakanı Turhan Şahin'in hazırladığı tasarının esas alınmasını ve bu tasarısının, bazı maddelerinde hükümet görüşünün de muhafaza edilmesini kararlaştırmıştı.²⁰³

Bu garip ve anlaşılması güç karar hakkında basın mensuplarına açıklama yapan Süleyman Demirel, şunları söylemişti:²⁰⁴

“Mesele usûl meselesidir. Bizim hükümet programında Toprak Reformu Kanun tasarısı var. 3 üncü koalisyon hükümeti bu konuda bir tasarı hazırlamıştı. Hükümet değişince bu kanun geri alınır, ya da alınmaz, biz almadık. Geçici bir komisyon kurulmasını teklif ettik. Tasarının gecikmemesi için de 3 üncü koalisyon hükümetinin hazırladığı metnin müzakere edilmesini istedik. Komisyondaki müzakereler sırasında Tarım Bakanının görüşleri, hükümetin görüşü olarak tecelli edecektir...”

Ürgüplü Hükümeti toprak reformu konusunda net bir tavır sergileyememiş ve kendi hazırladığı tasarıyı görüşmekten vazgeçerek eski CHP Hükümeti'nin tasarısını müzakere etmeye karar vermişti. Hükümeti teşkil eden partilerden AP, MP ve YTP'nin, seçim öncesi yıpranmamak adına, toprak reformu konusunda ihtiyatlı davranmaları ve bu sebeple de meseleyi seçimlerden sonra kurulacak olan hükümete bırakmak istemeleri reform görüşmelerinin işleyişini zorlaştırmıştı. Konu, komisyondan komisyona gönderilerek geciktiriliyordu ki; Tarım Bakanı Turhan Kapanlı'nın, 15 Haziran'daki görüşmelere katılmaması ve görüşmelerde kendisini temsil edecek bir vekil dahi bırakmaması reform tasarısının pek ciddiye alınmadığının da bir göstergesiydi.

Süleyman Demirel, her ne kadar meselenin usûl meselesi olduğunu ifade etse de IV. Koalisyon Hükümeti kendi hazırladığı toprak reformu tasarının bir sonucu

²⁰² **Cumhuriyet**, 16 Haziran 1965.

²⁰³ **Cumhuriyet**, 19 Haziran 1965.

²⁰⁴ **Cumhuriyet**, 22 Haziran 1965.

ulaşamayacağı anlayınca eleştirdiği ve değiştirmek istediği CHP tasarısı müzakere etmek zorunda kalmıştır. Nihayetinde petrol meselesinde olduğu gibi toprak reformu için yapılan görüşmelerden de bir sonuç çıkmamış, mesele Ekim 1965 seçimlerinden sonra kurulacak olan AP Hükümeti'ne intikal etmiştir.

2.6.Aşırı Cereyanlara Karşı Mücadele

Ürgüplü Hükümeti'nin program ve protokolünde; aşırı sol ve aşırı sağ akımların devletin bekası, milletin huzur ve güvenliği için tehlikeli olduğu, bu sebeple de fikir, vicdan ve basın hürriyetleri çerçevesinde aşırı akımlara karşı mücadele edilmesi gerektiği belirtilmişti.²⁰⁵ Nitekim bu hükümlerden hareketle Adalet Bakanı İrfan Baran başta olmak üzere birçok hükümet yetkilisi, komünizm ve faşizm gibi aşırı akımların yasaklanması gerektiğini savunmuştu.

Aşırı akımlara karşı mücadelenin gündeme gelmesi, Türk Ceza Kanunu'nun 141. ve 142. maddelerinin sorgulanmasına ve tartışılmasına sebep oldu. Özellikle TİP'in teşvikiyle bu maddelerin kaldırılmasına dair söylemler başlamıştı.²⁰⁶ 141. ve 142. maddelerin Anayasa'ya aykırı olduğu gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi'ne müracaat eden TİP genel başkanı Mehmet Ali Aybar, 31 Mayıs 1965'te Anayasa Mahkemesi'nde yaptığı açıklamada şunları dile getirmişti.²⁰⁷

“Faşist bir toplum düzenini ve insana, emeğe değer vermeyen hayat felsefesini yansıtan 141- 142. maddeler yürürlükte tutuldukça, Türkiye'mizin demokratik ve sosyal bir düzene kavuşması, emekçilerin politik bir güç olarak haklarına sahip çıkmaları, genellikle vatandaşın hak ve hürriyetlerinden emin olabilmesi mümkün değildir. Bu iki madde, düşün, bilim ve sanat hürriyetlerini yok etmektedir”

29 Haziran'da Lütfü Akatlı başkanlığında toplanan Anayasa Mahkemesi, uzun bir görüşmenin ardından Türk Ceza Kanunu'nun 141 ve 142. maddelerinin Anayasa'ya aykırı olmadığına karar vererek TİP'in iddiasını reddetmişti.²⁰⁸

Muhtelif toplantılarda aşırı akımlarla ilgili açıklamalar yapan Adalet Bakanı İrfan Baran, 141 ve 142. maddeler kaldırılırsa ırkçılık ve Kürtçülüğün de önlenemeyeceğini ve Kürtçülerin referandum isteyeceğini, şeriatçıların ise şeriatı ve hilafeti getirmek için çalışacaklarını iddia etmişti.²⁰⁹ AP Genel Başkanı Süleyman

²⁰⁵ MMTD, Dönem: 1, Cilt: 36, Toplantı: 4, Birleşim: 65, 26.02.1965, s.496.

²⁰⁶ Türk Ceza Kanunu, İtalyan Ceza Kanunu örnek alınarak hazırlanmış ve 1926 yılında yürürlüğe girmiştir. İlk hazırlanan metinde yer almayan 141. ve 142. maddelere dair hükümler, ceza mevzuatına ilk defa 1936'da, 3038 sayılı kanunla kabul edilmiştir. Bkz. B. Küçükcan, a.g.t., s.341-342.

²⁰⁷ Cumhuriyet, 1 Haziran 1965.

²⁰⁸ Milliyet, 30 Haziran 1965.; Cumhuriyet, 16 Haziran 1965., konuyla ilgili karikatür için Bkz. Ek:5.

²⁰⁹ Cumhuriyet, 6 Nisan 1965.

Demirel ise yaptığı çeşitli açıklamalarda özetle hükümetin aşırı sol cereyanlarla mücadele edeceğini ve Türkiye'ye komünizmin asla gelemeyeceğini belirtmişti.

Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti'ni teşkil eden partiler genel olarak aşırı akımlara karşı mücadeleden yana tavır takınmış, ancak komünizm büyük bir tehlike olarak görüldüğünden öncelikle aşırı sol ile mücadele edilmesi kararlaştırılmıştı. 141. ve 142. maddeler; bu akımlarla mücadelenin mihenk taşı olarak kabul edilmiş, TİP ve diğer sol kesimlerin itirazlarına rağmen Türk Ceza Kanunu'ndan çıkartılmamıştı.

1965 seçimleri yaklaştıkça özellikle AP komünizme dair eleştirilerini arttırmış, hatta CHP'yi komünizmi korumakla suçlamıştı. CKMP, YTP ve MP de AP'ye benzer bir tutum sergilemiş, CHP ise bu süreçte "ortanın solu" sloganıyla savunma endeksli bir politika benimsemişti. Netice itibariyle aşırı akımlara karşı mücadele düsturu, seçimler yaklaştıkça her partinin kendi görüşüne göre şekillenen propagandist bir mücadeleye dönüşmüştür.

2.7.10 Ekim 1965 Genel Seçimleri

10 Ekim 1965'te yapılacak olan genel seçimler için siyasi partiler hazırlıklara daha mayıs ayında başlamıştı. Partiler arasındaki propaganda yarışı Ağustos ayından itibaren daha da yoğunlaşmış, partilerin birbirlerine karşı tenkit ve suçlamaları artmıştı.

Seçimlere katılacak olan AP, CKMP, CHP, MP, YTP ve TİP yayınladıkları program ve seçim bildirgelerinde toprak reformu, petrol kanunu, aşırı akımlara karşı mücadele, sosyal adalet, Kıbrıs meselesi, dış politika, ülkenin kalkınması için uygulanacak iktisadi politika gibi konularda temenni ve vaatlerini açıklamışlardı.

Seçim arifesinde en dikkat çeken olaylardan biri AP'nin yüksek seçim kuruluna başvurarak kitap ve güneş şeklinde olan parti amblemini beyaz at (kır at) amblemi ile değiştirmesiydi. Bu durum yeni bir tartışmanın başlamasına sebep olmuştu. Mevcut bir amblemi varken, seçimlere iki ay kala bu amblemi Demokrat Parti'nin sembolü olan kır at ile değiştiren AP, seçmene DP'nin devamı olduğu mesajını vermek istemiş, bu da başta CHP olmak üzere diğer partilerin tepkisini çekmişti.²¹⁰

Siyasi Partiler Kanunu'nun 104. maddesine göre partilerin, DP'nin devamı olduklarını ileri sürmeleri yasaklanmış, ancak AP kır at sembolünü kullanarak bu yasağı çiğnemişti. Ayrıca bunun bir istismar konusu olmadığını iddia ederek yapılan eleştirileri

²¹⁰ Milliyet, 19 Temmuz 1965.; Cumhuriyet, 21 Temmuz 1965.

reddeden Süleyman Demirel'in miting meydanlarına kır at ile gelmesi de ayrı bir eleştiri konusu olmuştu.²¹¹

Seçim öncesinde tartışma yaratan bir başka konu da CHP lideri İsmet İnönü'nün "ortanın solu" kavramını ortaya atmasıydı. Şöyle ki CHP 1960'ların ortalarından itibaren devletçilik, işçi hakları, toprak reformu gibi somut konular üzerinde hızlı bir değişim dönemine girmişti ve CHP'deki bu değişim başlangıçta kuşkuyla karşılanmıştı. Özellikle sağ partiler CHP'nin komünistleştiğini iddia ederek "ortanın solu Moskova'nın yolu" sloganıyla CHP'yi tenkit etmişlerdi.²¹²

"Ortanın solu" kavramını halka anlatmak için ilk adımları atan İnönü, 29 Temmuz 1965'te yaptığı konuşmada CHP'nin bünye itibarıyla devletçi olduğunu, bu sebeple de ortanın solunda bir anlayışla hareket edileceğini açıklamıştı.²¹³ Bu konuşmanın ardından bir müddet sonra da şunları dile getirmişti:²¹⁴

"Çağdaş uygarlığın üstüne çıkmak, ancak devletçilikle mümkündür. Kalkınmamızı yaparken, ekonomik bakımdan, sosyal bakımdan bugünkü uygarlıkta kullanılan solcu, sağcı deyimlerinin son ölçüsünü verelim istedik. Kırık yıldır devletçiyiz, derken de aynı şey söylüyoruz. Bunu için ortanın solundayız dedim. Aslında laikiz dediğimiz günden beri ortanın solundayız. Halkçıysan, ortanın solunda olursun"

İşçilerin "Ortanın solu nedir?", "Ortanın solu komünist olmak diyorlar siz ne dersiniz?" şeklindeki sorularına cevap veren Bülent Ecevit, "ortanın solu" olmanın insanların sömürülmesini, ezilmesini önleyecek, yoksulluğu giderecek, gelir dağılımında denge sağlayacak bir düzen kurmaya çalışmak olduğunu belirterek "Ortanın solu komünizmdir" suçlamalarının yalan olduğunu vurgulamıştı.²¹⁵

Sonuç itibarıyla CHP yönetimi iç ve dış meselelere dair politikalarını "ortanın solu" başlığı altında toplayarak bu sloganla seçim maratonuna girmiş, AP ise DP'nin varisi sıfatıyla halkın oyunu almaya çalışmıştı. CKMP, MP, ve YTP de DP tabanının oylarına göz dikmiş, TİP ise sol oyları alma çabasıyla hareket etmişti. 10 Ekim 1965'te yapılan seçimler neticesinde ortaya çıkan sonuçlar şöyledir:²¹⁶

²¹¹ **Milliyet**, 22 Temmuz 1965.

²¹² H. Bilâ, **a.g.e.**, s. 211-214.; **Cumhuriyet**, 30 Temmuz 1965., İnönü'nün ortaya attığı "Ortanın Solu" politikasını resmeden karikatür için **Bkz. Ek:6.**

²¹³ **Kim**, Sayı: 269, 13 Ağustos 2015, s.4.

²¹⁴ H. Bilâ, **a.g.e.**, s. 214.

²¹⁵ **Milliyet**, 22 Ağustos 1965.

²¹⁶ Nuran Kılağız, **1965 Seçimleri**, Berikan yayınevi, Ankara 2010, s.339.; H. Bilâ, **a.g.e.**, s. 217.

Tablo 2.1: 1965 Seçimlerinde partilerin aldıkları oy sayıları, oranları ve çıkardıkları milletvekili sayıları

Parti	Aldığı oy	Oy oranı %	Milletvekili S.
AP	4.921.235	52,9	240
CHP	2.675.785	28,7	134
MP	582.704	16,3	31
YTP	346.514	3,7	19
TİP	276.101	3,0	14
CKMP	208.966	2,2	11
BAĞIMSIZLAR	296.523	3,2	1

Seçimlerde AP büyük bir başarı sağlarken, CHP ise beklemediği bir sonuçla karşılaşmıştı. CHP yönetimi, başarısızlığın sebebini “ortanın solu” sloganının halka iyi anlatılamamasına ve CHP teşkilatının iyi çalışmamasına bağlamıştı.²¹⁷ Kuşkusuz seçim sonuçlarının en dikkat çekici yanlarından biri TİP’in % 3 oy alarak 14 milletvekili ile parlamentoya girmesi olmuştur. Nitekim seçimlerin nispi temsil sistemine göre yapılması da TİP bu başarısında etkili olan önemli bir faktördür.

Nispi temsil sistemi küçük partilere parlamentoya girme hakkı tanıırken, bir partinin tek başına çoğunluğu sağlamasını engelleyen bir uygulamaydı. 1961 Anayasası’nın kabulüyle uygulanmaya başlayan bu sistem, Türkiye’de koalisyon hükümetleri döneminin başlamasına sebep olmuş, 1961-1965 yılları arasında toplam dört koalisyon hükümeti kurulmuştu. Buna mukabil nispi temsil sisteminin uygulandığı 10 Ekim seçimlerinde AP’nin %52,9 oy alması şaşkınlık yaratmıştır. Kısa ömürlü ve istikrarsız koalisyon hükümetlerinin ardından tek partili bir hükümet kurulmuştur.

²¹⁷ N. Kılağız, a.g.e., s. 340.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DIŞ GELİŞMELER

3.1.Kıbrıs Meselesi ve Ürgüplü Hükümeti'nin Kıbrıs Politikası

3.1.1.Kıbrıs Meselesinin Kısa Tarihçesi

3.1.1.1.Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Teşkiline Kadar Yaşananlar

1571 yılında Osmanlı İmparatorluğunun eline geçen Kıbrıs adası, 1878 yılına dek Osmanlı hâkimiyetinde kalmış, ancak 1800'lerin başlarından itibaren İngiltere'nin dikkatini çekmeye başlamıştı.²¹⁸ 1877- 1878 Osmanlı- Rus harbinde Osmanlı Devleti yenilgiye uğratılmış, ardından da oldukça ağır hükümler içeren Ayastefanos Anlaşmasını imzalamak zorunda bırakılmıştı. İngiltere ise bu durumu fırsat bilerek Kıbrıs adasının kendisine geçici bir üs olarak verilmesi karşılığında yardım edebileceğini bildirmiş, çaresiz kalan Osmanlı Devleti de 4 Haziran 1878 tarihinde Kıbrıs'ın İngilizlere devrini öngören anlaşmayı imzalamıştır.²¹⁹

Anlaşmaya göre Rusya; Kars, Ardahan ve Batum bölgelerinden birini işgal ettiği takdirde İngiltere Osmanlı toprak bütünlüğünü korumak adına harekete geçecekti. Buna karşılık Osmanlı Devleti de, geçici olarak, Ada'nın İngilizlerce işgaline izin verecekti. Osmanlı İmparatorluğu, ilk defa savaş yapmadan toprak kaybetmiş oldu.²²⁰ I. Dünya Savaşı'nın başlangıcıyla da İngiltere Kıbrıs'ı ilhak ettiğini duyurmuştur.

Koşullar gereği İngiltere'nin bu emrivaki davranışına müdahale edilememiş, savaşlarla geçen yaklaşık 10 yıllık sürecin ardından 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Anlaşması'yla Türk Hükümeti, Kıbrıs'ın İngilizlerce ilhakını kabul etmek zorunda kalmıştı. Böylece Kıbrıs'ın hem yönetimi hem de egemenliği hukuku olarak İngiltere'ye geçmişti.²²¹

Yeni bir toplum, ekonomi ve eğitim anlayışı belirleyerek devrimler sürecine giren Türkiye, II. Dünya Savaşı'nda İsmet İnönü başkanlığında savaşa girmemek için direnmiş, bu süreçte de Kıbrıs'ı gündemine almamıştı. Yunan Parlamentosu ise boş durmamış 28 Şubat 1947'de Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşmesi gerektiğine dair bir karar vermişti.²²² Bu kararla birlikte Kıbrıs'ta Enosis fikri daha aktif bir şekilde

²¹⁸ Ahmet Gülen, "İnönü Hükümeti'nin Kıbrıs Politikası (1961-1965)", İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011, s.1.

²¹⁹ A. Gülen, a.g.t., s.2.

²²⁰ A. Gülen, a.g.t., s.2.

²²¹ N.Erim, a.g.e., s.3.

²²² Ali Satan, "Kıbrıslı Türklerin Devletleşme Mücadelesi", **Türk Dünyasının Problemleri ve Çözüm Önerileri**, Ed. Necdet Öztürk, Ali Satan, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2007, s.270.

savulmaya başlanmıştı. 15 Ocak 1950’de yapılan oylama sonucunda da Ada’daki Rumların %96’si Enosis istediğini açıklamıştı.²²³ Nitekim oylamada elde edilen sonuç Kıbrıs’ın Yunanistan’a katılması amacını taşıyan bu mefkure için verilen mücadeleyi arttırmıştır.

Yunan Hükümeti’nin Enosis hayali ve bu fikrin Kıbrıs Rum Kesimi’nce de desteklenmesi Türkiye’de ve Kıbrıslı Türklere rahatsızlık yaratmış, iki kesim arasında önemli bir sorun haline gelmeye başlamıştı. 1954’te Yunanistan BM Genel Kurulu’na başvurarak Kıbrıs için “self determination” prensibinin uygulanmasını talep etmiştir.²²⁴ Böylece Kıbrıs sorunu ilk defa milletlerarası bir mesele olarak ele alınmıştı. BM Genel Kurulu’nda yapılan görüşmelerde İngiliz delegesi Kıbrıs’ın İngiltere’nin iç meselesi olduğunu belirtmiş, bu sebeple de BM’nin bu konuda karar verme yetkisinin olmadığını söylemişti. BM’de 17 Aralık 1954’te alınan kararla Yunanistan’ın isteği reddedilmiştir.²²⁵

BM kararı uyuşmazlığı sona erdirememiş, aksine Kıbrıs adasında ve Yunanistan’da nümayişler, taşkınlıklar ve hatta tedhiş hareketleri artmaya başlamıştı. Yunanistan ve Kıbrıs Rumları, uluslararası görüşmelerde istediklerini elde edemeyince Ethniki Organosis Kyprion Agoniston (EOKA) adlı terör örgütünü kurmuştur.²²⁶ Kıbrıs asıllı Albay George Girvas’ın önderliğinde kurulan bu örgüt, 1 Nisan 1955’ten itibaren Yunanistan’ın da desteğiyle silahlı eylemlere başlamış, Haziran 1955’ten itibaren de Türklere ve Türk polislere yönelik eylemlere girişmiştir.²²⁷

Bunun üzerine İngiltere, Londra’da bir konferans toplamaya karar vermişti. 29 Ağustos 1955’te başlayan konferansta İngiltere, egemenliğin kendisinde kalması şartıyla mahalli özerklik verilebileceğini, adanın savunmasında ise Türkiye ve Yunanistan’ın katkı sunabileceğini belirtmişti.²²⁸ Yunanistan ise “self determination” isteğinde ısrar ederken Türkiye hem mahalli özerkliğe hem de “self determination”’a karşı çıkarak statükonun korunmasını talep etmişti.²²⁹ 7 Eylül’e kadar devam eden konferans bir sonuç alınmadan dağılmıştır. Bu süreçte Türkiye’de “6-7 Eylül Olayları” olarak

²²³ A. Satan, a.g.m., s.270.

²²⁴ Mehmet Gönübol, Ömer Kürkçüoğlu, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919- 1995)**, Siyasal Kitabevi, Ankara 1996, s.338.

²²⁵ M. Gönübol, Ö. Kürkçüoğlu, a.g.e., s.339.

²²⁶ Sabahattin Egeli, **1960 Kıbrıs Cumhuriyeti Nasıl Yıkıldı?**, Kastaş Yayınları, İstanbul 1991, s. 17.

²²⁷ S. Egeli, a.g.e., s.17.

²²⁸ M. Gönübol, Ö. Kürkçüoğlu, a.g.e., s.340.

²²⁹ M. Gönübol, Ö. Kürkçüoğlu, a.g.e., s.340.

bilinen Rumlara yönelik yağma faaliyetleri başlar. Nitekim Konferansın dağılması da bu tarihtedir.

EOKA saldırılarına karşı koymak amacıyla Kıbrıslı Türkler, 26 Kasım 1957’de Türk Mukavemet Teşkilatı’nı kurma kararı almış, 1 Ağustos 1958 tarihinde ise kuruluşu tamamlanmıştır.²³⁰ Nitekim Kıbrıs’taki çatışmalar NATO’nun Doğu Akdeniz kanadını etkilediği için NATO ve ABD’nin aracılığıyla müzakereler başlamıştı. Aralık 1958’de New York’ta, Ocak 1959’da Paris’te yapılan görüşmelere Şubat 1959’da Zürih’te devam edilmişti. Zürih görüşmelerinde İngiltere’nin de onayı alınarak adada bağımsız bir devletin kurulması kararlaştırılmıştı. 11 Şubat 1959’da Türk ve Yunan başbakanları Adnan Menderes ve Konstantin Karamanlis Kıbrıs’ta yeni ve bağımsız bir devlet kurulmasını öngören anlaşmayı imzalamıştır. Zürih’te kaleme alınan kararlar 19 Şubat’ta imzalanan Londra Anlaşmasıyla Kıbrıs Rum ve Türk kesimince de onaylanmıştır.²³¹

Zürih ve Londra Anlaşmaları; Kıbrıs Cumhuriyeti’nin Temel Yapısı, Garanti Anlaşması, İttifak Anlaşması ve Kıbrıs Cumhuriyeti’nin Kuruluş Anlaşması olmak üzere toplamda üç anlaşma ve bir memorandumdan oluşmuştur. 16 Ağustos 1960 tarihinde Lefkoşa’da yapılan resmi bir törenle bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti ilan edilmiştir.²³² Böylece 82 yıllık İngiliz yönetimi sona ermiş, Kıbrıs tarihinde yeni bir dönem başlamıştır.

3.1.1.2. Kanlı Noel Olayları

Kıbrıs Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla sağlanan düzenden rahatsız olan Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios, 30 Kasım 1963’te Türk Hükümeti’ne bir nota vererek Zürih ve Londra Anlaşmaları ile yapılan Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası’nın 13 maddesinin değiştirilmesini talep etmişti.²³³ Kıbrıs Anayasası’nın Türklere tanıdığı haklardan rahatsız olan Makarios, Türkleri kurucu ortaklıktan “azınlık” statüsüne düşürmek istemişti. Makarios’un muhtırası, hem Türk Hükümeti hem de Kıbrıs Cumhurbaşkanı yardımcısı Dr. Fazıl Küçük tarafından reddedilmişti.²³⁴

Londra ve Zürih Anlaşmaları’nın sonuçlarından memnun olmayan Kıbrıs’taki Rum çeteleri Enosis hayalini gerçekleştirmek için 21 Aralık 1963’te Türklere

²³⁰ Ertuğrul Önalp, **Geçmişten Günümüze Kıbrıs**, Berikan Yayınevi, Ankara 2010, s.99

²³¹ E. Önalp, **a.g.e.**, s. 101.

²³² M. Gönülboğ, Ö. Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s.372.

²³³ Fahir Armaoğlu, “Kıbrıs Meselesinin Türk- Yunan Münasebetlerinde Yarattığı Tezler”, **Türk- Yunan İlişkileri**, Gnkur. Basımevi, Ankara 1986, s. 319.

²³⁴ F. Armaoğlu, **a.g.m.**, s.319.

saldırmaya başladı. 26 Aralık'a kadar süren saldırılarda Türklerden 99 kişinin öldüğü, 470 kişinin yaralandığı, 154 kişinin de kayıp olduğu tespit edilmişti.²³⁵ Rum çeteleri Türklere karşı giriştiği bu vahşi eylemler Kıbrıs tarihine “Kanlı Noel” adıyla geçmiştir.

3.1.1.3.Yunan Uyrukluların Sınır Dışı Edilmeleri

Türklere uygulanan tedhiş faaliyetlerine sessiz kalmak istemeyen Türk Hükümeti, Yunanistan'ın da açıkça Makarios'tan yana tavır takınması üzerine Kıbrıs politikasını değiştirmişti. Bu tarihten sonra Kıbrıs meselesini Türk- Yunan meselesi çerçevesinde ele almaya başlayan Türkiye, Yunanistan ile sürdürdüğü 34 yıllık barış politikasını terk etmiştir. Daha önce Kıbrıs konusunda statükonun korunmasından yana, pasif bir rol oynayan Türk Hükümeti'nin bu değişiklikle daha aktif bir rol üstlendiği görülmektedir.

Kıbrıs'a çıkarma yapacak askeri gücü kendinde bulamayan Türkiye, Yunanistan'la 1930'da imzaladığı İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Mukavelenamesi'ni feshetmişti.²³⁶ Makarios'un Zürih ve Londra belgelerince belirlenen Garanti ve İttifak anlaşmalarını tanımaması üzerine Türk Hükümeti de Yunanistan'ı uyarmak adına böyle bir çözüm bulmuştu. Mukavelename'nin feshinin ardından Yunanistan ile daha önce imzalanan Vize Anlaşması'nın da iptali üzerine Türkiye'de yaşayan Yunan uyrukluların sınır dışı edilmeleri meselesi gündeme gelmiştir.²³⁷

Yunan vatandaşlarının Türkiye'den sınır dışı edilmesine dair işlemlerin anlaşmaya göre resmen 16 Eylül 1964'te başlaması gerekiyordu, ancak bu vatandaşlardan EOKA'ya destek sağladığı tespit edilenler 31 Mart 1964'ten itibaren sınır dışı edilmeye başlamıştı. O tarihte Türkiye'de ikamet eden 12.592 Yunan uyruklu yaklaşık bir yıllık bir süreçte Yunanistan'a gönderilmişti.²³⁸ Bunlardan bir kısmı hükümetin denetiminde gönderilirken bir kısmı de kendiliğinden Türkiye'den ayrılmıştır.

3.1.1.4.Johnson Mektubu

Kıbrıs'ta yaşanan tedhiş faaliyetlerinin artarak devam etmesi üzerine İnönü Hükümeti Kıbrıs'a çıkartma yapma kararı almıştı. Buna mukabil 5 Haziran 1964'te

²³⁵ F. Armaoğlu, a.g.m., s.319.

²³⁶ Alpaslan Kallımcı, “Yunan Uyrukluların Türkiye’den Sınır Dışı Edilmeleri (1964-1965)”, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015, s.93.

²³⁷ A. Kallımcı, a.g.t., s. 94.

²³⁸ A. Kallımcı, a.g.t., s. 95.

Amerika Cumhurbaşkanı, İnönü'ye tarihe "Johnson Mektubu" olarak geçecek olan meşhur ihtar mektubunu göndermiştir.

Başkan Johnson, mektupta Türkiye'nin Kıbrıs'ı işgal için Amerikan silahlarının kullanılmayacağını bildirmiş ve Sovyet Rusya ile Türkiye arasında bu yüzden bir çatışma çıkarsa, NATO'nun Türkiye'ye yardım etmeyeceğini vurgulamıştı.²³⁹ Türk kamuoyunda büyük bir hayal kırıklığı yaratan bu mektuba, Başbakan İnönü serzeniş dolu bir şekilde cevap vermiştir.

Kıbrıs uyuşmazlığının 1964 yılında da çözüme bağlanamadan devam etmesi Türkiye'nin müttefiklerinden ve özellikle NATO ve ABD'den umduğu desteği görememesi ve Johnson mektubu Amerika aleyhine gösterilere yol açmıştı. Türkiye bu süreçte Sovyetler Birliği ile münasebetlerini normalleştirme zorunluluğu duymuştu. Bu sebeple Kıbrıs sorunu 1964 yılından itibaren Türkiye'nin genel dış politikasını etkileyecek bir niteliğe varmıştı.²⁴⁰

3.1.2.Ürgüplü Hükümeti'nin Kıbrıs Politikası

Suat Hayri Ürgüplü başkanlığında kurulan IV. Koalisyon hükümeti dış politikada daha önceki politikaların devam ettirileceğini, komşularla da saygı ve dostluk çerçevesinde, milli menfaatlere uygun ilişkiler kurulacağını açıklamıştı. NATO'ya bağlılığın devam edeceğini ifade eden yeni hükümet, Sovyet Rusya ile de münasebetlerin geliştirilmesi gerektiğini belirtmişti.²⁴¹

İran, Pakistan ve Afganistan'ın yanı sıra Arap memleketleri ile Balkan devletleriyle iyi ilişkiler kurulması gerektiğine vurgu yapan Ürgüplü kabinesi, dış politikada özellikle Kıbrıs Meselesi için çaba sarf edileceğini hatta bu meselenin tüm çalışmaların merkezi olacağını açıklamıştı.²⁴²

Kıbrıs Türklerinin yeni tecavüz veya baskılara karşı korunacağı, anlaşmalardan doğan haklarının ise savunulacağı ve meselenin barışçı yollarla çözüleceğine dair hükümler hem hükümet programında hem de protokolde yer alan hususlardı. Dolayısıyla da Hükümet, Kıbrıs politikasını bu minvalde şekillendirmişti.²⁴³

Dış İşleri Bakanı Hasan Işık 9 Mart 1965'te yaptığı bir basın toplantısında Kıbrıs meselesinin her şeyden önce bir Türk- Yunan meselesi olduğunu belirtmiş ve her türlü

²³⁹ Nihat. Erim, **a.g.e.**, s.304- 309.

²⁴⁰ M. Gönübol, Ö. Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s.386.

²⁴¹ **MMTD**, Dönem: 1, Cilt: 36, Toplantı: 4, Birleşim: 65, 26.02.1965, s. 501.

²⁴² **MMTD**, Dönem: 1, Cilt: 36, Toplantı: 4, Birleşim: 65, 26.02.1965, s. 502.

²⁴³ **MMTD**, Dönem: 1, Cilt: 36, Toplantı: 4, Birleşim: 65, 26.02.1965, s. 502.

emrivakilere karşı mücadele edileceğini söyleyerek Kıbrıs Türklerinin haklarının korunacağını açıklamıştı.²⁴⁴

7 Nisan 1965'te Kıbrıs'ta Türklere yönelik terör faaliyetleri tekrardan başlamış, Nisan ayının ortalarına doğru da giderek artmıştır. Başbakan Hayri Ürgüplü ve Hasan Işık başta olmak üzere birçok hükümet yetkilisi gerekli önemlerin alınacağına dair açıklamalar yaparken Yunan uyrukluların sınır dışı edilmesi konusu tekrardan gündeme gelmiştir.²⁴⁵ Yunan vatandaşların büyük bir kısmı 1964 yılında sınır dışı edilmişti. Ancak 22 Nisan 1965'te Emniyet Genel Müdürü Ahmet Demir'in yaptığı açıklamaya göre o tarihte Türkiye'de bulunanların sayısının 2.870 kişi olduğu tespit edilmişti.²⁴⁶

IV. Koalisyon Hükümeti de Makarios'u ve onu her koşulda destekleyen Yunan Hükümeti'ni anlaşma zeminine çekmek ve Kıbrıs Türklerine yapılan insanlık dışı uygulamaları protesto etmek amacıyla geriye kalan Yunan uyrukluları da sınır dışı etme meselesini dile getirmiştir. Buna rağmen Üçüncü İnönü Hükümeti'nde olduğu gibi seri bir şekilde sınır dışı etme uygulaması olmamış, geriye kalanlar kendiliğinden Türkiye'yi terk etmiştir.²⁴⁷

Kıbrıs sorununu milli bir dava olarak ele alan Ürgüplü Hükümeti, İnönü Hükümetleri Döneminde belirlenen politikaları devam ettirmiş, ancak meselenin çözümü için somut adımlar atamamıştır.

3.2.Ermeni Tehcirinin 50.Yılı Münasebetiyle Düzenlenen Beyrut Mitingi

3.2.1.1915 Ermeni Tehciri

Osmanlı Devleti'nde millet-i sadıka olarak bilinen Ermeniler, 19 yüzyılın ikinci yarısına kadar Osmanlı topraklarında sükûnet içinde yaşamışlardı. Fakat Emperyalist Devletlerin kışkırtıcı politikaları, misyoner okullarının çalışmaları, Hınçak ve Taşnak gibi örgütlerin terör faaliyetleriyle birlikte bu sükûnet bozulmuş ve Ermeniler Anadolu'nun çeşitli yerlerinde isyanlara başlamıştı.²⁴⁸

Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle birçok cephede savaşmak zorunda kalan Osmanlı Devleti bir de Ermeni isyanları ile uğraşmıştı. Nitekim savaşın tüm şiddetiyle devam ettiği bir süreçte tedhiş faaliyetlerini arttıran Ermeni komiteleri

²⁴⁴ **Cumhuriyet**, 10 Mart 1965

²⁴⁵ A. Kallımcı, a.g.t., s. 84.

²⁴⁶ A. Kallımcı, a.g.t., s. 87.

²⁴⁷ A. Kallımcı, a.g.t., s. 89.

²⁴⁸ Süleyman Beyoğlu, "1915 Tehciri hakkında bazı değerlendirmeler", **Ermeni Meselesi Üzerine Araştırmalar**, Tatav Yayınları, Yayına Hazırlayan Erhan Afyoncu, İstanbul 2001, s.185.

özellikle Doğu Anadolu'da Rusların desteğiyle çeteler kurarak Müslüman ahaliyi katletmeye başlamıştı.

İsyan hareketlerinin devam etmesi üzerine Dâhiliye Nazırı Talat Paşa'nın 24 Nisan 1915'te çıkardığı bir kararname ile Ermeni komitelerinin kapatılması, evraklarına el konulması ve komite ileri gelenlerinin, zararlı faaliyette bulunan Ermenilerin tutuklanması kararlaştırılmış ve kararname gereğince tutuklananlar olmuştur.²⁴⁹

Alınan tedbirler olayları önleyemeyince, cephe gerisinde isyancı gruplarla uğraşmak istemeyen hükümet, 27 Mayıs 1915'te sevk ve iskân kanununu çıkarmıştır.²⁵⁰ Sevk işlemi öncelikle savaş bölgeleri ve düşmanla işbirliğinin yapılmasının mümkün olduğu yerlerde başlamış, ancak ilerleyen süreçte olayların diğer bölgelere sıçramasıyla tehcirin kapsamı genişlemiş ve bu sebeple Doğu bölgelerinin yanı sıra Batı bölgelerinden de göç ettirilenler olmuştur.²⁵¹ Osmanlı hükümeti tehcir esnasında yaşanacak sıkıntıları önlemek için bir takım önlemler almış, ancak salgın hastalıklar, çete saldırıları, mahalli idarecilerin suiistimalleri, iâşe sıkıntısı gibi çeşitli problemlerden ötürü hayatını kaybeden Ermeniler de olmuştur.²⁵²

Askeri ve stratejik sebeplerden dolayı gerçekleştirilen bu zorunlu göç hareketi İngiltere, Fransa ve Rusya gibi devletler tarafından "katliam" olarak değerlendirilirken tehcir kararının alınmasında etkili olan başta Dahiliye Nazırı Talat Paşa olmak üzere, İttihat ve Terakki liderleri de "katliamcı" olmakla suçlanmıştı. Nitekim Mayıs 1915'te İngiltere, Fransa ve Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne verdiği notada da bu husus şu şekilde vurgulanmaktaydı:²⁵³

"Fransa, İngiltere, Rusya devletleri bu bildirin yayın konusunda birleşmişlerdir. Hemen bir aydan beri Türk, ahali, Osmanlı hükümeti memurlarıyla birleşerek ve çoğunlukla bunların desteğiyle Ermenileri katletmektedir. Söz konusu katliamlar özellikle Nisan ortalarına yakın zamanlarda Erzurum, Tercan, Bitlis, Muş, Sason, Zeytun ve bütün Kilikya bölgesinde gerçekleşmiştir. Van civarında 100'e yakın köy halkı büyük ölçüde katledildiği gibi aynı zamanda Osmanlı Hükümeti İstanbul'da sakin ve zararsız Ermenilere musallat oldu..."

Osmanlı Devleti bu iddiaları reddederek asıl sorumluların, Ermeni isyanlarını tertip ve teşvik eden İtilaf devletleri olduğu yanıtını vermiştir. Almanya ise savaş

²⁴⁹ 24 Nisan'da, İstanbul'da yaşayan Ermenilerden 235 kişi tutuklanmış; ancak bu tutuklamalar sırasında çatışma ve ölüm olayı olmamıştır. Nitekim 24 Nisan bugün dünyada Ermeni "soykırım günü" olarak anılmaktadır. Bülent Bakar, **Ermeni Tehciri**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2009, s.68- 71.

²⁵⁰ B.Bakar, **a.g.e.**, s.75.

²⁵¹ B.Bakar, **a.g.e.**, s.77.

²⁵² B.Bakar, **a.g.e.**, s.136.

²⁵³ B.Bakar, **a.g.e.**, s.137.

şartlarında tehcir gibi bir kararın alınabileceğini belirtmiş, ancak bu kararın İtilaf devletleri tarafından bir propaganda aracı olarak kullanabileceğine dikkat çekmiş ve bu süreçte Alman ticari mallarının zarar görmemesini talep etmiştir.²⁵⁴

Hem büyük devletler hem de bu devletlerden destek alan Ermeniler 1915 olaylarını bir propaganda malzemesi haline getirerek savaştan sonra da Osmanlı Devleti aleyhine faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. 10 Ağustos 1920’de imzalanan Sevr Anlaşması ile Osmanlı Devleti kendi topraklarında Ermenilerin bağımsız bir devlet kurmasını kabul etmeye zorlanmıştı.²⁵⁵ Anlaşmanın 88. maddesinde Ermenistan Devleti’nin bağımsızlığının ve özgürlüğünün kabul edilmesi istenirken 89. maddede de Ermenistan’ın sınırlarını çizme yetkisi ABD Başkanı Wilson’a bırakılmaktaydı.²⁵⁶ Ayrıca “Ermeni tehcirinden” sorumlu olanlarında da İtilaf Devletleri tarafından belirlenecek mahkemelerde yargılanmaları öngörülmüştü.

3.2.2.Lozan Barış Anlaşması ve Ermeni Sorununun Çözümü

Osmanlı Devleti için adeta bir idam fermanı niteliğinde olan Sevr Anlaşması hayata geçirilemeden silinip gitmiştir. Doğu Cephesi’nde kazanılan zaferin ardından 2 Aralık 1920’de Türkiye- Ermenistan arasında Gümrü Anlaşması imzalanmış, ancak Bolşeviklerin Güney Kafkasya’ya hâkim olmasıyla yürürlüğe girememiştir.²⁵⁷ 16 Mart 1921’de Rusya ile Türkiye arasında imzalanan Moskova Anlaşması ve 13 Ekim 1921’de Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan ve Türkiye ile imzalanan Kars Anlaşmasıyla Türkiye- Ermenistan arasındaki sınır sorunu çözülmüştür²⁵⁸. İlerleyen süreçte Türk ordusu Sakarya ve Dumlupınar savaşlarını kazanmış, Kasım 1922’de TBMM Hükümeti Lozan Barış Konferansı’na çağırılmıştır.

İsmet Paşa liderliğinde Lozan’a gönderilen Türk heyetine 14 maddelik bir müzakere talimatı verilmişti. Daha çok sınırlar, kapitülasyonlar ve azınlıklarla ilgili hükümler içermekte olan bu talimatın ilk iki maddesi merkeze sormadan toplantıyı terk etme yetkisi tanımaktaydı.²⁵⁹ Türk topraklarında Ermeni Devleti kurulamayacağı ve kapitülasyonlar konusunda kesinlikle taviz verilemeyeceği hususlarını kapsayan bu iki madde eğer muhatap devletlerce kabul edilmezse Türk heyeti toplantıyı terk etme yetkisine sahipti.

²⁵⁴ B.Bakar, a.g.e., s.141.

²⁵⁵ Gündüz Aktan, “Lozan Barış Antlaşması ve Ermeni Sorunu”, **Ermeni Sorunu Temel Bilgi ve Belgeler**, Ermeni Araştırmaları Enstitüsü (ASAM), Derleyen Ömer Engin Lütem, Ankara 2007, s.28.

²⁵⁶ Gündüz Aktan, a.g.m., s.28.

²⁵⁷ Gündüz Aktan, a.g.m., s.29.

²⁵⁸ Gündüz Aktan, a.g.m., s.29.

²⁵⁹ Gündüz Aktan, a.g.m., s.29.

Lozan'a giden Türk heyeti, Ermeni mesesi hakkında İngiltere ve Fransa gibi muhatap devletlerin baskısının yanı sıra İsviçre kamuoyunun Türkiye aleyhine propagandalarıyla karşılaşmış, ancak baskılara rağmen kararlı tutumunu sürdürmüştür.²⁶⁰

4 Şubat 1923'te kesintiye uğrayan Lozan görüşmeleri 23 Nisan 1923'te tekrar başlamış ve 24 Temmuz 1923'te Lozan Anlaşması imzalanmıştır. Lozan Anlaşmasıyla Türk sınırları içinde bir Ermeni yurdu kurulması fikri kati bir şekilde reddedilmiş, Ermenilerle ilgili konular ise anlaşmanın azınlıklarla ilgili bölümünde yer almıştır.²⁶¹

Lozan ile başlayan yeni dönemde Ermeni sorunu ortadan kalkmış, Ermeni komitelerini destekleyerek tedhiş faaliyetlerini arttıran İngiltere, Fransa, Rusya gibi devletler, Ermenilerle ilgilenmekten vazgeçmiştir.²⁶² Lozan'dan sonra, yaklaşık yirmi yıl, Diaspora Ermenileri gittikleri yerlere alışmak ve yerleşmek kaygısıyla siyasi faaliyetlerle pek ilgilenememiştir. Buna rağmen zaman zaman Türkiye aleyhine çalışmalarını sürdürmüşlerdir.²⁶³

3.2.3.Soykırım Kavramının Ortaya Çıkışı ve Ermenilerin Soykırım İddialarının Başlangıcı

Eylül 1935'te Almanya'nın Polonya'yı işgali ile başlayan II. Dünya Savaşı, siyasi, sosyal ve ekonomik birçok sonucu beraberinde getirdiği gibi hiç kuşkusuz çeşitli kavramları da dünya literatürüne sokmuştur. Nitekim "soykırım" kavramı da bunlardan biridir.

Soykırım kelimesini bir kavram olarak ilk defa ortaya atan hukukçu Rafael Lemkin'dir.²⁶⁴ Polonyalı bir Yahudi olan Lemkin, II.Dünya Savaşı sırasında Almanların işgal ettiği ülkeleri ve bu ülkelerde uygulanan işgal politikasını değerlendiren bir kitap yazmış, soykırım kelimesini ise ilk kez bu kitabın önsözünde kullanmıştır.²⁶⁵

Soykırım kavramı, Almanların Yahudilere karşı yürüttüğü soykırım fiilleri neticesinde bir suç olarak uluslar arası kamuoyunca benimsenmiş, 1946'da başlayan çalışmalar sonucunda 9 Aralık 1948 tarihinde BM beyannamesinde yer almıştır. 19 maddeden oluşan BM sözleşmesine göre soykırım; milli, etnik ve dini bir grubu ve bu

²⁶⁰ B.Bakar, a.g.e., s.246.

²⁶¹ B.Bakar, a.g.e., s.254.

²⁶² Ömer Engin Lütem, "Lozan'dan Sonra Ermeni Sorunu", **Ermeni Sorunu Temel Bilgi ve Belgeler**, Ermeni Araştırmaları Enstitüsü (ASAM), Derleyen Ömer Engin Lütem, Ankara 2007, s.33.

²⁶³ Ömer Engin Lütem, a.g.m., s.33

²⁶⁴ Veda Neslihan Akün, "Uluslararası Hukukta ve Türk Hukuku'nda Soykırım (Jenosid) Suçu", **Çeşitli Yönlerden Türk-Ermeni İlişkileri**, İstanbul Üni. Yayınları, İstanbul 2006, s.365.

²⁶⁵ Veda Neslihan Akün, a.g.m., s.366.

grubun üyelerini sırf bu gruba mensup olduğu için imha etme faaliyeti olarak tanımlanmıştır.²⁶⁶

Nazilerin Yahudi halkına uyguladığı yok etme politikalarından hareketle tanımlanan soykırım, BM tarafından alınan kararlar suç sayılmıştı. Bundan hareketle Ermeniler de 1915 tehcirinin Yahudi soykırımı ile aynı nitelikleri taşıdığını ileri sürerek Ermeni halkının Türkler tarafından soykırıma uğratıldığını iddia etmiş ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra Ermeni kiliselerinde, okullarında, siyasi parti ve derneklerinde bu konu sürekli işlenmeye başlamıştı²⁶⁷.

1915 tehcirinin bir “soykırım” olduğunu iddia eden Ermeniler bu konuda dünya kamuoyunu etkileyebilmek için ABD, Fransa ve İsviçre başta olmak üzere batı ülkelerinde propaganda faaliyetlerini her geçen yıl daha da arttırmıştır. Özellikle tehcirin 50. yılı, Ermeniler tarafından soykırım iddialarının dünya kamuoyuna duyurulabilmesi için önemli bir fırsat olarak görülmüştür.

3.2.4.Beyrut Mitingi (1965)

Beyrut Ortodoks Kilisesi 1915'te Türkiye'de binlerce Ermeninin katledildiğini ileri sürerek, bu hareketin 50. yıldönümünü büyük bir nümayişle anmak istemişti. Bu sebeple 24 Nisan'da “Ermeni Soykırımı”nı anlatmak için hemen hemen bütün Ortodoks kiliselerinde yas ve anma törenleri icra olunması, televizyon ve radyo aracılığıyla da bu etkinliklerin dünya kamuoyuna duyurulması kararlaştırılmış, hazırlıklara başlanmıştır.²⁶⁸

24 Nisan'da yapılması planlanan yürüyüş ve miting meselesini görüşmek üzere 5 Ermeni vekil, Lübnan İçişleri Bakanı Takiyeddin Sulh'u ziyaret ederek etkinliğin siyasi bir maksat gütmeyeceğini ve herhangi bir devleti hedef olarak göstermediğini iddia etmiş ve yürüyüş izni istemişlerdi.²⁶⁹

Lübnan Hükümeti, 16 Mart 1965'te Trablusşam'da kanlı olaylara sebebiyet veren gösterilerden sonra, sıkı tedbirler almış ve 20 Mart'ta çıkardığı kararname ile Lübnan'da sokak gösterilerinin ve yürüyüşlerinin yapılmasını yasaklamıştı.²⁷⁰ Bu yasağa rağmen Takiyeddin Sulh, Ermeni vekillerin yürüyüş istediğini reddetmemiş ve konuyu Bakanlar Kurulu'na götürmeyi vadedmişti.²⁷¹

²⁶⁶ Veda Neslihan Akün, a.g.m., s.366.

²⁶⁷ Ömer Engin Lütem, a.g.m., s.36.

²⁶⁸ **Hürriyet**, 8 Nisan 1965.

²⁶⁹ **Cumhuriyet**, 10 Nisan 1965.

²⁷⁰ **Milliyet**, 10 Nisan 1965.

²⁷¹ **Milliyet**, 10 Nisan 1965.

Takiyeddin Sulh, Bakanlar Kurulu'ndan olumlu cevap alamayınca meseleyi Lübnan İç Emniyet Konseyi'ne taşımıştır. 9 Nisan'da meseleyi görüşen İç Emniyet Konseyi toplantının ardından yayınladığı bildiriyle kararını açıklamıştır. Bildiriye göre Ermeni cemaatinin Beyrut sokaklarında yürüyüş ve gösteri yapmasını yasaklayan Konsey, Ermenilerin Beyrut stadyumunda dini bir törenle miting yapmalarını uygun görmüştü.²⁷²

Miting hazırlıkları için Taşnak, Hınçak ve Ramgavar Partilerinin üyelerinden oluşan bir komite kurulmuştu.²⁷³ Miting öncesi hazırladığı pankartlarda Kıbrıs meselesini ön plana çıkartarak, Kıbrıs Rum kesiminden yana tavır alan komite, Türkiye'ye ait toprakların da içinde bulunduğu hayali Ermenistan haritalarını gösteren afişler yayınlamış, Beyrut sokaklarını bu afişlerle donatmıştı. Bunun yanı sıra komite "soykırımın" yıldönümü gerekçesiyle bir milyon pul bastırmıştı.²⁷⁴

Lübnan hükümeti tarafsızlık politikası gereğince Türkiye aleyhinde yapılacak gösterilere karşı olduğunu duyururken, Lübnan basını Türkiye'yi "Soykırım" yapmakla suçlamış, Talat Paşa, Cemal Paşa ve Sait Halim Paşa gibi ittihatçı önderleri eleştirerek bu liderlerin katillerini kahraman olarak takdim etmişti.²⁷⁵ Beyrut Üniversitesi Devletler Hukuku Profesörü Savars Torikyan, Lübnanlı gazetecilere verdiği demeçte Sevr Anlaşması'na vurgu yaparak Türkiye'den toprak talebinde bulunmaktaydı.²⁷⁶

"Kanaatimce Kars ve Ardahan şimdilik bu ihtiyacı karşılayabilir. Evet, Trabzon Ermenilere ait değildir, fakat iktisadi zorunluluklarla bir de liman bulundurmak zorundayız. Haritalar, devrin Amerika Cumhurbaşkanı Wilson tarafından Sevr muahedesi çerçevesinde Ermenilere verilmek istenen toprakları kapsamaktadır."

Pazar günü olması hasebiyle 25 Nisan'da Beyrut'un Samon stadyumunda yapılan törene Katolik, Ortodoks, Protestan Ermeni patrikleri ile Lübnan İçişleri, Adalet, Bayındırlık ve PTT Bakanları da katılmıştı. Miting başlamadan önce dağıtılan broşürlerde Türk yöneticilere hitap edilerek Türkiye'nin doğusunda kurulacak bir Ermenistan'ın, Türkiye'nin yararına olacağı belirtiliyordu.²⁷⁷ Broşür, Türk topraklarını da kapsayan Ermenistan haritalarını ihtiva etmekteydi.

²⁷² **Cumhuriyet**, 10 Nisan 1965.

²⁷³ **Cumhuriyet**, 10 Nisan 1965.

²⁷⁴ **Milliyet**, 11 Nisan 1965. ; **Cumhuriyet**, 17 Nisan 1965., Pul örneği için **Bkz. Ek:7**.

²⁷⁵ **Milliyet**, 11 Nisan 1965.

²⁷⁶ **Cumhuriyet**, 10 Nisan 1965.

²⁷⁷ **Hürriyet**, 26 Nisan 1965.; **Dünya**, 26 Nisan 1965.

Yüz bin kişinin katılması beklenen törene, 20 bin kişi katılmıştı.²⁷⁸ Beyrut'taki mitingle eş zamanlı olarak Paris, New-York, Atina, Londra ve Güney Amerika'nın bazı şehirlerinde de "Ermeni Soykırımı"nın anma törenleri düzenlemiş, ancak bu törenlerde de katılım beklenilenin altında olmuştu.²⁷⁹

1965 yılında Türk dış politikasının en önemli sorunu Kıbrıs meselesiydi. Kıbrıs'ta Türklere uygulanan tedhiş faaliyetleri, Makarios'un Türkler hakkındaki kışkırtıcı açıklamaları, Yunanistan ve İngiltere gibi devletlerin Rumlardan yana tavır takınması Türkiye'nin elini kolunu bağlamıştı. Böyle bir süreçte Ermenilerin "soykırım" mitinglerini düzenleyerek Türkiye'den toprak talebinde bulunması Türk yöneticilerde ve Türk kamuoyunda rahatsızlık yarattı.

Ocak 1965'te Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda Kıbrıs Dışişleri Bakanı Kipriyanu, "Kıbrıs'ta Rum vahşetinden bahsediyorlar... Nisanın 24 ünde Türklerin Ermenilere yapmış olduğu vahşetin ne derecede olduğunu bütün dünya görecekler..." şeklinde bir açıklama yapmıştı.²⁸⁰ Henüz Beyrut mitinginin yapılacağına dair hiçbir iz ve hareket yokken Kipriyanu'nun yaptığı bu açıklama Beyrut mitinginin Rumlardan dolayıyla da Yunanistan'ın teşvikiyle tertip edildiği izlenimlerinin oluşmasına sebep oldu.²⁸¹

Beyrut ve diğer ülkelerde tertip edilen "Ermeni Soykırımı" törenleri için hazırlanan afişlerde Kıbrıs meselesinin ön plana çıkartılması ve Türkiye aleyhine bir hava yaratılması da bu tezleri güçlendirdi. Türk basını, Ermeni mitingini Kıbrıs olaylarıyla ilişkilendirerek, Türkiye'nin dış politikada yalnızlaştırılmak istendiğine dikkat çekmekteydi.²⁸²

27 Nisan 1965'te konuyu Senato'ya taşıyan Sadi Koçaş, Beyrut, Paris, New York ve diğer yerlerde düzenlenen nümayişlerin, Kıbrıs davasında dünya kamuoyunun dikkatini çekmek adına Yunanistan ve onun destekçileri tarafından tertip edildiğini açıklamıştı. 1915 olaylarının tek taraflı bir "jenosit" olmadığını da vurgulayan Koçaş, meselenin kışkırtmalar sonucunda ayaklanarak tedhiş faaliyetlerine girişen Ermenilere karşı alınan tedbirlerden ibaret olduğunu belirtmişti.²⁸³

²⁷⁸ **Dünya**, 26 Nisan 1965.

²⁷⁹ **Hürriyet**, 26 Nisan 1965.

²⁸⁰ **Hürriyet**, 28 Nisan 1965.

²⁸¹ **BCA**, Fon Kodu: 030.01., Yer no: 64.395.9.

²⁸² **Milliyet**, 23 Nisan 1965., Türkiye'nin dış politikadaki yalnızlığına vurgu yapan karikatür için **Bkz. Ek:8**.

²⁸³ **CSTD**, Dönem: 1, Cilt: 26, Toplantı: 4, Birleşim: 73, 27.04.1965, s.804.

Türkiye'nin bu saldırı ve suçlamalara karşı gerekli önlemleri almadığından dert yanan Sadi Koçaş, Turizm Bakanlığı'nı TRT ile uğraşmaktansa bu hususlarla uğraşmaya davet etmekte, dış temsilciliklerin bu konuda bugüne kadar ne yaptığının araştırılmasını istemekteydi.²⁸⁴

Türkiye'de yaşayan Ermenilerin ileri gelenleri yaptıkları açıklamalarda genel olarak Beyrut'taki "soykırım" mitinginin Rum tertibi olduğunu, Lübnan Ermenilerinin dış güçlerin oyununa gelmemesi gerektiğini, yapılanları tasvip etmedikleri ve Kıbrıs konusunda Türkiye'nin tarafını tuttuklarını belirtmişlerdi.²⁸⁵ Ayrıca Kipriyanu'yu da önce Rumların ardından da Ermenilerin huzurunu kaçırmakla suçlamışlardı.²⁸⁶

Türkiye Ermenileri, yurtdışında Türkler aleyhine girişilen bu kampanyaları protesto etmek amacıyla 24 Nisan 1965'te Taksim'deki Cumhuriyet anıtına çelenk bırakmışlardır. Çelenk bırakan heyet adına konuşma yapan Yertvart Bezaz "Bu hareketleri tasvip etmiyor, nefretle karşılıyoruz. Biz Türküz ve Atatürk çocuklarıyız." demiştir.²⁸⁷

Beyrut Ermenilerinin öncülüğünde gerçekleştirilen 1915 olaylarının 50.yılı münasebetiyle düzenlenen törenler her ne kadar anma/ yas töreni olarak adlandırılrsa da yapılan açıklama ve faaliyetler dünya kamuoyunun nokta-i nazarında Türkiye'yi zor durumda bırakacak nitelikte olmuştur. Sevr Anlaşması'na atıf yapılarak Türkiye'den toprak talebinde bulunulmuş, Türkler "soykırımcı" olarak suçlanmıştır.

Türk siyasileri ise olayları Kıbrıs'la ilişkilendirerek olaylarda Yunanistan ve diğer dış güçlerin etkisinin olduğunu açıklamakla yetinmiş, Ermeni propagandalarına cevap vermekte pek başarılı olamamıştır. Buna rağmen Lübnan Ermenileri mitinglerden beklediği katılımı ve sonucu alamamıştır. Türkiye Ermenilerinin Türkiye'den yana tavır takınması da bu süreçte Türk hükümetinin elini güçlendiren bir husus olmuştur.

3.3.Tunus Cumhurbaşkanı Habib Burgiba'nın Türkiye'yi Ziyareti (1965)

Türkiye, 1947'de Truman Doktrini ve Marshall Planı adı altında Amerika'dan yardım almaya başlamış, 1952'de NATO'ya girmişti. Bu durum Türkiye'nin Batılı devletlerle olan ilişkilerini arttırırken Arap ülkeleriyle olan ilişkisini ise durma noktasına getirmişti.²⁸⁸ Müslüman ülkelerin Kuzey Afrika'da ve Ortadoğu'da bağımsızlık

²⁸⁴ CSTD, Dönem: 1, Cilt: 26, Toplantı: 4, Birleşim: 73, 27.04.1965, s.807.

²⁸⁵ Dünya, 10 Nisan 1965.; Hürriyet, 10 Nisan 1965.

²⁸⁶ Dünya, 10 Nisan 1965.; Hürriyet, 10 Nisan 1965.

²⁸⁷ Hürriyet, 25 Nisan 1965., Bkz. Ek:9.

²⁸⁸ Mehmet Gönübol, a.g.e., s.534.

mücadelesi verdiği bir süreçte Türkiye'nin buna ilgisiz kalması da ilişkilerin gelişmesini engelleyen sebeplerdendi.²⁸⁹

1960'ların ortalarından itibaren uluslararası güç dengeleri Amerika ve Sovyet Rusya'nın başını çektiği iki kutuplu bir dünya olmaktan çıkarak çok kutuplu bir dünya görünümünü kazanmaya başlamıştı. Bu süreçten ister istemez etkilenen Türk dış politikası da Amerika endeksli "tek yönlü" dış politikadan uzaklaşarak başta komşu ülkeler olmak üzere diğer devletlerle ilişkilerini normalleştiren "çok yönlü" dış politika prensibini benimsedi.²⁹⁰

Uluslar arası dengelerdeki bu değişimin yanı sıra Kıbrıs meselesinde Amerika ve Batılı devletler tarafından yalnız bırakılan Türkiye, 1965'ten itibaren Arap coğrafyasında yer alan ülkelerle ilgilenmeye başlamıştı.²⁹¹ Afrika ve Arap devletleri ile o zamana kadar pek iyi olmayan ilişkilerini geliştirmek için harekete geçen Türk hükümeti Ocak 1965'te Prof.Dr.Fahir Armaoğlu'nun da içinde bulunduğu bir heyeti Doğu Afrika'ya göndermiştir.²⁹² İyi niyet heyeti olarak adlandırılan bu heyet, Doğu Afrika'nın 12 ülkesini gezerek bunların liderleriyle görüşmeler yapmıştı. Bu ziyaretlere bizzat katılan Armaoğlu, Milliyet gazetesindeki köşesinde Tunus lideri Burgiba'nın herkesin dikkatini çeken, realist bir devlet adamı olduğunu belirterek dış politikadaki başarısını övmüştü.²⁹³

Şubat 1965'te Tunus Cumhurbaşkanı Habib Burgiba, Tunus ve Arap memleketleri arasındaki ilişkiyi kuvvetlendirmek adına iki aylık yurt dışı seyahatine çıkmıştı. Türkiye'yi de içine alan bu gezi Türk dış politikasında yeni bir başlangıç olacağına dair umutları arttırmıştır.²⁹⁴

Burgiba eşiyile birlikte 24 Mart'ta Ankara'ya gelmiştir. 60 kişilik bir heyetle Türkiye'ye gelen Burgiba'yı Esenboğa havalimanında Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel ve eşi, Başbakan Ürgüplü, Genelkurmay Başkanı ve diğer bakanlar karşılamıştır.²⁹⁵ Tunus'lu lider ilk olarak Anıt Kabir'i ziyaret etmiştir.²⁹⁶

25 Mart'ta Millet Meclisi'nde konuşma yapan Burgiba, Kurtuluş Savaşı ve Mustafa Kemal hakkında övgü dolu sözler sarf ederek Mustafa Kemal'in, yok olan bir

²⁸⁹ **Milliyet**, "Türk- Arap İlişkileri ve Burgiba'nın Ziyareti", 25 Mart 1965.

²⁹⁰ M. Gönübol, Ö. Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s.537.

²⁹¹ M. Gönübol, Ö. Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s.534.

²⁹² **Cumhuriyet**, "Mücahid-i Ekber: Habib Burgiba", 25 Mart 1965.

²⁹³ **Cumhuriyet**, "Mücahid-i Ekber: Habib Burgiba", 25 Mart 1965.

²⁹⁴ **Milliyet**, "Türk- Arap İlişkileri ve Burgiba'nın Ziyareti", 25 Mart 1965.

²⁹⁵ **Milliyet**, 25 Mart 1965.

²⁹⁶ **Milliyet**, 25 Mart 1965.

devletin öksüzlerini “vatan” kelimesi altında birleştirdiğini ve tüm imkânsızlıklara rağmen dışarıda düşmanla, içeride de batıla ve cehalete karşı mücadele ettiğini belirtmişti.²⁹⁷

Mustafa Kemal’i halk mücadelesinin öncüsü olarak değerlendiren Burgiba, onun verdiği mücadelenin üçüncü dünya ülkelerine de sirayet ettiğini, bu ülkeleri sömürgecilikten kurtardığını söylemiştir. Ayrıca Burgiba’nın şu sözleri de Mustafa Kemal’e olan hayranlığını göstermektedir:²⁹⁸

“...Mustafa Kemal bana bir kahramanın tam örneği, komuta ve idare için doğmuş bir şef, milletin kaderini değiştirmek için ondan gerekli her şeyi talep edebilen ve bütün sınırların da ötesinde bir lider olarak gözükmekteydi...”

Tunus lideri, Kemalist hareketin Arap ülkelerinde tereddüt yaratmasının sebebinin ise din ve din müesseselerine karşı takınılan tavra bağlamış, Müslüman toprağında laik bir devletin kurulmasının Araplar için şaşırtıcı bir yenilik olduğunu dile getirmiştir.²⁹⁹ Devrimler sürecinde İslam geleneğinin bir manivela değil de bir fren olarak görüldüğünü belirten Burgiba, bu konuda Atatürk’ten farklı düşündüğü de açıklamıştır.

Burgiba, Filistin halkının tecavüz ve işkencelere maruz kaldığını belirterek topraklarının da İsrail tarafından gasp edildiğine dikkat çekmişti.³⁰⁰ Bunun yanı sıra Mart 1952’de Güvenlik Konseyi’nde Tunus’un bağımsızlığı için yapılan oylamada Türkiye’nin İngiltere ve Amerika’nın yanında yer alarak Tunus’un aleyhinde oy kullanmasından ötürü Tunus halkının derin bir keder yaşadığını vurgulamıştır.

Kıbrıs konusunda ise Türkiye’nin Kıbrıs tezine karşı sempati duyduğunu ve Kıbrıs’ta Türklerin maruz kaldığı felaketlere üzüldüğünü belirtmişti. Meselenin yalnızca Türkiye ve Yunanistan arasında yapılacak ortak müzakereler sonucu çözülebileceğini söylemiştir.³⁰¹ Ankara’dan sonra İstanbul’a gelen Burgiba 6 günlük Türkiye ziyaretinin ardından 30 Mart 1965’te Belgrad’a gitmek üzere İstanbul’dan ayrılmıştır.³⁰²

Burgiba laikliğe karşı olduğunu dolayısıyla da Türk hükümetinden bu noktada ayrıştıklarını belirtmişti. Buna rağmen Mustafa Kemal’e olan hayranlığı ve Türk

²⁹⁷Hasan Yılmaz(editör), **Tarihe Düşülen Notlar: Yabancı Devlet Adamlarının Genel Kurul Konuşmaları**, TBMM, Ankara 2012, cilt 2, s.31.

²⁹⁸ H. Yılmaz, **a.g.e.**, s.32.

²⁹⁹ H. Yılmaz, **a.g.e.**, s.34.

³⁰⁰ H. Yılmaz, **a.g.e.**, s.35.

³⁰¹ **Cumhuriyet**, 31 Mart 1965.

³⁰² **Cumhuriyet**, 31 Mart 1965.

Kurtuluş Savaşı'nı örnek alarak sömürgeciliğe karşı mücadele etmesinde ötürü Türk halkının sempatisini kazanmıştı.

Dış politikada yalnız bırakılan bu sebeple de yeni ittifak arayışlarına giren Türkiye, Arap ve Afrika ülkeleri ile olan ilişkilerini düzeltme kararı almıştı. Tam da bu süreçte Tunus liderinin Türkiye'yi ziyareti Türk siyasileri ve kamuoyu tarafından sevinçle karşılanmıştır. Burgiba'nın Kıbrıs konusunda açıkça Türkiye'den yana tavır almamasına rağmen meselenin iki taraf arasında çözülmesi gerektiğini vurgulaması bile o süreçte Türkiye adına olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmiştir.

SONUÇ

AP, CKMP, YTP ve MP olmak üzere daha çok sağ eğilimli partilerin koalisyonundan oluşan Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti görevde kaldığı 8 aylık sürede kendisinden önceki koalisyon hükümetlerinin politikalarını devam ettirmekten öteye gidememiştir. Hükümet programında yer alan öneri ve vaatlerin diğer programlarla olan benzerliği bu tespitimizi doğrulamaktadır.

İç politikada hükümeti sürekli meşgul eden önemli meselelerden biri TRT tartışmaları olmuştur. Özellikle MP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı'nın bu konudaki ısrarcı ve uzlaşmaz tavrı sadece muhalefet patisi CHP'yi yıpratmakla kalmamış kendi koalisyon ortaklarını da zor durumda bırakmıştır. Hatta Bölükbaşı, Başbakan Suat Hayri Ürgüplü ile de bu konuda tartışma yaşamıştır. Ayrıca Toprak meselesi, yerli petrol, aşırı akımlara karşı mücadele gibi konular da hükümeti uğraştıran meseleler olmuştur.

İnönü hükümetleri döneminden beri devam eden Kıbrıs meselesi, Türkiye'yi dış politikada oldukça zor durumda bırakmış, yalnızlaştırmıştı. Ürgüplü Hükümeti de bu durumu dikkate alarak dış politikasını Kıbrıs meselesi çerçevesinde şekillendirmek durumunda kalmıştır. Bu dönemde dış politika deyince akla doğrudan Kıbrıs sorunu geldiğinden gündemi de daha çok Kıbrıs işgal etmiştir. İç politikada iktidar ve muhalefet partileri arasında münakaşalar yaşanırken bu partilerin dış politikada aynı söylemlerde birleştiği görülmektedir.

15 Ekim 1965 genel seçimlerine 8 ay kala kurulan IV. Koalisyon Hükümeti, ister istemez uzun soluklu projeler geliştirememiş, kamuoyu tarafından da icraat hükümetinden ziyade seçim hükümeti olarak görülmüştür. Türkiye'nin iç ve dış politikada kritik süreçler yaşadığı bir dönemde hükümet kurma görevini kabul eden Suat Hayri Ürgüplü, partiler arasında ayırım yapmadan seçim sürecine kadar Başbakanlık görevini yürüterek Türk parlamento tarihinde bağımsız başbakan olarak yerini almıştır. 5 yılda 4 farklı koalisyon hükümeti ile karşılaşan seçmen, Ekim seçimlerinde %52.9 oyla AP'yi tek başına iktidara taşımıştır. 27 Ekim 1965'te Ürgüplü Hükümeti'nin görevi sona ermiştir

BİBLİYOGRAFYA

I. ARŞİV BELGELERİ*

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

II. RESMİ YAYINLAR

Resmi Gazete

Millet Meclisi Tutanak Dergisi (MMTD)

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi (CSTD)

III. SÜRELİ YAYINLAR**

a. Gazeteler

Cumhuriyet

Dünya

Hürriyet

Milliyet

Son Havadis

Ulus

b. Dergiler

Akis

Forum

Gençlik

Kemalizm

Kim

Yön

* Kullanılan belgelerin numaraları dipnotlarda gösterilmiştir.

** Kullanılan gazetelerin tarihleri ve dergilerin sayıları dipnotlarda belirtilmiştir.

IV. TEZLER

Ayhan, Evren, *Osman Bölükbaşı'nın Siyasi Faaliyetleri (1913-2000)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.

Gülen, Ahmet, *İnönü Hükümeti'nin Kıbrıs Politikası (1961-1965)*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011.

Kallimci, Alpaslan, *Yunan Uyrukluların Türkiye'den Sınır Dışı Edilmeleri (1964-1965)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015.

Küçükcan, Bilgi, *1961 Anayasası ve 1961-1965 Koalisyon Hükümetleri Dönemi*, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1997.

Önal, Tekin, *İnönü Hükümetleri Dönemindeki İç ve Dış Gelişmeler (1961-1965)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2010.

Yalansız, Nedim, *Türk Siyasal Yaşamında Koalisyon Hükümetleri(1961-1980)*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir 2002.

V. BASILI ESERLER

Abadan, Nermin, *Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 seçimlerinin Tahlihi*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1966.

Aktan, Gündüz, “Lozan Barış Antlaşması ve Ermeni Sorunu”, *Ermeni Sorunu Temel Bilgi ve Belgeler*, Ermeni Araştırmaları Enstitüsü (ASAM), Derleyen Ömer Engin Lütem, Ankara 2007.

Aleskerov, Fuad, Hasan Ersel, Yavuz Sabuncu, *Seçimden Koalisyona Siyasal Karar Alma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999.

Akgün, Seçil Karal, *27 Mayıs: Bir İhtilal Bir Devrim Bir Anaysa*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara 2009.

Akün, Veda Neslihan, “Uluslararası Hukukta ve Türk Hukuku'nda Soykırım (Jenosid) Suçu”, *Çeşitli Yönlerden Türk-Ermeni İlişkileri*, İstanbul Üni. Yayınları, İstanbul 2006.

- Armaoğlu, Fahir, “Kıbrıs Meselesinin Türk- Yunan Münasebetlerinde Yarattığı Tezler”, *Türk- Yunan İlişkileri*, Gnkur. Basımevi, Ankara 1986, s. 319.
- Bakar, Bülent, *Ermeni Tehciri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2009.
- Beyoğlu, Süleyman, “1915 Tehciri hakkında bazı değerlendirmeler”, *Ermeni Meselesi Üzerine Araştırmalar*, Tatav Yayınları, Yayına Hazırlayan Erhan Afyoncu, İstanbul 2001.
- Bilâ, Hikmet, *CHP 1919-1999*, Doğan Kitapçılık, İstanbul 1999, s.192
- Egeli, Sabahattin, *1960 Kıbrıs Cumhuriyeti Nasıl Yıkıldı?*, Kastaş Yayınları, İstanbul 1991, s. 17.
- Erim, Nihat, *Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs*, Ajans- Türk Matbaacılık, Ankara 1975.
- Gaytancıoğlu, Kaan, “Türk Siyasal Yaşamında IV. Koalisyon Hükümeti (20 Şubat 1965- 20 Kasım 1965)”, *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 1, Ocak 2013.
- Gönlübol, Mehmet, Ömer Kürkçüoğlu, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919- 1995)*, Siyasal Kitabevi, Ankara 1996.
- Kılağız, Nuran, *1965 Seçimleri*, Berikan yayınevi, Ankara 2010.
- Kili, Suna, *Türk Anayasaları*, Tekin Yayınevi, İkinci Basım, İstanbul 1982.
- Kara, Muzaffer Ayhan, *Türk Siyasal Yaşamında 1961 Sonrası Bir Olgu KOALİSYONLAR*, Otopsi Yayınları, İstanbul 2004.
- Lütem, Ömer Engin, “Lozan’dan Sonra Ermeni Sorunu”, *Ermeni Sorunu Temel Bilgi ve Belgeler*, Ermeni Araştırmaları Enstitüsü (ASAM), Derleyen Ömer Engin Lütem, Ankara 2007, s.33
- Önalp, Ertuğrul, *Geçmişten Günümüze Kıbrıs*, Berikan Yayınevi, Ankara 2010, s.99
- Satan, Ali, “Kıbrıslı Türklerin Devletleşme Mücadelesi”, *Türk Dünyasının Problemleri ve Çözüm Önerileri*, Ed. Necdet Öztürk, Ali Satan, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2007.
- TC Başbakanlık Personel ve Prensipler Genel Müdürlüğü, *TBMM'nin Kuruluşundan günümüze hükümetler*, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1998.

Tempo Kitapları-9, *1923-1993 Türkiye'nin 70 Yılı Gün Gün Cumhuriyet Tarihi*, Cilt: 1, İstanbul 1994.

Yılmaz, Hasan, *Tarihe Düşülen Notlar: Yabancı Devlet Adamlarının Genel Kurul Konuşmaları*, TBMM, Ankara 2012.

EKLER

EK 1: Suat Hayri Ürgüplü'nün kısa biyografisi. *Cumhuriyet*, 17 Şubat 1965.

Suat Hayri Ürgüplü Kimdir?

Eski Evkaf ve Adliye Nazırı Hayri Efendinin oğlu olan Suat Hayri Ürgüplü, 1903 yılında Şam'da doğmuştur. İlk tahsilini Nişantaşı İngiliz Okulu'nda yapmış, daha sonra girdiği Galatasaray Lisesi'ni 1923 yılında bitirmiştir.

İstanbul Hukuk Fakültesi'nden 1926 yılında mezun olan Ürgüplü, 1929 yılına kadar Muhtelit Hukuk Mahkemesi Türkiye Umumi Ajanlığı ve Hazine Mütercimliği görevini üstlenmiş, ardından İstanbul Ticaret Mahkemesi'nde hakimlik, bir süre de avukatlık yapmıştır.

Ürgüplü'nün siyasi hayat atılışı, 1939 yılına rastlamaktadır. Altıncı devre milletvekili olarak meclise girmiş, mecliste kabine üyelerini gençleştirme düşüncesi sonucu, Gümrük ve Tekel Bakanlığı'na getirilmiştir.

Bakanlığı sırasında, bir kahve yolsuzluğu iddiası ile Yüce Divan'a sevk edilmiş, uzun süren bir dava sonucunda beraat etmiştir. Bu olayı müteakip siyasi hayattan çekilmiş, Washington ve Londra'da büyükelçi olarak Türkiye'yi temsil etmiştir.

Suat Hayri Ürgüplü, 27 Mayıs İhtilali'nde siyasi hayata tekrar atılmış ve AP listesinden bağımsız Kayseri Senatörü olarak seçilmiş, daha sonra da Senato başkanlığı yapmıştır. 1965 yılında ise Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in önerisiyle IV. Koalisyon Hükümeti'ni kurarak 8 aylık süreçte başbakanlık yapmıştır.

1966'da kontenjan senatörü olan Ürgüplü, 1972 yılına kadar bu görevi sürdürmüş, 26 Aralık 1981 tarihinde vefat etmiştir.

EK 2: Ürgüplü Hükümeti'nin koalisyon protokolünün tam metni. *Ulus*, 21 Şubat 1965.

“Sayın Cumhurbaşkanı tarafından yeni Hükümetin kurulmasına memur edilen Kayseri Bağımsız Senatörü Sayın Suat Hayri Ürgüplü'nün vaki daveti üzerine toplanan AP, MP, YTP ve CKMP'nin Genel Başkanları; devam eden müzakereler sonunda, istikrar içinde çalışacak dörtlü bir Koalisyon hükümeti kurmak fikrinde birleşmişlerdir. Hükümet programına esas teşkil edecek hususlarla, Hükümetin ve dayandığı grupların ahenk ve tesanüt içinde çalışmalarını, müşterek ve eşit müessiriyeti sağlayacak tedbirler aşağıdaki şekilde tespit olunmuştur:

1- Atatürk ilkelerine ve 27 Mayıs meşru temeline dayanan ve milli iradenin mahsulü olan Anayasamızı, ruhu ile ve metni ile hakim kılmak, partilerimizin vazgeçilmez hedefidir. Atatürk devrimlerini, demokratik nizamımızın ve Türk Devletinin temeli saymaktayız. Partilerimiz bu zihniyetin devamlı savunucusudurlar. Bu inancın sahipleri olarak anayasamızın 153. Maddesinde ifade edildiği üzere, Türk Toplumunun çağdaş uygarlık seviyesine erişmesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin layıklık niteliğini kurma amacını güden devrim kanunlarını zedelemeye matuf her türlü fikir ve davranışın da daima karşısında bulunacağız.

2- Aşırı sol ve aşırı sağ cereyanları, anayasa nizamımızı temelden yıkmaya, Devletimizin bekasını ve milletimizin huzur ve bütünlüğünü tehlikeye düşürmeğe matuf hareketler saymaktayız. Bu cereyanlarla, anayasamızın teminatı altında bulunan fikir, vicdan ve basın hürriyetlerinin hududu içinde, müessir bir şekilde mücadele edilmesi zaruretine inanıyoruz.

3- Partilerimiz; tarafsız bir idarenin kurulması ve korunmasını, demokratik rejimin ve milli huzurun temel unsuru sayarlar.

4- Anayasamızın; vatandaşları kanun nazarında eşit kılan, hiçbir fert veya müesseseye imtiyaz tanımayan, muhalefet ve iktidar olarak bütün partileri, siyasi hayatımızın vazgeçilmez unsuru kabul eden hükümleri, tarafsız idare anlayışımızın dayanaklarıdır. Bu maksada hizmet edecek her türlü tedbir alınmalı ve ciddiyetle tatbik edilmelidir.

5- Yalnız kanunların emrinde ve milletin hizmetinde bulunan Devlet Memurlarının, partizan bir idarenin tatbikatçısı haline girmeleri veya getirilmeleri zihniyetinin kat'i surette karşısındayız. Görevlerini bu hizmet

anlayışı içinde yerine getiren, memurlarımızın huzur ve emniyetle çalışmalarını sağlayacak bir idari ortam yaratılması lüzumuna kaniyiz.

6- Merkez, iller ve mahalli idare teşkilatının verimli bir hale gelmesi ve memleketin umumi kalkınmasındaki yerini alması için, yeteri kadar şumûl kazanmak şartı ile idari reform konusundaki çalışmaların biran evvel sonuçlandırılması lüzumuna inanıyoruz. Hükümet, bu konu üzerindeki görüşünü acilen tespit etmeli ve harekete geçmelidir. Bu cümleden olarak, Personel Kanunu tasarısının kısa zamanda yürürlüğe girmesi hususunda lüzumlu gayret gösterilmeli ve iktisadi Devlet teşekküllerinin reorganizasyonu hakkındaki kanun hükümlerinin işleme takip ve teshil edilmelidir.

7- Partilerimiz, toplumumuzun içinde bulunduğu Ekonomik ve Sosyal şartlar bakımından Zirai ve Sınâî kalkınma hareketimizi, üzerinde önemle durulması gereken bir devlet meselesi olarak mütalaa eylemektedirler. Nüfusumuzun % 70'inin ziraatla meşgul olması, bu problemin köyde ve toprak üzerinde çalışanlar yönünden taşıdığı ağırlığın delilini teşkil eylemektedir. Bir taraftan, tarımdaki bir kısım fazla nüfusun sınâî sektöre aktarılabilmesi için sınâî gelişme hareketimize hız verme, diğer taraftan da topraksız köylümüzü toprağa kavuşturmak ve modern usuller içinde ziraat yapılabilecek hale getirmek zorunluluğunda olduğumuz aşıkardır. Bir kısım fazla nüfusun sınâî sektöre aktarılması hareketi, yıllık programımızın sınâî sektöre müteveccih yatırımları ile düzenlenecektir. Topraksız köylümüzün toprağa kavuşturulması ve medeni usuller içinde ziraat yapabilecek hale getirilmesi hususu ise, başarı ile uygulanacak toprak reformu hareketi ile tahakkuk ettirilmek icap eder. Bu itibarla, evvelce hazırlanıp son zamanlarda meclise intikal ettirilmiş bulunan Toprak Reformu kanun tasarısının, yeni hükümet tarafından ciddi surette takibi ve TBMM'nde gecikmelere uğramadan müzakere imkânlarının sağlanması için her gayretin yapılması lüzumuna inanmaktayız. Tasarıda Reform müddeti olarak tespit edildiği anlaşılan 25 yıllık müddetin kısaltılması ve kanunun kabulünü takip edecek yıldan itibaren, bütçelere konulması derpiş olunan 100 milyon liralık ödeneğin arttırılması imkânlarının mevcut olup olmadığını Hükümetçe araştırılmasını lüzumlu görmekteyiz.

8- Hükümetin iktisadi politikası, karma ekonomi düzenine ve planlı kalkınma esasına dayanacaktır. Hükümet 1965 programının aksatılmadan uygulanabilmesi için gerekli bütün tedbirleri almalıdır. Hükümetin, özel

teşebbüs ve devlet teşebbüsleri münasebetlerinde eşit tatbikata önem vermesi gerektiğine inanıyoruz. İstihsalin iki ana unsuru olan emek ve sermaye münasebetlerinin sosyal adalet ilkelerinin ışığı altında ahenkli ve muvazeneli bir çalışma düzeni kurmak, hükümetin gayretlerinden biri olmalıdır. Hükümet her türlü karar ve davranışlarında iktisadi hayata gerekli emniyeti vermelidir.

9- Hükümetin para ve kredi politikası, ekonomimizin istikrar içinde gelişmesi esasına dayanacaktır. Her halükarda bu politika, enflasyona yol açacak tarzda olmamalıdır.

10- Sosyal adalet ve sosyal güvenliği sağlamak üzere alınmış olan tedbirler müessir bir şekilde tatbik ve tekemmül ettirilmeli, işçi haklarının korunması için de gerekli bütün tedbirler alınmalıdır.

11- Her türlü siyasi cereyanlardan uzak kalarak, rejimin ve vatanın şerefli bekçisi ve koruyucusu olan Kahraman Türk Ordusunun, kendisine mevdu büyük milli vazifeyi huzur içinde ifa edebilmesi için gerekli bütün imkânların sağlanmasına Hükümetçe itina gösterilmelidir.

12- Memleketin ümit ve istikbali olan gençliğin, şahsiyet sahibi ve milliyetçi bir ruh içinde yetişebilmeleri için gerekli bütün tedbirleri almak, gerek tahsil çağlarında, gerekse hayata atılış devresindeki ihtiyaçlarını kifayyetle karşılamak, Hükümetin titizlikle üzerinde durması lazım gelen bir konudur. Bu maksada hizmet edecek bütün tedbirler ciddiyetle ele alınmalıdır.

13- Başta siyasi partiler kanunu olmak üzere, Anayasanın çıkarılmasını öngördüğü kanunların süratle çıkarılması için gayret sarf edilmelidir.

14- Partilerimiz, her türlü suiistimallere müessir bir şekilde mücadele edilmesi lüzumuna inanmaktadırlar. Bu hususu sağlayacak tedbirler hükümetçe ciddiyetle ele alınmalıdır.

15- Büyük Atatürk tarafından, esasları ve temel prensipleri va'z ve tatbik edilmiş olan milli dış politikamızın ve bağlı bulunduğumuz güvenlik teşekkülleri ile münasebetlerimizin şahsiyetli bir hüviyet içerisinde tanzim, idame ve inkişafı lüzumuna inanıyoruz. Milletlerarası anlaşmalara mutlak sadakatle, dünya barışının ve güvenliğinin korunması hususunda her türlü gayret sarf edilecektir. Komşularımızın iyi dostluk münasebetlerinin inkişafı zımında hiçbir faaliyet esirgenmeyecektir.

16- Haklı bulunduğumuz Kıbrıs davasında Milletler arası anlaşmaların muteber olduğu esasına dayanan ve emrivakileri kabul etmeyecek, bir politikanın takibi lüzumuna inanıyoruz.

17- Muhalefetle iktidar arasındaki münasebetler de, önemli meselelerde danışma ve dayanışma geleneği samimi olarak tesis edilecektir.

18- Hükümet, emniyet ve huzur içinde ve kesin olarak tarafsız bir seçim yapılabilmesinin sağlam zeminini yaratacak tedbirleri almalıdır.

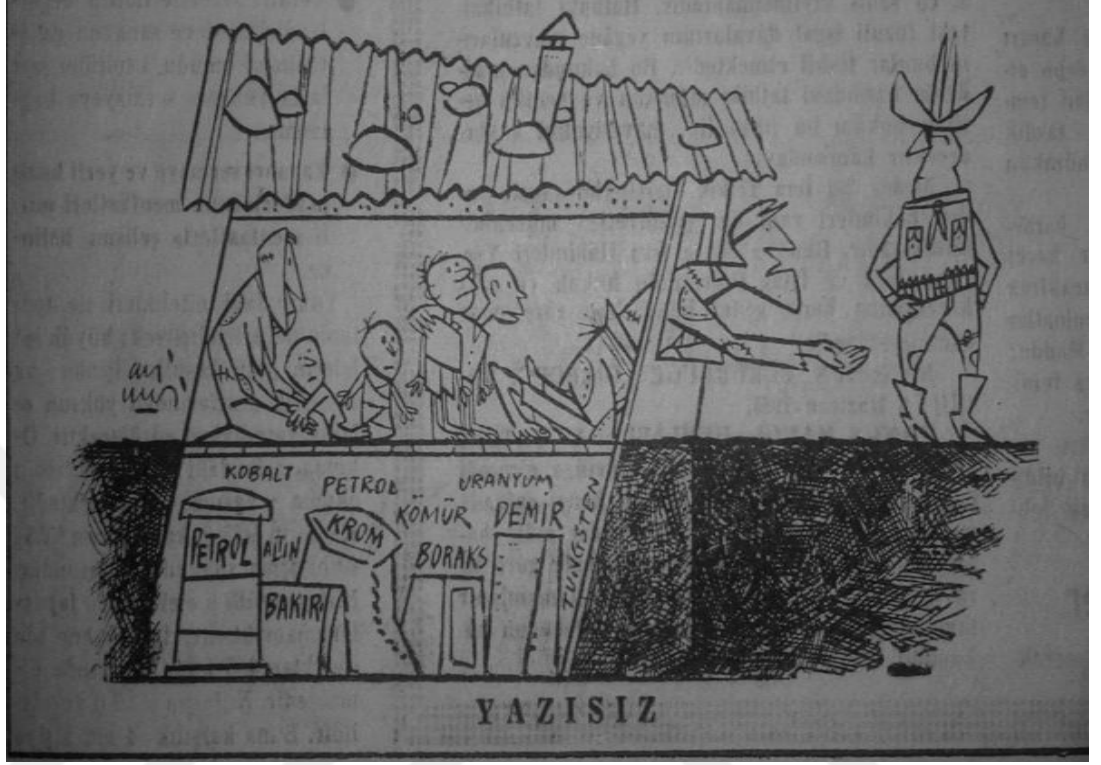
HÜKÜMETİN VE DAYANDIĞI GRUPLARIN AHENK VE TESANÜT İÇİNDE ÇALIŞMALARINI SAĞLAYACAK TEDBİRLER

1- Hükümetin ve dayandığı grupların ahenk ve tesanüt içinde çalışmalarını sağlamak ve Başbakana yardımcı olmak suretiyle gerekli tedbirleri tezekkür etmek üzere, Başbakanın ve koalisyon partileri liderlerinin iştirakiyle bir komite, teşkil edilecektir. Bu komite Başkanının daveti üzerine toplanır.

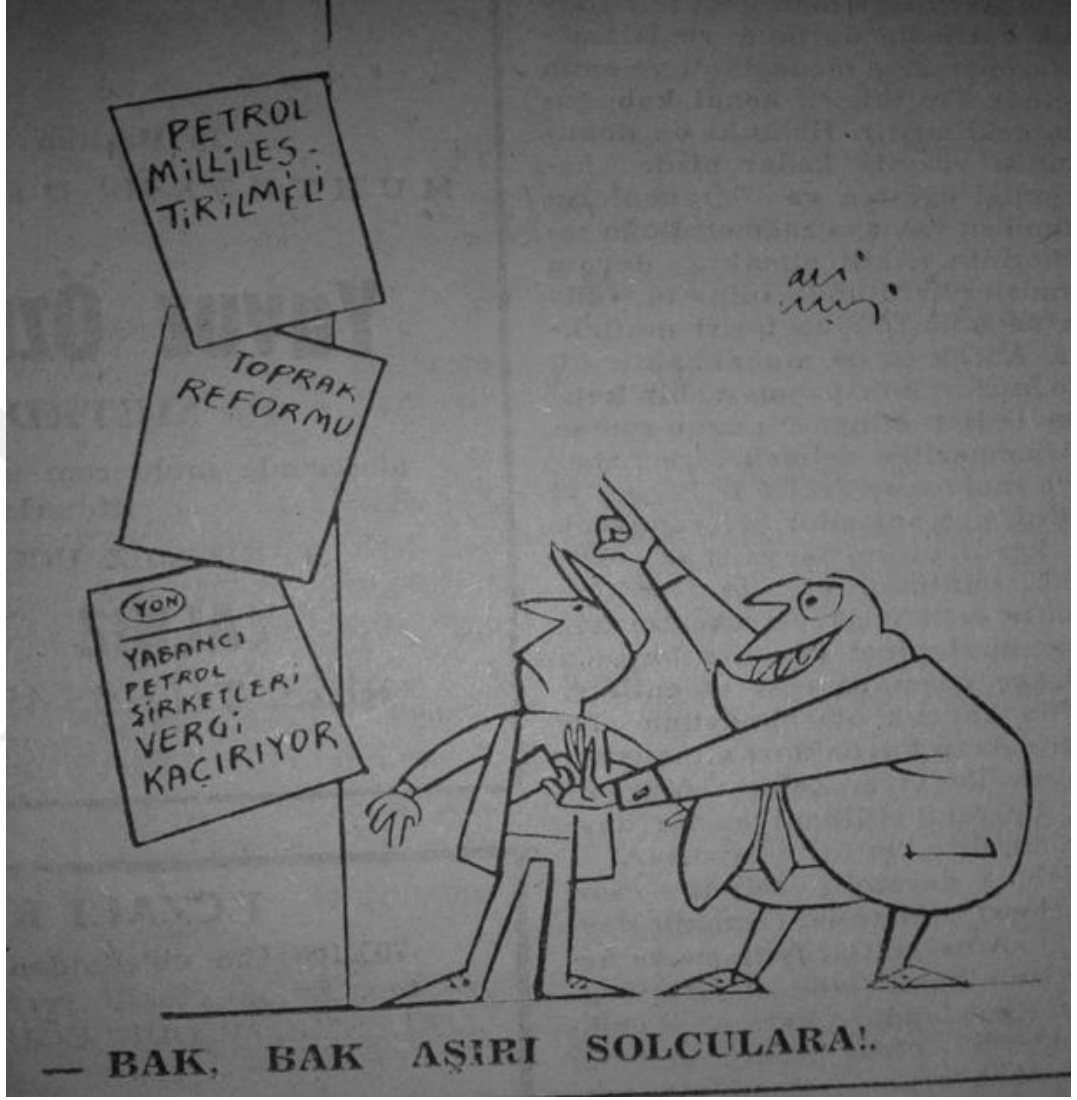
2- TBMM çalışmalarında, gruplar arasında ahenkli işbirliğini sağlamak üzere, koalisyon partileri Millet Meclisi ve Senato Grupları Başkan veya Yardımcıları ile grubu bulunmayan partilerden toplulukları adına katılacak yetkili birer temsilcinin iştiraki ile bir komite kurulacaktır.

3- Hükümet programı, koalisyon partilerinin programları ile ve Anayasa ile tezat teşkil etmeyecektir.

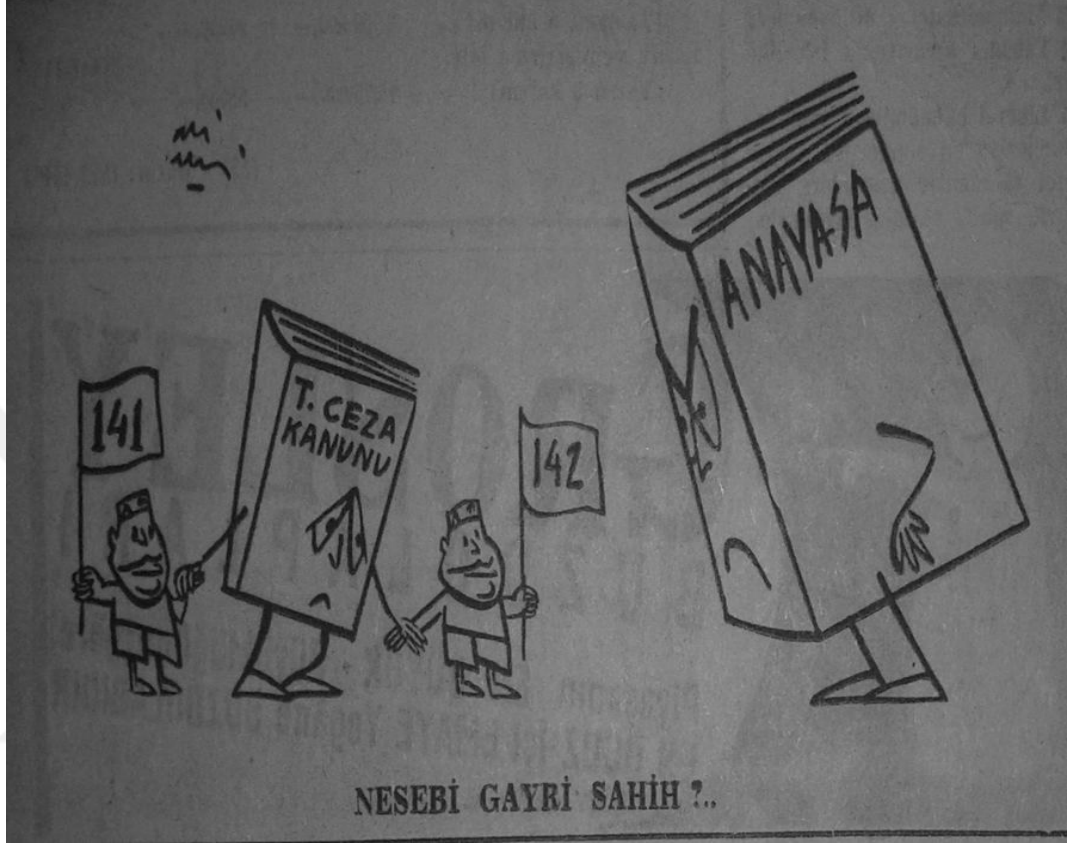
EK 3: Türkiye'nin yer altı kaynaklarının yabancı sermaye tarafından kullanılmasını eleştiren bir karikatür. *Cumhuriyet*, 29 Mayıs 1965.

EK 4: Ürgüplü Hükümeti döneminde petrolün millileştirilmesi, toprak reformunun yapılması gibi görüşleri savunan parti veya oluşumlar özellikle AP ve MP tarafından komünist olmakla suçlanmıştır. Aşağıdaki karikatürde de bu konuya atıf yapılmaktadır. *Cumhuriyet*, 12 Haziran 1965.

EK 5: Karikatürde, Türk Ceza Kanunu'nun 141. ve 142. maddelerinin Anayasaya uygun olmadığı anlatılmakta ve bu maddeler "nesebi gayri sahih" olarak yani hukuki anlamıyla "yasal olmayan bir birleşme sonunda doğan çocuk" olarak resmedilmekte. *Cumhuriyet*, 16 Haziran 1965.

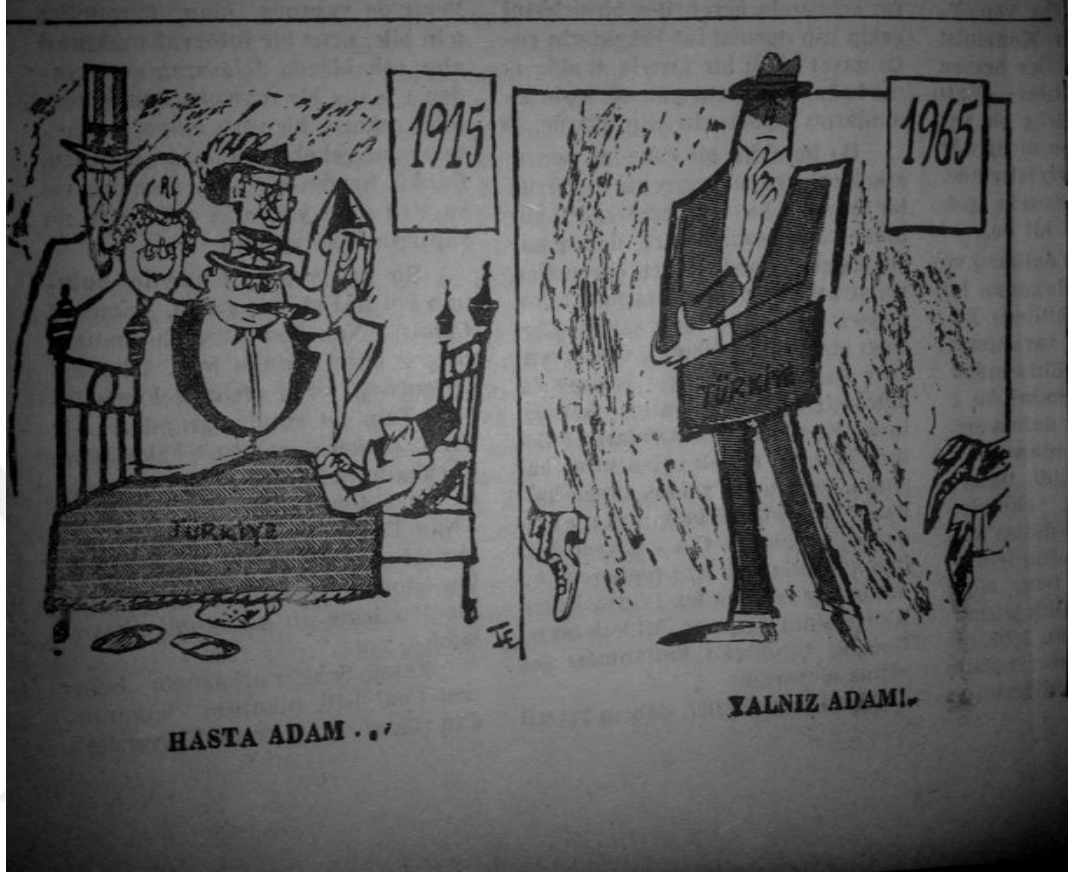
EK 6: CHP, 1960'lı yıllarda izlediği politikardan ötürü diğer partiler tarafından komünistleşmekle suçlanmıştır. IV. Koalisyon Hükümeti'nde ana muhalefet partisi olan CHP, yaptığı çıkışlarla daha da göze batınca bu suçlamalar da arttı. Bunun üzerine İsmet İnönü 15 Ekim 1965 seçimleri öncesinde "Ortanın Solundayız" şeklinde açıklama yaparak yeni bir tartışma başlattı. Aşağıdaki karikatür de bu durumu hicvetmekte. *Cumhuriyet*, 30 Temmuz 1965.

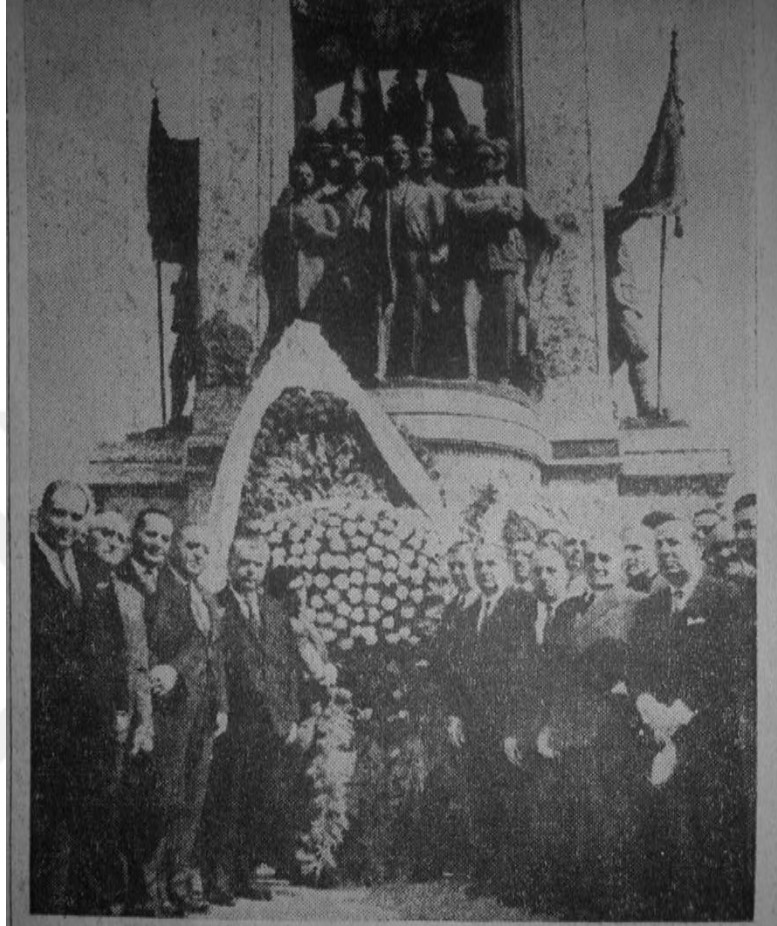
EK 7: Nisan 1965'te Beyrut Mitingi için dağılan pullardan biri üzerinde: "iki milyon Ermeni kurbanın soykırımının 50. yıldönümü" yazıyor. *Cumhuriyet*, 17 Nisan 1965.

EK 8: Türkiye'nin dış politikada yalnızlığını anlatan bir karikatür. *Milliyet*, 23 Nisan 1965.

EK 9: Taksim anıtına 24 Nisan 1965'te çelenk koyan Ermeni heyetinin fotoğrafı. *Hürriyet*, 25 Nisan 1965.

Ermeniler çelenk koydu : Türkiye'deki Ermeniler adına bir heyet, dün saat 10 da Taksim'de Cumhuriyet Anıtına bir çelenk koymuştur. Yurt dışındaki Ermenilerin Türk'ler aleyhinde giriştikleri kampanyayı protesto amacıyla yapılan bu hareket hakkında Yervart Beza adındaki bir vatandaşımız, "Bu hareketleri tasvip etmiyorum, nefretle karşılarız. Biz Türküz ve Atatürk çocuklarıyız." demiştir.

ÖZGEÇMİŞ

5 Nisan 1990 Edirne doğumluyum. İlk, orta ve lise öğrenimlerimi İstanbul'da tamamladım. 2008 yılında Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği Bölümü'nde lisans eğitimine başladım. 2013-2014 eğitim öğretim yılında Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı'na kaydımı yaptırdım. "Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti (20 Şubat 1965- 27 Ekim 1965)" adlı tez ile yüksek lisans çalışmamı tamamlamış bulunmaktayım.

